Linguae

European Scientific Language Journal

June 2012 **ISSN 1337-8384**

Volume 5 Issue 3

The stength of a person is in his intelligence and his tongue.

(Arabic saying)

XLinguae European Scientific Language Journal
Volume 5 Issue 3, June 2012 ISSN 1337-8384
The scientific language journal registered
by Ministry of Culture of Slovak Republic no EV 2747/08
© SVO, s.r.o. P.O.BOX 33, 949 11 Nitra, Slovakia

XLinguae European Scientific Language Journal, Volume 5 Issue 3, June 2012
ISSN 1337-8384, Journal registered by Ministry of Culture of Slovak republic no EV 2747/08
© SVO, s.r.o. P.O.BOX 33, 949 11 Nitra, Slovakia
Tel.: 00421907522655, Fax: 00421377731437;
Mail: xlinguae@xlinguae.eu

XLinguae is the European Scientific Language Journal about modern European language philology published in the heart of Europe in Slovakia. Its first and most important objective is the European and world language and culture diversity analysed or empirically described in studies and contributions from linguistics, applied-linguistics and philology fields.

Editor-in-chief: Elena CIPRIANOVÁ , Constantine the Philosopher University, Nitra, Slovakia
Managing editor: Jana BÍROVÁ, Constantine the Philosopher University, Nitra, Slovakia

International scientific board:
Tibor BERTA, University of Szeged, Hungary;
Nawal BOUDECHICHE, University Center El Tarf, Laboratory Lantex, University Annaba; Algery;
Donald CHERRY, Hiroshima International University, Kurose, Higashi Hiroshima, Japan;
Eva DEKANOVÁ, Constantine the Philospher University in Nitra, Slovakia;
Armand HENRION, Haute école de Blaise Pascal, Bastogne, Belgium;
Zdenka GADUŠOVÁ, Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia;
Olga GALATANU, University of Nantes, France;
Daniele GEFFROY-KONŠTACKÝ, University Hradec Králové, Czech Republic;
Jan HOLEŠ, Palacky´s University, Olomouc, Czech Republic;
Meta LAH, University Ljubljana, Slovenia;
Sevda LAZAREVSKA, University Sts. Cyril and Methodius, Skopje, Macedonia;
Magda KUČERKOVÁ, Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia;
Anton POKRIVCAK, Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia;
Silvia POKRIVCÁKOVÁ, (editor-in-chief by honour), Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia;
Linas SELMISTRAITIS, Vilnius Pedagogical University in Vilnius, Lithuania;
Jitka SMICEKOVÁ, Ostrava University, Czech Republic;
Ján TARABA, Cyrilus and Methodius University in Trnava, Slovakia.

Editorial board:
Pavol ADAMKA, Nitra; Monika ANDREJČÁKOVÁ, Bratislava; Cristina TOVÁR BAYÓN, Madrid; Katarína CHOVANCOVÁ, Banská Bystrica; Božena HORVÁTHOVÁ, Nitra; Mária LALINSKÁ, Ružomberok; Mirko LAMPIS, Nitra; Natália RUSNÁKOVÁ, Nitra; Jana WALDNEROVÁ, Nitra

Issue editors: Magda KUČERKOVÁ, Jana BÍROVÁ
Photo: Jana BÍROVÁ

XLinguae

CONTENTS

Scientific studies

Bilingual Lexicography and a Slovak-Spanish-English Theological Dictionary
Edita Hornáčková-Klapicová ... 2

Il **senso del sacro nella poetica di Pasolini**
Fabiano Gritti … 42

Vymedzenie dôvodov absencie jednotnej definície irónie
Ingrid Kálaziová … 54

K duchovno-apologetickému rozmeru autobiografickej prózy Sor Juany Inés de la Cruz
Magda Kučerková ... 59

Medzi posvätnosťou a každodennosťou v tvorbe írskeho spisovateľa Johna McGaherna
Lýdia Čechová … 74

Book reviews

Slovacchia e Vaticano di F. Gritti e M. Grittiová
Roberto Migliorati ... 86
K vymedzeniu pojmu magický realizmus v hispanoamerickej literatúre
Martin Štúr ... 88
Príručka Fabiana Grittiho a Moniky Grittiovej Konverzácia v taliančine
Eva Mesárová ... 91
O Svevových románoch
Viera Marková ... 92
K skutočnej interdisciplinarite
Martin Štúr ... 94

Abstracts 97

Bilingual Lexicography and a Slovak-Spanish-English Theological Dictionary

Edita Hornáčková-Klapicová

Anotácia
V predkladanej štúdii si kladieme za cieľ poukázať na dôležitosť pragmatického prístupu v modernej dvojjazyčnej lexikografii so zameraním na odbornú kresťanskú terminológiu. Našou snahou je ukázať, ako sa tento prístup používa pri vypracovávaní ekvivalenčného parametra, parametra lexikálnej ustálenosti, lexikálnosémantickej spájateľnosti a kontextovej použiteľnosti heslového slova. Okrem toho sa v štúdii zameriavame aj na určité základné otázky týkajúce sa vypracovania heslovej state a súboru parametrov, ktoré určujú jej obsah v dvojjazyčnom slovníku.
Kľúčové slová: bilingválna lexikografia, terminografia, pragmatika, sémantika, teologická terminológia.

INTRODUCTION

1. The Current Situation in Slovak Terminography

The role of terminology is not only to name specific terms with the use of means from literary language but also to create a list of such terms, i.e. a lexicon of specific terms, which is the task of lexicography or terminography.

Terminological activities in Slovakia are nowadays carried out by the following institutions: *Jednota tlmočníkov a prekladateľov – Sekcia terminológie a lexikografie*, *Jednota tlmočníkov a prekladateľov – Sekcia terminológie a lexikografie*, *Centrálna prekladateľská jednotka Inštitútu pre aproximáciu práva*, *Slovenský ústav technickej normalizácie* and *Úrad pre normalizáciu, metrológiu a skúšobníctvo SR.*

Theology has recently developed a rich vocabulary consisting of terms used in various theological fields, such as the history of the Church, ecclesiology, dogmatic theology, the sacraments, Christology, Church law, ecumenism, foundations of Catholicism, etc. Each of the branches of theology makes use of it own technical language, even though some of the terms overlap across the different fields. This type of specialized vocabulary requires normalization and description in a terminological dictionary or a database.

Despite the fact that manifold and progressive lexicographic activities in Slovakia have been carried out since the 14th century, little attention has been paid to the composition of theological or religious terminological dictionaries. There are a few monolingual theological dictionaries, however, their number and scope is very limited. One of the most recent and most elaborated dictionaries in this field is Heriban's *Príručný lexikón biblických vied* (Bratislava 1994, 2. ed.) whose goal is to facilitate orientation in the biblical terminological apparatus.

2. The Scope and Aim of the Study

The present study is part of a larger project whose aim was to create a Slovak-Spanish-English Theological Dictionary and analyze the theological terms from the point of view of word-formation, the formation and semantics of biblical proper names and place names, the origin of theological and religious terms and their idiomatic derivatives.

The language of theology, namely Biblical language shows unity and harmony of spirit and expression. This unity is verified on a concrete level of language which has developed it own terminological, syntactic, semantic and stylistic structure. We could talk about some kind of "Gospel language" or "koiné", i.e. a common language used especially in the New Testament. This language is closely tied with the language of the Septuagint, the Greek translation of the Bible, which interprets and approximates the Hebrew text of the Old Testament. This type of continuity presents a real technical language.

The first aim of the entire project, therefore, was to compose a Slovak-Spanish-English Theological Dictionary, which would consist of both the definitions of the terms and their equivalents in the foreign language, or a series of monolingual and bilingual theological dictionaries. So far, we have achieved to complete the first part of the lexicographical effort in a monolingual Spanish theological dictionary *Diccionario abreviado del cristianismo* which was published in 2011 in Madrid, Spain in co-authorship with Jesús Álvarez Maestro, O.A.R., Edita Horváčková Klapicová and José Antonio Martínez Puche, O.P.[1] At present, the project has been extended to a phase of composing of an eight-lingual Slovak-Spanish-English-Italian-French-Latin-German-Polish theological dictionary. Several linguists and theologians are involved in this activity. There is hope to complete this multi-lingual dictionary within a few months from now.

In the first and second part of this study we focus on bilingual lexicography from the pragmatic point of view, while showing the relationships between pragmatics and language, lexicography and semantics, lexicography and pragmatics and the role of a bilingual terminological dictionaries and the composition of the entry in such dictionaries. The third part of the study contains selected entries from the Slovak-Spanish-English theological dictionary.

I. Pragmatic Approach to Bilingual Lexicography

I.1. Introduction

The role of a bilingual lexicography "is not only to choose the appropriate equivalent but also point to its lexical connection potentiality and illustrate the usage of the equivalent in speech through the presentation of a minimal context of exemplification within the limits of the speech norm" (Horváčková Klapicová, 2005: 71). This chapter seeks to demonstrate how the pragmatic approach to modern bilingual lexicography is and should be used when elaborating the parameter of equivalence, lexical stability, lexical-semantic connection potentiality and context applicability of the entry word.

I.2. *Pragmatics* in relation to language

Dolník (2000) "summarizes the understanding of pragmatics in relation to language in three main points: (1) That which is beyond the semantics of language expressions belongs to pragmatics. The border between semantics and pragmatics has been moved according to the semantic concept; (2) The pragmatic part of language expressions includes that which results from the linguistic and extra-linguistic context, while the extra-linguistic context includes the knowledge of the users of the language; (3) The pragmatic aspect of language resides in the language activity, in the use of language" (Horváčková Klapicová, 2006: 81-82). Yule (1985) introduces several topics directly related to linguistic pragmatics: context, deictic expressions, presupposition, speech

[1] ÁLVAREZ MAESTRO, J. – HORNÁČKOVÁ KLAPICOVÁ, E. – MARTINEZ PUCHE, J.A.: *Diccionario abreviado del cristianismo.* Madrid: EDIBESA, 2011. ISBN 978-84-8407-977-4. 495 p.

acts (direct and indirect), implicature, inference, and schemata (C.f. Hornáčková Klapicová, 2006: 81-82).

If *pragmatic* means related to the language use with the respect to the relevant knowledge and competence of the users, language is perceived in its ongoing re-production, which is realized by its use on the basis of the knowledge of the users and his/her ability to use this knowledge in such a way that he/she demonstrates his/her uniqueness as well as his/her integration into the language community (C.f. Dolník, 2000).

It is important that the users of language acquire the knowledge about the particular language and its use in a natural way, they possess the so called natural knowledge which is not conscious and yet a perfect foundation for discourse (C.f. Dolník, 2000). The competences of language users are natural as well. The two most important competences are: the ability to interpret discourse and the ability to use inference in the language users' interpretation. On the basis of the natural interpretation competence, the language user identifies speech products as a realization of the possibilities of the community to which he/she him/herself belongs. This enables him/her to perceive that which integrates the users as well as that which is unique in them. Natural interpretation is the basis for natural analogy. The pragmatic approach to linguistics is focused on the recognition of the natural reproduction of language. This recognition includes the users of language in their communication interaction (C.f. Dolník, 2000).

I.3. *Lexicography* and *Semantics*

Dictionaries seek to clarify the meanings of words and this clarification comes through lexicographic definitions. The corpus included in the dictionary provides an opportunity for a semantic analysis on the one hand, while on the other hand, this corpus is constructed by a lexicographer who makes use of semantics: it is impossible to describe the lexical meaning of a word without the instruments that make the description itself possible. The definition of a word is, in fact, a synonymic periphrasis of the word itself. Another level of a semantic analysis is the one in which the lexicographer puts in order and distributes all the different meanings of the word (polysemy) according to the context is which it is used (C.f. Massariello Merzagora, 1982: 5-6).

I.4. *Lexicography* and *Pragmatics*

Pragmatics in linguistics is concerned with the act of speech oriented toward reaching understanding. Jürgen Habermas identifies three universal validity claims raised by the speaker to which the hearer is supposed to respond – to truth, normative rightness, and truthfulness. According to these explicit claims, communicative utterances can be divided into three broad categories: constative speech acts, connected with truth claims, regulative speech acts with claims to normative rightness, and expressive speech acts with claims to truthfulness (C.f. Habermas, 1998: 3). According to Habermas, "anyone acting communicatively must, in performing any speech act, raise universal validity claims and suppose that they can be vindicated. Insofar as she wants to participate in a process of reaching understanding, she cannot avoid raising the following – and indeed precisely the following – validity claims. She claims to be

a. uttering something intelligibly,
b. giving (the hearer) something to understand,
c. making herself thereby understandable, and
d. coming to an understanding with another person" (Habermas, 1998: 22).

A bilingual dictionary which includes information on the usage of the entry word in context (lexical-semantic connection potentiality and context applicability); therefore, might represent a type of an "ideal" communicative act, since it seeks to

include all of the validity claims mentioned above. Just as the speaker, the lexicographer too "must choose an intelligible expression" (Habermas, 1998: 22) so that the reader can comprehend the lexicographer. The speaker (lexicographer) "must have the intention of communicating a true proposition… so that the hearer (reader) can share knowledge of the speaker (lexicographer)" (Habermas, 1998: 22). The speaker (lexicographer) "must want to express her intentions truthfully so that the hearer (reader) can find the utterance of the speaker (lexicographer) credible (can trust her)" (Habermas, 1998: 22). According to Habermas' classification, the mode of communication used by the lexicographer is *cognitive*, the type of speech act is *constative*, the theme is *propositional content* and the thematic validity claim is *truth* (C.f. Habermas, 1998: 81).

In full agreement, given the fact that all of the four validity claims are embraced, it is not necessary "to analyze the process of reaching understanding from the dynamic perspective of bringing about an agreement" (Habermas, 1998: 23). The task of the lexicographer is, therefore, to satisfy all four claims, since there is no room for communicative action (coming to an agreement) between the writer and the reader. The sender of the message (the lexicographer) must compose his utterances in such a way that the receiver (the reader) may accept a validity claim raised by the sender and transmitted through a channel (text – dictionary) and recognize "the validity of the symbolic structures; that is, he recognizes that a sentence is grammatical, a statement true, an intentional expression truthful, or an utterance correct" (Habermas, 1998: 25).

A speech act is considered successful when it brings about "the interpersonal relation that the speaker intends with it, if it is:

a. comprehensible and acceptable, and

b. accepted by the hearer" (Habermas, 1998: 88).

If, for example, the lexicographer defines *chair* as *an object a person normally sleeps on*, the reader will recognize the statement as false and, thus, refuse to accept it. In a dictionary, the lexicographer claims "truth for the stated prepositional content or for the existential presuppositions of a mentioned propositional content" (Habermas, 1998: 89). Language is the medium through which messages are transmitted from the sender to the receiver: the sender (the lexicographer) encodes a signal using common signs (letters) and the receiver decodes it (reads and interprets the message). The sender's (lexicographer's) task is to describe and explicate concepts, while the "range of explicability does not depend on the level of generality of theoretical knowledge about the structures of an external reality accessible to observation but on knowledge of the deep structures of a reality accessible to understanding – a reality of symbolic formations produced according to rules" (Habermas, 1998: 31). Thus, the code used by the sender must consist of not only grammatically correct utterances but must also observe logical and semantic rules and produce sentences related to reality – that is,

a. "to choose the propositional sentence in such a way that either the truth conditions of the proposition states or the existential presuppositions of the propositional content mentioned are supposedly fulfilled (so that the hearer can share the knowledge of the speaker);

b. To express his intentions in such a way that the linguistic expression represents what is intended (so that the hearer can trust the speaker); and

c. To perform the speech act in such a way that it conforms to recognized norms or to accepted self-images (so that the hearer can be in accord with the speaker in shared value orientations)" (Habermas, 1998: 50).

In a dictionary, the lexicographer "claims truth for the stated propositional content or for the existential presuppositions of a mentioned propositional content" (Habermas, 1998: 89). A dictionary may be seen as a one-way interpersonal speech act through which the sender (the lexicographer) acts upon the receiver (the reader) in

such a way that he causes him to understand concepts, learn new information, change his opinion about something, use a new piece of knowledge, etc.)

Still another classification of a bilingual dictionary could be based on Habermas' criteria of

a. domains of reality: a dictionary reflects the world of external nature,
b. modes of communication: the statements in a bilingual dictionary are cognitive – they represent objectivating attitude,
c. validity claims: the utterances express truth, and
d. general functions of speech: the task of a bilingual dictionary is to represent facts (C.f. Habermas, 1998: 92).

I.5. The Role of a Bilingual Dictionary and the Structure of the Entry

The entry word in its basic form represents a lexical unit in a lexicographic work and it is highlighted graphically. The structure of a dictionary entry reveals the depth and width of meanings of lexical units in a lexicographic work (Sekaninová, 1993: 135).

Kopeckij sees one of the essential roles of a bilingual dictionary in the elaboration of the semantic structure in the original language, i.e. in agreement with the role of a monolingual dictionary. According to Kopeckij, the difference between a monolingual and bilingual dictionary is in the fact that "a monolingual dictionary presents the description of the different meanings of the word, while a bilingual dictionary presents equivalents expressing the corresponding meanings of the entry word in stead of the description" (Ibid.: 27). On the other hand, the Lexicographical School of Ščerba and Isačenko does not consider as its aim to elaborate the semantic structure of the words in the source language in a bilingual dictionary. It sees the main role of a bilingual dictionary in exact equivalents, which in the target language express the corresponding meanings of the entry word (C.f. Hornáčková Klapicová, 2005: 58-59). Peciar (1961) reflects on the possible competence of both conceptions and he admits that just one of them might be correct and the other incorrect (C.f. Hornáčková Klapicová, 2005: 58-59). In such a case, he asks which of them would be the correct one. He concludes his reflection with the statement: "It is necessary to consider more correct the conception whose result serves its aim better" (Ibid.: 27).

Zgusta's (1971: 294) perception of the role of a bilingual dictionary is that its "basic purpose is to coordinate with the lexical units of one language those lexical units of another language which are equivalent in their lexical meaning." Zgusta's criteria for the construction of the entry in a bilingual dictionary could be summarized as following:

(1) a. The presence of the entry word in its canonical form;
b. grammatical information;
c. indication of pronunciation;
d. equivalents in the target language in their canonical form;
e. indication of the whole lexical meaning of the entry word by partial equivalents of
the target language;
f. encyclopedic information;
g. etymology of the entry words;
h. the lexicalized and the verbatim meaning of different morphemic and word
combinations.

Landau (1989: 9-10), similarly to Zgusta, lists a number of desiderata for a bilingual dictionary, including the following:

(2) a. It provides a translation for each word in the source language;
b. its coverage of the source language lexicon is complete;
c. grammatical, syntactic, and semantic information is provided;
d. usage guidance is given;
e. names are included;
f. it includes special vocabulary items, such as scientific terms;
g. spelling aids and alternative spellings are indicated;
h. pronunciation is included;
i. it is compact in size – which obviously limits its coverage of items 1-8.

Haensch and Omeñaca (2004: 240) present the following structure of a word entry in a general bilingual dictionary:

(3) A general bilingual dictionary contains many elements common with a monolingual one:
a. statement of the lemma;
b. indication of orthographical variants;
c. indication of the part of speech;
d. indications about the pronunciation and accentuation;
e. indications about gender, formation of the feminine or neuter, irregular plural forms, characteristics of verbs as transitive, intransitive, reflexive, impersonal and defective and, in the ideal case, about verbal valences, etc.;
f. lexicographical marks;
g. remarks about usage restrictions;
h. examples of application (much less frequent in bilingual dictionaries than in monolingual ones);
i. in very few cases: illustrations.

All four, Zgusta, Landau, Haensch and Omeñaca, indicate the indispensability of including semantic information and illustration of the usage of the equivalent in context. This exemplification is an indispensable part of the structure of the entry which enables the user to apply the equivalent correctly in speech for communicative purposes.

Buzássyová (2001: 16) also approaches the topic pragmatically claiming that the entry words of an interpretation dictionary should contain the following relevant information: phonetic and phonological characteristics (stating the pronunciation when necessary), grammatical (morphological) characteristics, stylistic characteristics and lexical-semantic characteristics (the description of meanings of polysemic verbal lexical units). She conceptually agrees with Ella Sekaninová (1993) who emphasizes that a lexical unit in a dictionary entry must be presented from various points of view, it should contain the phonetic, grammatical and stylistic parameter, the parameter of equivalence, lexical stability, lexical-semantic connection potentiality and context applicability (C.f. Hornáčková Klapicová, 2005: 61).

I.5.1. The Parameter of Equivalence, Lexical Connection and Lexicographical Semantization

The parameter of equivalence is "essential for bilingual lexicography, since the equivalent should contain the maximal information required by other marked parameters about the lexeme in L1 transformed into L2. When defining the equivalence of lexeme L1 in L2 as a realization of particular sememes, it is possible to

create groups according to the types of symmetrical, symmetrical-asymmetrical and asymmetrical equivalence" (Hornáčková Klapicová, 2005: 67).

Equivalents may be divided into homoplanned and heteroplanned. On the basis of three logically possible equivalences (total, partial and zero) between the individual meanings of the lexical unit in the couple of languages the work is carried out with three main types of equivalents: total, partial and zero (e.g. substituting) equivalents (C.f. Hornáčková Klapicová, 2005: 67).

When introducing the parameters of lexical connection and lexicographical semantization, Sekaninová (1993) first defines lexical connection as the ability of a word to connect with other words or as a possibility of realization of its semantic valences (C.f. Hornáčková Klapicová, 2005: 70) and valency as "the ability of a word to bind with other words which are indispensable for its syntactic and semantic realizations" (Hornáčková Klapicová, 2005: 70). The meaning of a word and its connection are bound together. The semantics of a word conditions its connection and a change of the lexical and syntactic connection creates conditions for the change of its meaning. Sekaninová (1993) differentiates between free and bound connection of words with three aspects: lexical, semantically bound and lexical-semantic. Active semantic valences are those which allow adding syntactically dependent word to other words and a variable quantity in the description of its meaning corresponds to each of them. The theory about the legitimacy of connection of language units has not been resolved so far and the essence of connection as the characteristics of a word has not been clarified either. Sekaninová (1993) considers the question of lexical connection even more complicated when confronting the vocabulary of two languages, since the semantics of a word and its equivalent in another language does not normally overlap and their ability to connect does not overlap either (C.f. Hornáčková Klapicová, 2005: 70).

It is important to clarify in what circumstances a word as a name of an object or a phenomenon is used when identifying its meaning and how it connects with other words. The conditions of lexical-semantic connection potentiality are thus revealed. It is the role of exemplification through lexical units to point to the possibilities of lexical-semantic connection potentiality in lexicography. Sekaninová (1993) expresses that exemplification in lexicography is a context which illustrates the meaning of a word and makes it concrete and points to the possibilities of its realization in speech. A context used as exemplification in a dictionary may be minimal or extended. It is desirable to present information about the usage of the word with the help of a minimal context, i.e. with the help of a lexical unit. There are free and fixed lexical units in a language. The fixed lexical units may be lexical or phraseological. Phrases as well are classified according to three types: symmetrical equivalence of phrases, symmetrical-asymmetrical equivalence of phrases and asymmetrical equivalence of phrases (C.f. Hornáčková Klapicová, 2005: 70-71).

It is sometimes difficult to achieve an ideal condition with polysemic lexical units. The parameter of lexical-semantic connection potentiality, along with the parameter of equivalence, plays an essential role (C.f. Hornáčková Klapicová, 2005: 70-71).

I.5.2. The Parameter of Lexical Stability and the Parameter of Lexical-Semantic Connection Potentiality

The parameter of lexical stability is given by the classification of lexical units as free and fixed. Fixed lexical units are placed after the particular chosen marks in the entry. Through the study of lexical-semantic connection potentiality the lexicographers try to perceive the progressive dynamic phenomena which occur when naming realities as well as to perceive the phenomena of lexical connection potentiality connected with the semantic valency of the united lexemes (C.f. Hornáčková Klapicová, 2005: 71).

I.5.3. The Parameter of Context Applicability

A full-meaning word has the characteristics related to its essence as a lexical unit and it also contains the characteristics directed outwards, connected with its relationship to the surrounding part of language structure within the same context. The meaning of a word is defined on the basis of its usage in speech and can also be analyzed on the same basis. The exacting function of the context is to reveal the meaning of the lexical unit. The context is understood as a form of realization of a concrete meaning, which is potentially included in the word. The context can be imagined as "a system of equations in which a particular meaning of a semantic variable quantity is realized or as a system of equations on the basis of which the searched meaning of the semantic variable quantity is revealed" (Hornáčková Klapicová, 2005: 71).

Due to the surrounding speech context, "all the secondary meanings of the word which might arise from the polysemy of the lexical unit are excluded. Only one meaning of a polysemic word is realized in the speech act. It would be impossible to identify the particular meanings of a polysemic word without a context" (Hornáčková Klapicová, 2005: 71).

I.6. Pragmatic vs. Non-pragmatic Lexicographical Approach

In a simplified form, we could state that the pragmatic approach of a bilingual dictionary resides in offering the user (of the dictionary) the information he or she necessitates in order to comprehend the concept in the source language (L1) so as to be able to properly translate it into the target language (L2) in a given context. The question arises whether all lexicographers (all dictionaries) follow this pragmatic approach and provide the means for reaching understanding and facilitating communication in another language. In order to point out to the different approaches to elaborating dictionaries, let us look at the same entry taken out of several existing bilingual dictionaries. These examples will serve to illustrate the pragmatic and non-pragmatic approach and the consequences the non-pragmatic approach could lead to.

The entry to be analyzed from the pragmatic point of view is the English word **bound** translated into Spanish**.** The illustrations below are taken from paper-bound and on-line dictionaries and they will be used as samples for the analysis of the parameter of equivalence, lexical stability, lexical-semantic connection potentiality and context applicability of the entry word.

Example 1
From Pocket Oxford Spanish Dictionary © 2005 Oxford University Press at http://www.wordreference.com/es/translation.asp?tranword=bound&B10=Buscar&dict=enes

bound[1] /baʊnd/ sustantivo

1. bounds pl (limits) límites mpl;
within the ~s of possibility dentro de lo posible;
the shop is out of ~s to schoolchildren los niños tienen prohibido entrar en la tienda

2. (jump) salto m, brinco m

bound[2] verbo intransitivo
saltar;
to ~ in/out entrar/salir(conj.⇒) dando saltos
bound[3] past & past p of bind1

bound[4] adjetivo

1. a. (tied up) atado, amarrado (AmL exc RPl)
   b. (obliged): they are ~ by law to supply the goods están obligados por ley a suministrar los artículos;
   I'm duty ~ to tell you the truth es mi deber decirte la verdad
2. (pred) (certain): it was ~ to happen sooner or later tarde o temprano tenía que suceder;
   it was ~ to go wrong no cabía duda de que iba a salir mal
3. (headed) (pred): the truck was ~ for Italy el camión iba rumbo a Italia;
   they are Moscow ~ van camino a Moscú

Example 2
From Diccionario Espasa Concise © 2000 Espasa Calpe at http://www.wordreference.com/es/translation.asp?tranword=bound&B10=Buscar&dict=enes

bound [baʊnd]
I 1 *ps* & *pp* → **bind**
2 *(con cuerdas)* atado,-a
3 **bound (up),** vinculado,-a [**with,** a]
4 *(libro)* encuadernado,-a
5 obligado,-a
6 destinado,-a: **they were bound to lose,** estaban destinados a perder
figurado **it's bound to rain,** seguro que va a llover
to be bound for, dirigirse a
II *nombre*
1 salto, brinco
2 **bounds** *pl,* límites: **her genius knows no bounds,** su genio no tiene límites
(letrero) **out of bounds,** prohibida la entrada
Dep fuera del campo: **the ball went out of bounds,** la pelota se salió del campo
III *verbo intransitivo* dar un salto

Example 3
From Diccionario Español-Inglés English-Spanish © 2001 Collins - Grijalbo

bound[1] [baʊnd] N **bounds** (= limits) límite *m* ; **out of ~s** zona *f* prohibida; **it's out of ~s to civilians** los civiles tienen la entrada prohibida; **to put a place out of ~s** prohibir la entrada a un lugar; **his ambition knows no ~s** su ambición no tiene límites; **to set ~s to one's ambitions** poner límites a sus ambiciones; **to keep something within ~s** tener algo a raya; **it is within the ~s of possibility** cabe dentro de los límites de lo posible
VT (*gen passive*) limitar, rodear; **a field ~ed by woods** un campo rodeado de bosque; **on one side it is ~ed by the park** por un lado limita *or* linda con el parque

bound[2] [baʊnd] N (= *jump*) salto *m* ; **at a ~** ◊ **in one ~** de un salto
VI [*person, animal*] saltar; [*ball*] (re)botar; **to ~ forward** avanzar a saltos; **he ~ed out of bed** se levantó de la cama de un salto; **his heart ~ed with joy** su corazón daba brincos de alegría
VT saltar por encima de

bound[3] [baʊnd] PT, PP *of* **bind**

ADJ **1** (= *tied*) [*prisoner*] atado; **~ hand and foot** atado de pies y manos; **the problems are ~ together** existe una estrecha relación entre los problemas; **they are ~ up in each other** están absortos el uno en el otro; **he's ~ up in his work** está muy absorbido por su trabajo; **to be ~ up with something** estar estrechamente ligado a algo
2 (= *sure*) **to be ~ to: we are ~ to win** seguro que ganamos, estamos seguros de ganar; **he's ~ to come** es seguro que vendrá, no puede dejar de venir; **it's ~ to happen** tiene forzosamente que ocurrir; **they'll regret it, I'll be** ~ se arrepentirán de ello, estoy seguro
3 (= *obliged*) obligado; **he's ~ to do it** tiene que hacerlo; **you're not ~ to go** no estás obligado a ir; **I'm ~ to say that...** me siento obligado a decir que..., siento el deber de decir que...; **I feel ~ to him by gratitude** la gratitud hace que me sienta en deuda con él; **to be ~ by contract to sb** tener obligaciones contractuales con algn; *see also* **honour**

bound[4] [baʊnd] ADJ **where are you ~ (for)?** ¿Adónde se dirige usted?; **~ for** [*train, plane*] con destino a; [*ship, person*] con rumbo a; **he's ~ for London** se dirige a Londres; *see also* **homeward**

Example 4
From Concise Spanish-English English-Spanish Dictionary © 1993 Larousse
bound [baʊnd] ◊ *pt & pp* → **bind**. ◊ *adj* **-1.** [certain]: **it's ~ to happen** seguro que va a pasar. **-2.** [obliged]: **~ (by sthg/to do sthg)** obligado(da) (por algo a hacer algo); **I'm ~ to say** OR **admit** tengo que decir OR admitir. **-3.** [for place]: **to be ~ for** ir rumbo a. ◊ *n* salto *m*. ◊ *vt* **to be ~ed by** estar rodeado(da) de. ◊ *vi* ir dando saltos.
♦ **bounds** *npl* [limits] límites *mpl*; **out of ~s** (en zona prohibida).

Example 5
From http://www.spanishdict.com/translation

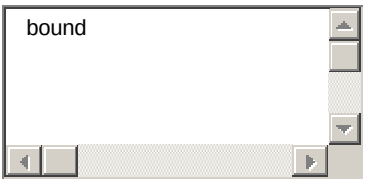

Překlad: anglicky » španělsky
atado

Slovník:

podstatné jméno	1.	bote
	2.	límite
sloveso	1.	botar
	2.	moverse dando saltos
	3.	señalar los límites de

4. lindar con

přídavné jméno
1. destinado
2. obligado
3. ligado
4. aprisionado
5. inmovilizado
6. encuadernado
7. confinado

Example 6
From http://www.diccionarios.com/consultas.php

bound
1past & past participle
1 adjective tied atado,-a
2 adjective forced obligado,-a
3 adjective book encuadernado,-a
› to be bound to ser seguro que
› to be duty bound to "+ inf" estar obligado,-a a + inf
› to be bound by contract estar obligado,-a por contrato
› to be bound up in STH estar absorbido,-a por
› to be bound up with STH estar vinculado,-a con ALGO

bound
adjective destined destinado,-a he knew he was bound to succeed sabía que estaba destinado a tener éxito
› to be bound for ir con destino, navegar con rumbo a
› -bound con rumbo a

bound
noun jump salto, brinco
intransitive verb saltar
› with a bound de un salto, de un brinco
› to bound into entrar dando saltos
› to bound over saltar por encima de

bound
transitive verb mark the boundary delimitar the Roman wall bounds the old quarter la muralla romana delimita el casco antiguo

To discuss whether the examples above follow the pragmatic approach we will focus on the presence or absence of the parameter of equivalence, lexical connection, lexicographical semantization, lexical stability, lexical-semantic connection potentiality, and context applicability. We consider these parameters to be crucial for the pragmatic approach to the composition of an entry in a bilingual dictionary, since they enhance correct interpretation of the entry word and provide a clearer understanding of lexical units when used in context, which helps the user select the appropriate equivalent in the target language for communicative purposes.

All of the examples include the parameter of equivalence. They all provide the translation of the entry word in the target language. This parameter, naturally, would not suffice, since the selected entry word **bound** is a homonymic word.

The parameters of lexical connection and lexicographical semantization are partially present in Example 1 (only when introduced as a *noun* and *adjective*), Example 2 and 6, they are absent in Example 5 and fully present in Examples 3 and 4.

The parameter of lexical stability and the parameter of lexical-semantic connection potentiality are present in Examples 3 and 6 and in a very limited way also in Example 4; they are absent in Examples 1, 2 and 5.

The parameter of context applicability is present in Examples 1, 2 and 4 in a limited way, it is also present in Example 6, in a very exhaustive manner it is present in Example 3 and it is absent in Example 5.

The sample dictionary entries of the lexical unit **bound** used for the analysis in this paper demonstrate that not all bilingual dictionaries respect the pragmatic approach of modern lexicography and, consequently, deprive their users of the additional information which enables them to comprehend the lexical unit of the source language as precisely as possible or to interpret the concept in the target language correctly in agreement with the communicative function of the selected equivalent.

I.7. Conclusion

In conclusion, in a bilingual dictionary, it is necessary to select the appropriate equivalent in L2 which would contain all the parameters of the lexeme in L1 and would be substitutable into the translated context. Therefore, the modern approach of bilingual lexicography is pragmatic in that it seeks to provide the appropriate equivalent while demonstrating the lexical connection potentiality of the equivalent on the illustration of its usage in speech through the presentation of a minimal context. Nevertheless, the examples in Section 6 show that not all dictionaries follow these pragmatic principles. Consequently, such dictionaries do not provide sufficient information on the communicative aspects of the entry word and its equivalent(s); moreover, their users may easily become confused when trying to select the appropriate word or expression in the target language or when seeking an understanding of a particular lexical unit in the source language. In order to follow the pragmatic principles of modern lexicography, any writers who have the ambition to compose and publish a dictionary should first have a profound understanding of theoretical lexicography and then seek to use their knowledge in practical lexicography.

II. Several Criteria for Composing the Entry in a Bilingual Dictionary

II.1. Introduction

This chapter focuses on the essential concepts of the composition of the entry in a bilingual dictionary, on the general standpoints of some lexicographers as well as on the practical usage of certain rules to be observed when elaborating the entry in a bilingual dictionary. The introductory part consists of a research of ideas of some authors regarding the science of bilingual lexicography and the analysis of their

theories. The following paragraphs discuss questions of terminological dictionaries and dictionaries containing both the definitions as well as the translation of terms. Moreover, in this chapter we ponder upon the ideas of Ella Sekaninová on the composition of the entry and the set of parameters according to which a lexical unit must appear in a bilingual dictionary. Accordingly, each of the seven parameters mentioned by Sekaninová is applied on some Slovak, English and Spanish voices.

II.2. The Entry in a Bilingual Dictionary

II.2.1. *A Bilingual Dictionary*

Dictionaries may be classified by manifold criteria, some of them obvious to everyone, such as size, but there is no standard, agreed-upon taxonomy for dictionaries. Perspective is based on how the compiler views the work and what approach he takes. First, is the work diachronic (covering an extended time) or synchronic (confined to one period)? Second, how is it organized – alphabetically, by sound (as in rhyming dictionaries), by concept (as in some thesauruses), or by some other means? Third, is the level of tone detached, perceptive (didactic), or facetious?

Martínez de Sousa defines a bilingual dictionary as a "plurilingual dictionary which registers the equivalences of meanings in two languages" (Martínez de Sousa 1995: 129). Bilingual dictionaries are seldom diachronic and usually alphabetic in arrangement. The difference between a monolingual dictionary and a bilingual one "is made not only in the number of languages in which they are written but also in their essential purpose" (Landau 1989: 7). A bilingual dictionary consists of an alphabetical list of words or expressions in one language (the 'source language') for which, ideally, exact equivalents are given in another language (the 'target language'). The purpose is to "provide help to someone who understands one language but not the other" (Landau 1989: 7).

Bilingual dictionaries may be unidirectional (monodirectional) or bi-directional; that is, they may go in one direction only, from English, let us say, to Slovak, or be combined woth another dictionary that goes from Slovak to English. In this case there are really two dictionaries. There are also dictionaries in which the entry words are translated into two other languages (trilingual dictionaries) or more than two other languages (multilingual).

II.2.2. The Entry Word

The entry "in a dictionary or an encyclopedia is each defined word or term or a group of words which create a complex lexis, such as the subordinated words (morpheme, lexeme, etc.), i.e. everything that is capable of providing a dependent or independent lexical meaning in the form of a significant chain" (Pamies Bertán, De Dios Luque Durán 2000: 255). David Crystal (1985: 110) defines an entry as "a term used in semantics to refer to the accumulated structural information concerning a lexical item as formally located in a lexicon or dictionary," while "a dictionary is seen as a set of lexical entries." Still another definition states that an entry is "a word, expression, phrase, syntagma, sign or a unit of words or signs which heads the entry of a dictionary, vocabulary, glossary, terminology, index, etc. and is the object of definition or explanation and, eventually, of an encyclopedic treatment" (Martínez de Sousa 1995: 180). In language dictionaries, the entry is normally formed by one element only, which is generally one word or less often a unit of words or signs (Martínez de Sousa 1995: 181). The entry would, thus, form part of the macrostructure (paradigm or vertical axis) as well as of the microstructure (syntagma or horizontal axis) of the dictionary.

Haensch and Omeñaca express that the body of a dictionary is divided into articles or entries, which are its smallest autonomous unit dedicated to each of the registered lexical units. According to the type of dictionary, its extension may vary

from one single line to a large paragraph. The entry is headed by a lemma (key-word), i.e. the lexical graphic representation of the lexical unit which is the object of description. Lemmatization is a system or principle according to which a lexical unit becomes represented by a lemma which heads an article in some place of the dictionary.

The type of the entry depends of the position of the elements of the entry. When the entry is lexical, i.e. when it consists of one element only, its arrangement does not present special problems. However, when it is syntagmatic, which often occurs in monographic, technical or specialized dictionaries, it can be arranged in two ways: with the direct entry or with the inversion of the terms.

II.3. Bilingual and terminological dictionaries. The composition of the entry.

II.3.1. *The Role of a Bilingual Dictionary and the structure of the entry.*

The entry word in its basic form presents a lexical unit in a lexicographic work and it is highlighted graphically. The structure of a dictionary entry reveals the depth and width of meanings of lexical units in a lexicographic work (Sekaninová 1993: 135). It seems that the authors cited below do not present a unanimous answer to the question of what the role of a bilingual dictionary is and how to build its entries. In the following statements, different standpoints of past and present lexicographers will be given.

Peciar (1961) expresses some ideas to the question of translation and description of the entry in a bilingual dictionary. He presents the statement of the Bratislava Lexicographic School, which had built up its theory of a bilingual dictionary on the basis of a Soviet linguist and lexicographer Ščerba. According to this conception, "a bilingual dictionary is always supposed to be a translation dictionary, regardless its extension. The translation in such a dictionary must not be a description (explanation) but a real translation which, in its appropriate grammatical form, would fit directly in a correctly translated sentence in the corresponding language" (Peciar 1961: 24). According to this conception, the equivalent is the main organizational principle of the construction of the entry. In more complex cases, when the meaning of the entry word has several implications, it can be presented by synonyms. "It is indispensable to determine the usage of these synonyms in a dictionary by semantics, i.e. by brief information about the extent of usage of the corresponding synonym" (Peciar 1961: 24).

These principles were later formulated by Kučerová and Lapárová: "A good bilingual dictionary may be created only through the correct combination of the interpretation and translation aspects, while the translation aspect is dominant" (Ibid.: 25). The equivalent must always be a precise translation. Words which cannot be literally translated, e.g. names of some cultural items, are just taken into the target language in their original form and the explanation of the corresponding notion is given within parenthesis (Ibid.: 25). Kopeckij, Bosák and Jehlička express the idea that the composition of the entry coming from the semantic structure of the original language helps the user to "penetrate into the inner laws of the language, realize the connection with other words, know the possibilities of word-formation and become profoundly acquainted with the language" (Ibid.: 26). According to Peciar, on the other hand, "a monolingual dictionary serves for this all. The aim of a bilingual dictionary is quite different from the aim of a monolingual dictionary" (Ibid.: 26). Peciar also touches the topic of the words and expressions impossible to translate according to the theory of Kopecký, who "considers seeking for equivalents through the confrontation of conceptual systems and their lexical expression as the basic procedure while working on a bilingual dictionary" (Ibid.: 26).

Kopeckij sees one of the essential roles of a bilingual dictionary in the elaboration of the semantic structure in the original language, i.e. in agreement with

the role of a monolingual dictionary. According to Kopeckij, the difference between a monolingual and bilingual dictionary is in the fact that "a monolingual dictionary presents the description of the different meanings of the word, while a bilingual dictionary presents equivalents expressing the corresponding meanings of the entry word in stead of the description" (Ibid.: 27). On the other hand, the Lexicographical School of Ščerba and Isačenko does not consider as its aim to elaborate the semantic structure of the words in the source language in a bilingual dictionary. It sees the main role of a bilingual dictionary in exact equivalents, which in the target language express the corresponding meanings of the entry word. Peciar (1961) ponders upon the possible competence of both conceptions and he admits that just one of them might be correct and the other incorrect. In such a case, he asks which of them would be the correct one. He concludes his reflection with the statement: "It is necessary to consider more correct the conception whose result serves its aim better" (Ibid.: 27).

The proper role and aim of a bilingual dictionary is, therefore, to help the user to work with foreign lexical means. This assumes the requirement that the bilingual dictionary provide precise equivalents of particular items of the vocabulary of the source language in the target language. Nevertheless, it is not indispensable that a bilingual dictionary elaborate the semantic structure of the words in the source language.

These ideas on the elaboration of a bilingual dictionary could nowadays be considered as obsolete, since modern authors do not limit their idea of a bilingual dictionary on the structure *entry in the original language – equivalent in the target language* but they emphasize the indispensable presence of other parameters in a bilingual dictionary, such as pronunciation, orthography, grammar, etymology, the semantic structure, the stylistic characteristics, etc.

Zgusta's (1971: 294) perception of the role of a bilingual dictionary is that its "basic purpose is to coordinate with the lexical units of one language those lexical units of another language which are equivalent in their lexical meaning." The entry in a bilingual dictionary should, according to Zgusta, add grammatical indications show the entry word's paradigm and its specifities. When preparing these grammatical indications, the lexicographer should take into consideration that they are written for foreigners, not for native speakers. They should be explicit and detailed. Furthermore, the lemma should indicate the pronunciation of the entry word in its canonical form. An appendix of the pronunciation of the source language is also welcome. The equivalents are quoted in their canonical form. If there is a multiple meaning of some entry words, partial equivalents of the target language should be given. The multiple meaning of the lexical unit of the source language is, therefore, necessarily "the basis of the whole construction of the bilingual entry, of the sequence of the senses" (Zgusta 1971: 327). Zgusta (1971: 343) adds that apart from all these indications, the entry of a bilingual dictionary may give different other information connected with the coordination of the lexical units. This could be some encyclopedic information, etymology of the lexical units or information on the lexicalized and the verbatim meaning of different morphemic and word combinations. In all, Zgustas criteria for the construction of the entry in a bilingual dictionary could be summarized as following:

(1) a. The presence of the entry word in its canonical form
b. Grammatical information
c. Indication of pronunciation
d. Equivalents in the target language in their canonical form
e. Indication of the whole lexical meaning of the entry word by partial equivalents of
the target language.

f. Encyclopedic information
g. Etymology of the entry words
h. The lexicalized and the verbatim meaning of different morphemic and word combinations.

Landau (1989: 9-10), similarly to Zgusta, lists a number of desiderata for a bilingual dictionary, including the following:

(2) a. It provides a translation for each word in the source language
b. Its coverage of the source language lexicon is complete
c. Grammatical, syntactic, and semantic information is provided
d. Usage guidance is given
e. Names are included
f. It includes special vocabulary items, such as scientific terms
g. Spelling aids and alternative spellings are indicated
h. Pronunciation is included
i. It is compact in size – which obviously limits its coverage of items 1-8.

Regarding item eight of the list above, Landau expresses that bilingual dictionaries should show only one pronunciation so as not to confuse the learner. He declares that „the foreign learner would be at loss when offered more than one variant" (Landau 1989: 97). In his opinion, pronunciation is regarded as of secondary importance in bilingual dictionaries.

To the question of grammatical information included in bilingual dictionaries, Landau responds that it (grammatical information) is more essential for the person who is trying to speak or understand a foreign language than for the native speaker. Therefore, dictionaries for sudents of a second language should provide considerably more grammatical help than monolingual adult or children's dictionaries. In bilingual dictionaries, the grammatical categories of the source-language vocabulary and its corresponding translations should be consistent.

Haensch and Omeñaca (2004: 240) present the following structure of a word entry in a general bilingual dictionary:

(3) A general bilingual dictionary contains many elements common with a monolingual one:
a. statement of the lemma;
b. indication of orthographical variants;
c. indication of the part of speech;
d. indications about the pronunciation and accentuation;
e. indications about gender, formation of the feminine or neuter, irregular plural forms, characteristics of verbs as transitive, intransitive, reflexive, impersonal and defective and, in the ideal case, about verbal valences, etc.;
f. lexicographical marks;
g. remarks about usage restrictions;
h. examples of application (much less frequent in bilingual dictionaries than in monolingual ones);
i. in very few cases: illustrations.

Buzássyová (2001: 16) claims that the entry words of an interpretation dictionary should contain the following relevant information: phonetic and phonological characteristics (stating the pronunciation when necessary), grammatical

(morphological) characteristics, stylistic characteristics and lexical-semantic characteristics (the description of meanings of polysemic verbal lexical units). She conceptually agrees with Ella Sekaninová (1993) emphasizes that a lexical unit in a dictionary entry must be presented from various points of view, it should contain the phonetic, grammatical and stylistic parameter, the parameter of equivalence, lexical stability, lexical-semantic connection potentiality and context applicability.

II.3.2. Some Methods for the Elaboration of the Entry Word in a Bilingual Dictionary

Peciar (1961) presents two methods for the elaboration of the entry word: the method of distribution according to the equivalents and the method of distribution according to meanings, for example, as in (4):

(4) a. According to the method of distribution according to the equivalents the Slovak entry word *aparát* would be constructed like this: aparát – u, m. (in different meanings) aparát: fotografický a.; stranícky a.; štátny a.; stranícky štátny a.; nervový a.; bibliografický a.; kritický a.

b. According to the method of distribution according to meanings, the same entry word would have the following structure: aparát –u, m. 1. (prístroj) aparát: fotografický a.; 2. (stranícky, štátny, policajný ap.) aparát; 3. anat. (ústrojenstvo) aparát: nervový a.; 4. (poznámkový, bibliografický, kritický ap.) aparát

Peciar (1961) expresses the idea that the method of distribution according to equivalents is more economical. Nevertheless, he agrees that it is appropriate to combine this basic method with the method of distribution of the entry words according to meanings in case of a complex semantic structure. Peciar (1961) states that, in certain circumstances, the distribution of the entry according to meanings may be considered as the essential principle in a bilingual dictionary as well. It occurs when the bilingual dictionary plays, at the same time, the role of a monolingual dictionary.

Sekaninová (1993) does not suggest nesting or presenting some kinds of derived words in one entry in bilingual dictionaries. She claims that each entry and meaning in a bilingual dictionary must be accompanied by the equivalent, which in the nested word might not always agree with the entry word in its structure or the number of meanings. Peciar, on the other hand, says that certain economy may be achieved through nesting, although he agrees with the fact that nesting must be limited so as not to require cross-references, otherwise the achieved economy would be lost.

II.3.3. *Terminological Dictionaries and the Composition of the Entry Word*

II.3.3.1. Terminological Dictionaries

Nowadays, the most important group of dictionaries, from the point of view of number, are specialized or technical dictionaries in a broad sense, that is, not only scientific and technological dictionaries but also dictionaries containing the terminological vocabulary of any other area, such as sports, philosophy, law, gastronomy, fishing, hunting, etc. Martínez de Sousa (1995: 168) summarizes

Haensch's ideas on terminological dictionaries in these words: "A terminological dictionary" is a "specialized dictionary which registers, in one or more languages, the terminology proper to a science, technique or art without encyclopedic description." A technical dictionary is closed as for the vocabulary it defines, however, it presents borders open to general lexis in order to become comprehensible.

Monolingual specialized dictionaries offer a definition of each lexical item, in many cases enriched by an encyclopedic extension and illustrations. Bilingual and multilingual specialized dictionaries, on the other hand, present the equivalents of the terms in one or more languages. It would be wonderful to have bilingual and multilingual specialized dictionaries which would offer also a definition of each term, at least, in the source language, which is the only possibility to confirm whether the equivalents in the target language(s) truly correspond with the term of the source language.

Landau (1989: 144) offers several common mistakes in defining a word entry in scientific and technical dictionaries:

(5) a. Failure to understand that a textbook type of a description is not a definition.

b. Failure to indicate all the meanings of a term in the field covered by the dictionary. The

definition should not represent one point of view only.

c. Failure to understand that self-explanatory entries are not legitimate lexical units.

Haensch and Omeñaca explain that bilingual specialized dictionaries may contain an alphabetical classification of the entry words; however, a part of them offers a thematic arrangement, which is the type of arrangement recommended by the organs for technological standardization. When the classification of the terms is thematic, it is indispensable to offer an alphabetical index for each language in order to permit a fast consultation.

II.3.3.2. Composition of the Entry in a Terminological Dictionary

Horecký (1961) presents some ideas about descriptive and translation dictionaries. According to his theory, it is possible to start from two different departure points when elaborating the terminology of one or more languages. If the departure point is the notional system of a branch of science and the names are written down, a terminological dictionary is being created. This terminological dictionary is descriptive when the meaning of terms is explained or translating when each term of the source language is accompanied by parallel terms in one or more target languages. If, on the other hand, the departure point is the word stock of the source language, the selection of terms is restricted to the type of words and expressions used in the scientific area and these terms are accompanied by equivalents in the target language(s), a technical dictionary is created.

Horecký (1961: 41) points out that a combination of a description and a translation results from the normative character of these dictionaries. He emphasizes that it is necessary to avoid "translating" terms from the source language into the target language in technical and terminological dictionaries, since it is not the case of translating the internal form of a term into the target language but substituting a term from the source language by a term from the target language. Horecký (1961: 41) underlines the fact that a special situation is created in those cases in which a particular term is missing in one or more languages. If the term is missing in the source language, it is natural not to state it in the technical dictionary. However, if the term is missing in the target language, it can be described or a new term may be coined in the target language.

According to Horecký (1961: 41), grammatical information is indispensable in every language. It is supposed to state the correspondence with a particular part of speech, inform about the gender of nouns, present the genitive ending of nouns, state the verbal aspect. Grammatical information is only an auxiliary item in a technical dictionary, therefore, it is advisable to restrict it to the most crucial extent.

Landau (1989: 102) emphasizes the role of etymologies which should be included in scientific and technical dictionaries, „especially those for the old sciences like medicine, because they are mistakenly believed to be essential to an understanding of meaning". In fact, what is important in medicine is not a knowledge of Latin or Greek but of the modern meanings of combining forms derived from Latin and Greek. According to Landau (1989: 102), etymology's chief value lay in its historic and linguistic interest, not in its relevance to the modern meaning of scientific terms". Moreover, etymologies demonstrate that language changes in form and meaning. Even the brief etymologies in synchronic dictionaries remind people of this process and sometimes give glimpses of the way other cultures, or our own in times past, viewed particular words.

II.3.4. Composition of the Entry in a Bilingual Dictionary According to the Conception of Sekaninová

As mentioned above, Sekaninová (1993) emphasizes the indispensability of seven parameters, according to which a lexical unit in a bilingual dictionary must be presented. On the basis of this theory, the particular parameters (phonetic, grammatical and stylistic parameter, the parameter of equivalence, lexical stability, lexical-semantic connection potentiality and context applicability) will be elaborated and applied on the Slovak, English and Spanish language in the following paragraphs.

II.3.4.1. The Phonetic Parameter

Most frequently, in every language irregularities in pronunciation occur and these must be highlighted. The information about this phenomenon is normally presented in square brackets after the entry word. It is appropriate to point out to the hard pronunciation of Slovak di, ti, ni, li, de, te, ne, le especially in foreign words as a contrast to the regular soft pronunciation, e.g. in the words *diptografia* [dy-], *Títus* [tý-]. In English, pronunciation is presented after each entry word, e.g. *mercy* [mɜːsi], *heaven* [hevn]. In Spanish bilingual dictionaries, clear rules of pronunciation are normally presented in the introductory part of the dictionary in an alphabetical order and in case of necessity, pronunciation comes immediately after the entry word in square brackets, e.g. *circumcira* [-un-], *edelweis* [edelveis].

The phenomenon of transphonemization is notable especially when English words are taken into Slovak. Ološtiak (2001: 3) points out to the fact the biggest number of variants of the English anthroponyms occurs on the sound level. The sound systems of both contact languages are so asymmetrical that this asymmetry of the realization of English items in Slovak is most remarkable on the phonetic level. According to Ološtiak, the sound level crucially influences the phenomena on other language levels as well, therefore, the opinions of different linguists on the particular pronunciations of foreign names are often discordant.

Ološtiak (2001) differentiates among three types of pronunciation related to the inter-lingual relationship:

(6) a. *English pronunciation*, which uses its own phonemic inventory and phonetic and phonological rules.

b. *Slovakized pronunciation*, in which English sounds are substituted by their
Slovak equivalents.
c. *Slovak pronunciation.*

Another difficulty with the pronunciation of English proper names in Slovak results from the instability of the English pronunciation of some words. This instability may be caused, for example, by the consequence of its origin in generic practices, or the pronunciation of some word depends on the object it names, e.g. a toponym – anthroponym or there is a homophony of different proper names, such as *Peel, Peill, Peile* (Sekaninová 1993).

Sekaninová (1993) points out to the fact that the adaptation of pronunciation depends on the extent of asymmetry of the studied phonemic systems, while it is appropriate to evaluate separately the vocal and consonant subsystems of the contact languages because of their different functional load.

On the sound level, it is important to consider that a process of transphonemization or transformation of the sound elements (sounds, phonemes) from the source language into the target language takes place. Sekaninová (1993) differentiates between three types of transphonemization:

(7)
a. Total transphonemization – includes the transfer of those phonemes which are in both contact languages totally or partially equal. For example: Stephen [s] → [s]
b. Partial transphonemization – when phonemes are different in the degree of openness (vocals) and in the place of articulation and aspiration (consonants). For example: *David* [dejvid].
c. Free transphonemization – is activated when the English sounds which are not available in Slovak are transphonemized with the help of orthography or some extralinguistic factors. Such "zero" places present neuralgic points, which cause most problems for communication. For example: *sin* [sIn] – *thin* [θIn] – *thing* [θIŋ] – *sing* [sIŋ] - *sink* [sIŋk].

Ološtiak (2001: 7-8) explains that the total or partial transphonemization work on the principle of a relative phonemic parallelism. That means that in Slovakized pronunciation, English phonemes are substituted by the Slovak phonemes which are closes to them. The situation is more complex in the case of free transphonemization because the target language does not contain any 'closest' substituting equivalents. In such cases, transphonemization works on qualitatively diverse principles and the variability of substitution increases. There are cases in which it is possible to find articulation and functional equivalents, however, free transphonemization still takes place. The influence of the other language levels, e.g. morphology, orthography, extralinguistic factors, plays an important role here. For example: *Canterbury → Kanterbury, gospel music → gospelová hudba.*

Transphonemization means the articulatory, acoustic-auditory, combinatory, distributional or, in short, functional evaluation of the phoneme in the direction L1 → L2. In this way, transphonemization includes transphonization as well (the transfer of a sound on the level of a phone), and the dialectic connectedness of the particular and the general in an interlinguistic environment is thus expressed. Transphonemization also contains some other functional transformations, whole the language into which sound are taken (Slovak), actively neutralizes the English phonological opposite of lenis and fortis consonants. Syllables and accent as well as other suprasegmental features are revealed in the process of transphonemization.

II.3.4.2. The Grammatical Parameter

A lexicographical work should present parameters which place a word into certain paradigm and particularly point out to the deviations from the paradigm by the way of presenting the irregular forms. The grammatical characteristics of a word can schematically present a summary of the paradigmatic and syntagmatic characteristics. Sekaninová (1993) explains that the paradigmatic characteristic of a word is such information about the word which enables the user to create the desired form of the paradigm of the word if his/her knowledge of morphology is sufficient. This is connected to the characteristics of the parts of speech. Some parts of speech are marked by abbreviations, e.g. nouns are presented by the abbreviations of gender: in Slovak - *m, ž, s* (mužský, ženský, stredný), in English – *m, f, n* (masculine, feminine, neuter), in Spanish – *m, f, n* (masculino, femenino, neutro). Verbs in Slovak are marked with the abbreviations of aspect: *dok.*, *nedok.* (perfect and non-perfect verbs), in English according to their classification as transitive or intransitive: *vt, vi* (transitive verb, intransitive verb). Adjectives are marked with the abbreviation *príd.* or *adj.* (adjektívum) in Slovak, *adj* (adjective) in English and *adj* (adjetivo) in Spanish. Adverbs are indicated with *prísl.* or *adv.* (adverbium) in Slovak, *adv* (adverb) in English and *adv* (adverbio) in Spanish; pronouns: *zám.* (zámeno) in Slovak, *pron* (pronoun) in English and *pron* (pronombre) in Spanish; numerals: *čísl.* (číslovky) in Slovak, *num* (numeral) in English and *núm* (número) in Spanish; prepositions: *predl.* (predložky) in Slovak, *prep* (preposition) in English, *prep* (preposición) in Spanish; conjunctions: *spoj.* (spojky) in Slovak, *conj* (conjunction) in English and *conj* (conjunción) in Spanish; particles: *čast.* (častice) in Slovak, English and Spanish do not state them; interjections: *cit.* (citoslovcia) in Slovak, *excl* or *interj* (exclamation, interjection) in English and *interj* (interjección) in Spanish.

The selection of particular grammatical parameters in a translation dictionary depends on what language the source word originates from. Sekaninová remarks that the grammatical indicators in the target language are presented with each couple of languages when it is indispensable in case of great differences. The authors need to make this consideration themselves.

II.3.4.3. The Stylistic Parameter

Sekaninová (1993: 141) states that a differentiating process in the stylistic layering of lexis occurs as a result of changes and evolution of the social life.

Style is characterized as a language subsystem with a particular vocabulary, phraseology and constructions different from other particularities in the expressive and evaluative characteristics of its features, normally connected with certain areas of usage in speech. In linguistics, the functional aspect is connected with the social aspect when deciding upon the stylistic differentiation. Functional styles are formed on the basis of their connection to the different areas of human work. New linguistics makes use of the new theory of social communication.

The essential classification of styles was elaborated by Paulíny (1955). He differentiated between communicative and poetic styles, while the communicative style included: private, practical technical and theoretical technical styles. Ivanová-Šalingová (1974) presents the following classification of styles: colloquial, technical, literary and journalistic. J. Horecký (1971) divides the lexis into notional and emotional words, while there are three layers: (1) neutral, containing also words of journalist style, (2) colloquial, slang and vulgar words and (3) expressive words. Vertically, he classifies the vocabulary as literary and non-literary. Mistrík (1965) isolates stylistically marked words on the background of words of the basic word stock. He determines the following styles: scientific, administrative, journalistic, rhetorical, essayistic, colloquial and literary. He, thus, classifies vocabulary according

to the binary principle introduced by Findra (1984), who states the stylistic standpoint as first when enumerating the differentiating criteria of vocabulary in a textbook of Lexicology (Ondrus, Horecký, Furdík 1980). M. Pisarčíková (Sekaninová 1993: 142) considers the literary and non-literary layer of the lexis as the essential classification.

Depending on the attitudes of different authors, there are diverse criteria in the area of style. Nevertheless, Horecký (1971) expresses the idea that both the national and the literary language are always dynamic. Particular layers change, overlap, in spite of that, however, certain forms of a language can be defined: the language of belle-letters, the literary form, standard language, substandard language and dialects.

Sekaninová (1993) emphasizes the role of stylistic linguistic categories indicated by terms denotation and connotation and she explains their role from the point of view of the value they give to words in addition to their indicated meaning.

With the help of stylistic qualifiers, a lexicographer expresses the semantics of a lexical unit and its stylistic evaluation. The lexis is a multiform area, classified according to the aspect of diachrony and synchrony in a horizontal and vertical way:

(8)

		I	**III**
	Diachrony	Vertically	
		Archaic	Poetic
		Historical	Ceremonious
Terms			Literary
II Synchrony		Neutral	
(**Horizontally**)		Colloquial	
	Expressive (fam., iron., jocular, pejor.) – (connotation) **IV**		
	Archaic colloquial	n	
	Slang	e	s
	Substandard	o	m
	Vulgarisms		l s
			o i
			g

II.3.4.4. The Parameter of Equivalence

The parameter of equivalence is essential for bilingual lexicography, since the equivalent should contain the maximal information required by other marked parameters about the lexeme in L1 transformed into L2. When defining the equivalence of lexeme L1 in L2 as a realization of particular sememes, it is possible to create groups according to the types of symmetrical, symmetrical-asymmetrical and asymmetrical equivalence.

Equivalents can be divided into homoplanned and heteroplanned. On the basis of three logically possible equivalences (total, partial and zero) between the individual meanings of the lexical unit in the couple of languages the work is done

with three main types of equivalents: total, partial and zero (e.g. substituting) equivalents.

II.3.4.4.1. *Symmetrical Equivalence of Lexemes.* The first type of equivalence within the scope of symmetrical equivalence is consists of cases in which the lexeme in L1 as a realization of a sememe with the same semic composition fully agrees with the equivalent lexeme in L2, i.e. one lexis has one equivalent.

(9) L1 (Sl) – Lex – oltár - /S1/ ↔ E – altar /S1/- L2 (a)
L1 – source language, L2 – target language, Lex – lexeme, S – sememe, E – equivalent, Sl – Slovak, A – English, a – English (adj)

Lexicographical scheme:
L1 – Lex1 /S1/ ↔ Lex1 /S1/ - L2, i.e.
L1 – Lex1 /S1/ ↔ E1 /S1/ - L2

The second type of equivalence within the scope of symmetrical equivalence consists of cases in which the lexeme in L1 as a realization of various sememes agrees with the equivalent lexeme in L2. That means, the equivalent lexemes agree in the number and content of sememes in L1 and L2. In such cases, the quivalent in L2 corresponds to the lexeme in L1. In order to preserve the semantic structure of the lexeme L1, the equivalent L2 is divided into separate parts a), b), c), etc. pointing to the sememes of the lexeme L1 included in the equivalent L2.

(10) Sl – A
Kvet ... (*v rôznych významoch*) 1. (*vše, i prn*) bloom, inflorescence; 2. (*časť rastliny, kt dozrieva na plod*) blossom; 3. (*kvetina*) flower; 4. (*hrom: sušené, liečivé*) herbs; 5. (*prn: vrchol*) prime, florescence; 6. (*arzénový*) white arsenic, (*zinkový*) zink flowers **(**Vilikovský & Vilikovská 1983: 278).

A-Sl
Miss ... (*v rôznych významoch*) 1. to fail to hit, catch *etc*: *The arrow missed the target.* minúť; 2. to fail to arrive in time for: *He missed the 8 o'clock train.* zmeškať; 3. to fail to take advantage of: *You've missed your opporunity.* prepásť; 4. to feel sad because of the absence of: *You'll miss your friends when you go to live abroad.* cnieť sa (po), chýbať; 5. to notice the absence of: *I didn't miss my purse till several hours after I'd dropped it.* zistiť, že sa stratil; atď. **(**Mončeková & Malá 1999: 453).

Scheme:

L1 – Lex1 /S1 – S2 – S3.../ ↔ Lex1 /S1 – S2 – S3.../ - L2, i.e.

L1 – Lex1 /S1 – S2 – S3.../ ↔ E1 (in different meanings) a /S1/ + b /S2/ + c /S3/ ... L2

II.3.4.4.2. *Symmetrical-asymmetrical equivalence of lexemes.* The third type of equivalence includes cases in which lexemes in L1 and L2 are in their semic contents

partially congruent and partially incongruent. These are multi-semantic lexemes, in which L1 corresponds with L2 in some cases while in others it does not.

(11) Sl – A
bunka... (*v rôznych významoch*) 1. (*biol*) cell; mozgová b. brain cell, pohlavná bunka generative cell, rastlinná bunka vegetable cell; 2. (*stav*) flat, suit

Scheme:
L1 – Lex /S1 – S2 – S3 – S4 – S5... S9/ ↔ Lex1 /S1 – S2 – S3 – S4 – S5/ + Lex2 /S6/ + Lex3 /S7/ + Lex4 /S8/ + Lex5 /S9/ - L2, i.e.
L1 – Lex1 /S1 – S2 – S3 – S4 – S5 - ....S9/ ↔ E1 (in different meanings): a /S1/, b /S2/, c /S3/, d /S4/, e /S5/ + E2 /S6/ + E3 /S7/ + E4 /S8/ + E5 /S9/ - L2 (Sekaninová 1993: 67).

II.3.4.4.3. *Asymmetrical equivalence of lexemes*. Asymmetrical equivalence occurs when there is asymmetry between the lexeme and its semic contents in L1 and the number and contents of the equivalent lexemes in L2. Cases of asymmetrical equivalence create the fourth type of equivalence, when the lexeme in L1 as a realization of several sememes is equivalent to as many different semes in L2 as many different sememes are included in the lexeme in L2, i.e. each lexeme has a different equivalent.

(12) Sl – A
L1 (Sl) – Lex1 – **tlač** /S1 – typografická činnosť + S2 – výsledok (noviny)/ ↔ Lex1 /S1/ - *print, printing* + Lex2 /S2/ - *press*, t.j. E1 – print, printing + E2 – press – L2

Scheme:
L1 – Lex1 /S1...Sx/ ↔ Lex1 /S1/ + Lex2 /S2/ + Lex3 /S3/ + ...Lexx /Sx/ - L2, t.j.
L1 – Lex1 /S1...Sx/ ↔ E1 /S1/ + E2 /S2/ + E3 /S3/ + ...Ex /Sx/ - L2 (Sekaninová 1993: 70)

The fifth type of equivalence includes cases in which the lexeme in L1 contains sememes with a different semic construction from that of the sememes in L2. They are the most complicated cases which prove that in any language, some semes may become relevant and creating items of a certain sememe realized by the equivalent lexeme.

(13) Scheme:
L1 – Lex1 /S1s1 + s2 + s3...sx/ ↔ Lex1 /S1s1/ + Lex2 /S2s2/ + Lex3 /S3s3/ + ...Lexx /Sxsx/ - L2, t.j.
L1 – Lex1 /S1s1 + s2 + s3...sx/ ↔ E1 /S1s1/ + E2 /S2s2/ + E3 /S3s3/ + ...Ex /Sxsx/ - L2 (Sekaninová 1993: 73)

The sixth type of equivalence includes cases in which in one reality is expressed differently in L1 and in L2, with a different morphemic composition, lexical unit or description if there is no corresponding equivalent.

(14) A – Sl
troublemaker – príčina starostí, ťažkostí; burič, **trudge** – namáhavá chôdza, **scullery** – kuchynská umývareň riadu, **Scrabble** – hra (skladanie slov z písmen)

Sp – Sl
Brabante, brabán *m* – pluh s dvoma radlicami, brabantské plátno; **chichonera** *f* – ochranná čiapka; **chilera** *f* – nádoba na ocot; **fijacarteles** *m* – lepič plagátov

Scheme:
L1 – Lex1 /S1/ ↔ Lexical unit (description) – L2, i.e.
L1 – Lex1 /S1/ ↔ ≈ E (of a different type) – L2 (Sekaninová 1993: 77)

The seventh type of asymmetrical equivalence includes cases in which the equivalent of the lexeme in L1 does not exist, since it names some cultural items in the language and forms part of the so called zero equivalent lexis. Equivalent L2 is substituted by transliteration, an approximate naming or description or substitution.

(15) Sl – A
Slivovica *ž* **–** plum brandy; **bryndzové halušky** – sheep cheese gnocchi; **krpec** *m* – light shoe fastened by straps around the ankle.

A – Sl
Barbecue – piknik s opekaním mäsa; **Thanksgiving Day** – Deň vďakyvzdania (v USA, špeciálny deň ďakovania Bohu, štvrtý štvrtok v Novembri; **hamburger** – fašírka, hamburger (guľaté pečivo s fašírkou); **Union Jack** – štátna vlajka Veľkej Británie; **Emprire State Building** – jeden z najznámejších mrakodrapov (v New Yorku); **The Big Apple** – prezývka pre New York.

Sp (Spanish) – Sl
Paella *f* – paella (valencijská ryža s mäsom, údeninou, zeleninou, a i.); **taco** *m,* Am kuch. – mäsová paštéta; **poncho** *m* Am – pončo, plášť; **castañuela** *f* – kastaneta ; **chachachá** *m* – čača (tanec); **merengue** *m* – merengue (tanec; tiež cukrovinka); **zarzuela** *f* – zarzuela (opereta; tiež jedlo z rýb); **romería** *f* – púť (krátka púť veriacich, slávnostného charakteru na miesto uctievania).

Scheme:
L1 – Lex1 /S1/ ↔ Lexical expression – L2, i.e.
L1 – Lex1 /S1/ ↔ E1 (transliteration, description) or ≈ E2 (substitution) – L2

Sekaninová (1993) opens the topic of lexical connection and lexicographical semantization. By lexical connection she means the ability of a word to connect with other words; it is a possibility of realization of its semantic valences. A valency is the ability of a word to bind with other words which are indispensable for its syntactic and semantic realizations. The meaning of a word and its connection are bound together. The semantics of a word conditions its connection and a change of the lexical and syntactic connection creates conditions for the change of its meaning. Sekaninová (1993) differentiates between free and bound connection of words with three aspects: lexical, semantically bound and lexical-semantic. Active semantic valences are those which allow adding syntactically dependent word to other words and a variable quantity in the description of its meaning corresponds to each of them. The theory about the legitimacy of connection of language units has not been resolved

so far and the essence of connection as the characteristics of a word has not been clarified either. Sekaninová (1993) states that the question of lexical connection is even more complicated when confronting the vocabulary of two languages, since the semantics of a word and its equivalent in another language does not usually overlap and their ability to connect does not overlap either.

It is essential to clarify in what circumstances a word as a name of an object or a phenomenon is used when identifying its meaning and how it connects with other words. The conditions of lexical-semantic connection potentiality are thus revealed. It is the role of exemplification through lexical units to point to the possibilities of lexical-semantic connection potentiality in lexicography. Sekaninová (1993) expresses that exemplification in lexicography is a context which illustrates the meaning of a word and makes it concrete and points to the possibilities of its realization in speech. A context used as exemplification in a dictionary may be minimal or extended. It is desirable to present information about the usage of the word with the help of a minimal context, i.e. with the help of a lexical unit. There are free and fixed lexical units in a language. The fixed lexical units ma be lexical or phraseological. Phrases as well are classified according to three types: symmetrical equivalence of phrases, symmetrical-asymmetrical equivalence of phrases and asymmetrical equivalence of phrases.

It is sometimes difficult to achieve an ideal state with polysemic lexical units. The parameter of lexical-semantic connection potentiality plays an important role here along with the parameter of equivalence.

II.3.4.5. The Parameter of Lexical Stability and the Parameter of Lexical-Semantic Connection Potentiality

The parameter of lexical stability is given by the classification of lexical units as free and fixed. Fixed lexical units are placed after the particular chosen marks in the entry.

Through the study of lexical-semantic connection potentiality the lexicographers try to perceive of progressive dynamic phenomena occurring when naming realities and perceive the phenomena of lexical connection potentiality connected with the semantic valency of the united lexemes.

II.3.4.6. The Parameter of Context Applicability

A full-meaning word has the characteristics connected with its essence as a lexical unit and it also contains the characteristics directed outwards, connected with its relationship to the surrounding part of language structure within the same context. The meaning of a word is realized in its usage in speech and can be analyzed on the basis of its usage. The exacting function of the context is to revel the meaning of the lexical unit. The context is understood as a form of realization of a concrete meaning, which is potentially included in the word. The context can be imagined as a system of equations in which a particular meaning of a semantic variable quantity is realized or as a system of equations on the basis of which the searched meaning of the semantic variable quantity is revealed.

Due to the surrounding speech context, all the secondary meanings of the word which might arise from the polysemy of the lexical unit are excluded. Only one meaning of a polysemic word is realized in the speech act. It would be impossible to identify the particular meanings of a polysemic word without a context.

In a bilingual dictionary, it is indispensable to select an appropriate equivalent in L2 which would contain all the parameters of the lexeme in L1 and would be substitutable into the translated context. The role of a bilingual lexicography is not only to choose the appropriate equivalent but also point to its lexical connection potentiality and illustrate the usage of the equivalent in speech through the presentation of a minimal context of exemplification within the limits of the speech norm.

II.4. Conclusion

The art of bilingual lexicography has developed throughout the history of dictionary writing. It seems that the creators of the conception of the entry and the ideas of its composition in a bilingual dictionary have acquired different viewpoints since first bilingual dictionaries were produced. This fact may be due to two phenomena: first, to the advances made in the theoretical study and practical application of bilingual lexicography and second, to the recent needs and circumstances in which bilingual dictionaries are created.

The study of some modern lexicographers who present their concepts of the craft of producting bilingual dictionaries has proved that they agree on the essential parts of the construction of the entry word and are aware of the difficulties caused, for example, by the lack of direct equivalents of some lexical units in the target languge. They present intructions and suggestions on how to overcome these complications without lowering the quality of the dictionary.

The indispensable parts of the entry word in a bilingual dictionary proposed by the above mentioned authors could be summarized as follows: the presence of the entry word in its canonical form, grammatical information in the extent required by the presupposed user of the dictionary, pronunciation of the entry words in the source laguage (in case of need in the target language as well, orthographic information, equivalents in the target language in their canonical form, indication of the whole lexical meaning of the entry word by partial equivalents of the target language, description (definition of the entry), etymology of the entry words (especially in terminological and technical dictionaries), the lexicalized and the verbatim meaning of different morphemic and word combinations, lexicographical marks, remarks about usage restrictions, examples of application and, in a very few cases, illustrations.

III. Slovak-Spanish-English Theological Dictionary

(Selected Entries)

E

Ecce Agnus Dei. Z lat. "Hľa, Baránok Boží". Svätý Ján Krstiteľ predstavil Ježiša svojim učeníkom týmto vyznaním jeho božstva: *Hľa, Baránok Boží, ktorý sníma hriechy sveta* (Jn 1, 29-36). Dnes Cirkev týmto vyjadrením predstavuje Krista spoločenstvu veriacich pred prijímaním Eucharistie. – **Ecce Agnus Dei** (šp.); **Ecce Agnus Dei** (angl.)

Ecce Agnus Dei. San Juan Bautista presentó a Jesús ante sus discípulos con esta confesión de su divinidad: *Este es el Cordero de Dios que quita los pecados del mundo*. Actualmente la Iglesia presenta con esta fórmula a Cristo ante los fieles antes de la comunión. - **Ecce Agnus Dei** (esl.); **Ecce Agnus Dei** (ingl.)

Ecce Agnus Dei. Saint John the Baptist introduced Jesus to his disciples with this confession of his divinity: *This is the Lamb of God who takes away the sins of the world*. Nowadays, the Church introduces Christ to the faithful before the communion with this expression. - **Ecce Agnus Dei** (Sl.); **Ecce Agnus Dei** (Sp.)

Ecclesiastes/Kazateľ. Mudroslovná kniha Starého zákona. Ecclesiastes znamená "kazateľ", titul, ktorým sa nazýva autor tejto starozákonnej sapienciálnej knihy. Pre

neho múdrosť znamená bázeň voči Bohu, synovská bázeň, t.j. úcta a láska ako voči svojmu otcovi. – **Eclesiastés** (šp.); **Ecclesiastes** (angl.)

Eclesiastés. Esta palabra significa "predicador", título que se da a sí mismo el autor de este libro del AT. Pertenece al grupo de los libros llamados sapienciales. Para él la sabiduría es el temor del Señor,temor filial,es decir de respeto y amor a su padre. - **Ecclesiastes/Kazateľ** (esl.); **Ecclesiastes** (ingl.)

Ecclesiastes. A book of the OT, called in Hebrew *Koheleth* or in English "the Preacher". The theme of the book is the transient character of all earthly goods, compared with the true wisdom that is found in the fear of the Lord. (CD) – **Ecclesiastes/Kazateľ** (Sl.); **Eclesiastés** (Sp.)

efod. **–u**, m. Z hebr. *'ēfōd*. m. Dvojdielny, štvorfarebný šat podobný dalmatike, súčasť veľkňazského a kráľovského rúcha. – **efod** (šp.); **ephod** (angl.)

efod. Del hebr. *'ēfōd*. m. Vestidura de lino fino, corta y sin mangas, más o menos lujosa, que se ponen los sacerdotes del judaísmo sobre todas las otras y les cubre especialmente las espaldas. (DLE) – **efod** (esl.); **ephod** (ingl.)

ephod. Some kind of a rich garment. In the OT it usually aplies to the cultic garment of the (high) priest. – **efod** (Sl.); **efod** (Sp.)

Cirkev/eklézia. **–ie**, ž. (zastar.) Z gréc. *ekaleo* a *kyriake*, "zhromaždiť, zvolať zhromaždenie, snem na prerokovanie spoločných problémov". Cirkev je Boží ľud, tajomné telo Kristovo a chrám Ducha Svätého (*Lumen gentium*). – **Iglesia/eklesía** (šp.); **Ecclesia** (angl.)

Iglesia/eklesía. Este término viene del griego *ekaleo* que significa reunir, convocar en asamblea para deliberar de los problemas comunes. La Iglesia es la comunidad de salvación, en la que realizamos juntos el camino hacia Dios, iluminados con su Palabra, fortalecidos con la gracia de sus sacramentos y dirigidos por los legítimos sucesores de los apóstoles. Jesucristo empleó dos veces la palabra *eklesía* refiriéndose a su obra. – **eklézia** (esl.); **Ecclesia** (ingl.)

Ecclesia. Gr. *ἐκκλησία*, 'assembly' and *ekaleo*, 'to assemble, to call and assembly in order to discuss common problems'. The word used in the Septuagint to translate the Heb. *qahal*, meaning the Children of Israel as a religious body, and in the NT for the Church of Christ as opposed to the Synagogue of the Jews. (CED) – **eklézia** (Sl.); **Iglesia/eklesía** (Sp.)

ekumenizmus. **-u**, m. Z gréc. *oikouména* "obývaná zem". Hnutie kresťanských cirkví usilujúce sa o zjednotenie všetkých kresťanov, jednotlivcov i spoločenstiev v Duchu Ježišovej modlitby (Jn 17, 21). Druhý vatikánsky koncil hovorí o dialógu veriacich z kresťanských i nekresťanských náboženstiev. Myšlienka ekumenického hnutia vznikla na konferencii v Edinburgu v r. 1910. – **ecumenismo** (šp.); **ecumenism** (angl.)

ecumenismo. "Por 'movimiento ecuménico' se entienden las actividades e iniciativas que se emprenden y organizan para fomento de la unidad de los cristianos, según las diversas necesidades de la Iglesia y las diversas circunstancias temporales..." (UR 4) (DTE).El Concilio Vaticano II se refiere también al diálogo con los creyentes incluyendo el resto de las religiones no cristianas. El movimiento ecuménico tiene su punto de partida principal en la conferencia de Edinburgo de 1910. – **ekumenizmus** (esl.); **ecumenism** (ingl.)

ecumenism. The modern movement toward Christian unity whose Protestant origins stem from the Edinburgh World Missionary Conference in 1910, and whose Catholic principles were formulated by the Second Vatican Council in 1964. (CD) – **ekumenizmus** (Sl.); **ecumenismo** (Sp.)

Eliáš. **–a**, m. Biblická postava, prorok Starého zákona, ktorý nezanechal žiaden spis, ale uvádza sa vďaka statočnosti s akou bránil monoteizmus pred kráľom Akabom a Jezabelom (porov. 1 Kr 17; 2 Kr 2). Izraelský národ ho považoval za patróna umierajúcich a dúfal, že sa vráti na zem po tom, čo bol vzatý do nebies na ohnivom voze bez toho, aby prirodzene zomrel (2 Kr 2, 11). – **Elías** (šp.); **Elijah** (angl.)

Elías. Profeta del AT que no dejó ningún escrito, pero que se hizo célebre por la intrepidez con que defendió el monoteísmo frente a Acab y a Jezabel. El pueblo de Israel lo tuvo por el
patrono de los moribundos y esperaba que volvería a morir a la tierra después de haber sido arrebatado a los cielos sin pasar por la muerte. – **Eliáš** (esl.); **Elijah** (ingl.)

Elijah. An OT prophet, one of the most important religious leaders of the Israelite people. He lived in the ninth century before Christ. He did not leave any writing, however, he became famous for the intrepidity with which he defended monotheism before Acab and Jezabel. The Israelites had him for the patron of the dying and they believed that he would return on earth to die after he was carried away into the heaven without dying naturally. – **Elijáš** (Sl.); **Elías** (Sp.)

encyklika. **–y**, ž. Z gréc. *ἐγκύκλιος*, doslova „cirkulovať“. Pápežský obežník adresovaný členom Cirkvi na svete s dogmatickým, morálnym a spoločenským obsahom. Názvy jednotlivých encyklík sa zvyčajne zhodujú s prvými slovami ich latinského textu. – **encíclica** (šp.); **encyclical** (angl.)

encíclica. Del griego *ἐγκύκλιος*, literalmente “circular”. Desde el siglo VII sirve para indicar los documentos “circulares” del Papa y/o de un concilio, destinados a toda la cristiandad; a partir del siglo VIII se convirtió en término técnico. (DTE) Suelen llevar por nombre las primeras palabras del texto latino. **encyklika** (esl.); **encyclical** (ingl.)

encyclical. From Gk. *ἐγκύκλιος*, literally ‘to circulate’. A formal pastoral letter written by the Pope for the whole Church. Particular encyclicals normally take titles from the first words of their Latin texts. – **encyklika** (Sl.); **encíclica** (Sp.)

epikléza. Z gréc. *ἐπίκλησις* a *ἐπικαλέω*, “vzývať nad”, “prosba”, “modlitba”. Prosba, ktorá sa od 10. stor. vyskytuje v lit. textoch vých. liturgií. “v ktorej kňaz úpenlivo prosí Otca o zoslanie Ducha Posvätiteľa, aby sa obetné dary stali Kristovým telom a krvou a aby sa veriaci, keď ich prijmú, aj sami stali živou obetou Bohu.”(KKC 1105) – **epíclesis** (šp.); **epiklesis** (angl.)

epíclesis. Del griego *ἐπίκλησις* (del verbo *ἐπικαλέω* = invocar sobre). La epíclesis es dimensión fundamental de toda celebración litúrgica eucarística. En la eucaristía se invoca al Espíritu para que queden consagrados los dones ofrecidos, el pan y el vino, es decir, para que se conviertan en el cuerpo y la sangre de Cristo. – **epikléza** (esl.); **epiklesis** (ingl.)

epiklesis. From Gk. *ἐπίκλησις* and *ἐπικαλέω*, ‘invocation’, ‘to invoke’. A prayer to God the Father, or to the Son, or to both Persons, begging them to send down the

Holy Spirit on the bread and wine at Mass in order that these may be changed into the Body and Blood of Christ, and to implore for the recipients the salutary effects of Christ's Body and Blood. (CED) – **epikléza** (Sl.); **epíclesis** (Sp.)

Eudemonizmus. Z gréc. εύδαιμονία, „šťastie". Etická náuka, založená na hľadaní šťastia ako najvyššieho dobra, ktorá sa objavuje v učení viacerých filozofov. Môže mať rozličné významy, a to podľa zmyslu, aký sa pripisuje šťastiu. založené na hľadaní šťastia ako najvyššieho dobra. – **eudemonismo** (šp.); **Eudemonism** (angl.)

Eudemonismo. Del gr. εύδαιμονία, felicidad. Doctrina moral fundada en la búsqueda de la felicidad como bien soberano. Así, la moral aristotélica y tomista. – **eudemonizmus** (esl.); **Eudemonism** (ingl.)

Eudemonism. Gr. εύδαιμουία, 'happiness'. The theory in Ethics according to which happiness is the last end of man; it is opposed to Hedonism, which makes pleasure the end of man. (CED) – **eudemonizmus** (Sl.); **eudemonismo** (Sp.)

existencia. Z lat. *existere*, "vychádzať", "javiť sa", "jestvovať". Je podľa skolastickej filozofie skutočné, reálne bytie alebo uskutočňovanie bytia v protiklade k bytiu myslenému. Uskutočňovanie sa považuje za vlastnosť všetkého čo existuje. – **existencia** (šp.); **existence** (angl.)

existencia. Por existencia se entiende, filosóficamente hablando, "una determinación del ser en sentido delimitativo". Esto significa que la existencia es una realidad actual y que contiene en sí la razón por la que una realidad existe. Antropológicamente hablando, existencia es "el modo de ser ya realizado y propio del hombre". (DTE) – **existencia** (esp.); **existence** (ingl.)

existence. The ultimate act of essence. In scholastic philosophy existence is real being as contrasted with merely notional being. (CED, DT) – **existencia** (Sl.); **existencia** (Sp.)

existenciálna etika. (Individuálna etika). Všíma si realizáciu človeka, ako je mu vždy v rámci jednorázového úkonu možná a splniteľná a ako nemôže byť všeobecnými normami nikdy úplne podchytená. (TS) – **ética existencial/individual** (angl.); **existential ethics/personal ethics** (angl.)

ética existencial/individual. Por ética existencial se entiende la realización de un individuo concreto a partir de las normas morales generales y especialmente aplicadas a cada situación. - **existenciálna etika** (esl.); **existential ethics/personal ethics** (ingl.)

existential ethics/personal ethics. The realization of a person falls within the scope of existential ethics insofar as it is possible to, and incumbent upon, him in a manner intimated to himself alone and is not adequately covered by general norms. (DT) – **existenciálna etika** (Sl.); **ética existencial/individual** (Sp.)

Ex cathedra. Z lat. "zo stolca". Termín, ktorý sa všeobecne vzťahuje na špeciálne a explicitné uplatňovanie neomylnosti pápeža. Učenie vyslovené ex cathedra musí byť adresované všeobecnej Cirkvi v otázke viery a mravov. - **Ex cathedra** (šp.); **Ex cathedra** (angl.)

Ex cathedra. Significa desde lo alto de la cátedra. Se dice de los actos solemnes del magisterio extraordinario, que realiza el Papa en cuanto vicario de Cristo y pastor de la Iglesia universal: una definición *ex cathedra*. (DC) Una definición ex cathedra

requiere que el romano pontífice se dirija a la Iglesia universal, que hable en materia de fe y de costumbres y que dé a entender que debemos aceptar la verdad definida como de fe. – **Ex cathedra** (esl.); **Ex cathedra** (ingl.)

Ex cathedra. The term commonly applied to the special and explicit exercise of papal infalibility. When the Pope speaks from the cahir (*cahedra*) of authority, as visible head of all Christians, his teaching is not dependent on the consent of the Church and is irreformable.
(CD) – **Ex cathedra** (Sl.); **Ex cathedra** (Sp.)

Exorcizmus. **–mu**, m. Z gréc. *ἐξορκισμός*, "zaprisahanie", "zažehnanie". Obrad, pri ktorom sa vzýva Božie meno, aby Zlý duch opustil človeka alebo predmet, príp. zamedzenie škodlivého vplyvu. Vzhľadom na závažnosť a prípadné zneužitie, vykonáva ho kňaz s dovolením miestneho ordinára (porov. CIC Kán. 1172). – **exorcismo** (šp.); **exorcism** (angl.)

exorcismo. Intimación hecha al espíritu del mal en nombre de Dios, para que abandone a una persona o una cosa, prohibiéndole a la vez hacer daño a esa persona o cosa. – **exorcizmus** (esl.); **exorcism** (ingl.)

exorcism. An adjuration made in the name of God in which the devil is either commanded to leave a possessed person or forbidden to harm someone. – **exorcizmus** (Sl.); **exorcismo** (Sp.)

F

factum dogmaticum. Z lat. "dogmatická skutočnosť". Udalosť, ktorá síce nie je zjavená, ale súvisí tak úzko so zjavenými pravdami, že učenie Cirkvi o nej sa považuje za neomylné. Takouto skutočnosťou je napríklad inšpirácia Svätého Písma, zákonitosť pápeža alebo všeobecnosť cirkevného snemu, pretože od toho závisí neomylnosť ich rozhodnutí. – **hecho dogmático** (šp.); **factum dogmaticum/dogmatic fact** (angl.)

hecho dogmático. Se llaman así los hechos que no están en la Revelación, pero sí de tal manera conexos con ella que la Iglesia se puede pronunciar sobre ellos por fidelidad a la fe, por ejemplo, la legitimidad de un romano Pontífice o de un concilio, el carácter herético de un libro o de una proposición, la canonización de un santo, etc. - **factum dogmaticum** (esl.); **factum dogmaticum/dogmatic fact** (ingl.)

factum dogmaticum/dogmatic fact. Are such events which do not appear in Revelation, nontheless, they are connected with it in such a way that the Church may make a pronouncement about them for fidelity to faith, for example, the legitimity of a Roman Pontiff or of a council, the heretic caracter of a book or a proposition, the canonization of a saint, etc. - **factum dogmaticum** (Sl.); **hecho dogmático** (Sp.)

farizej. **–a**, m. Z aram. pᵉrišš**a**yyā', "oddelení". Náboženské a politické hnutie judaizmu. (1) Príslušník starožidovskej výsadnej kasty vytvorenej v čase Makabejcov. (2) Pokrytec, falošný človek. – **fariseo** (šp.); **pharisee** (angl.)

Fariseo. En aram. pᵉrišš**a**yyā' *los separados*). Miembro de una secta judía (en sentido de "corriente espiritual") que se habría formado en la época se los Macabeos. También se le llama fariseo a un hombre hipócrita. – **farizej** (esl.); **pharisee** (ingl.)

pharisee. (1) Member of an active religious Jewish sect in the centuries before and after Christ appeared on earth. (2) The term is also used metaphorically for persons who are hypocrites. – **farizej** (Sl.); **fariseo** (Sp.)

farnosť. –ti, ž. Z gréc. παροικία *paroikia*, "susedstvo", "mestská štvrť", "bývať blízko". "Farnosť je určité spoločenstvo veriacich natrvalo ustanovené v partikulárnej cirkvi, o ktoré je pastoračná starostlivosť pod autoritou diecézneho biskupa zverená farárovi ako jeho vlastnému pastierovi." (KKC 2179) – **parroquia** (šp.); **parish** (angl.)

parroquia. Del gr.παροικία *paroikia*, vecindario, reunión de viviendas. En sentido propio es la división territorial eclesiástica que está bajo la jurisdicción espiritual del cura de almas que se llama párroco También se da este nombre a la iglesia asignada como lugar de culto a esta comunidad. – **farnosť** (esl.); **parish** (ingl.)

parish. Normally, in a diocese, a definite territorial division that has been sasigned its own church, a deterermined group of the faithful, and its own distinct pastor who is charged with the care of souls. (CD) – **farnosť** (Sl.); **parroquia** (Sp.)

febronianizmus. –mu, m. (Lat.) Hnutie, ktoré vzniklo v 18. st. v Nemecku pod vedením biskupa a spisovateľa Justína Febronia (pseudonym), s vlastným menom Ján Chryzostom Mikuláš Hontheim (1701-1790). Febronius napísal štúdiu o právach Svätej stolice, predovšetkým pápeža, v ktorej vyjadruje myšlienku, že právna moc cirkvi je v rukách všetkých členov cirkvi, a že cirkvi sú nezávislé. Zastával názor, že všetci biskupi majú rovnakú právnu moc ako pápež a chcel dosiahnuť obmedzenie práv Svätej stolice voči biskupom. Toto učenie bolo zavrhnuté pápežmi. Odsúdenie náuky na I. Vatikánskom koncile r. 1870. – **febronianismo** (šp.); **febronianism** (angl.)

febronianismo. De Febronius, pseudónimo bajo el cual Nicolás de Houtheim de Alemania, coadjutor del arzobispo de Tréveris, publicó en 1763 un estudio sobre la potestad de la santa Sede. Según Febronius, la potestad de jurisdicción en la Iglesia tendría su origen en la universalidad de los fieles que forman propiamente la Iglesia. El Papa y los obispos no ejercerían por tanto esta potestad sino a título de la comunidad, y con los límites impuestos por las decisiones canónicas conciliares. (DC) – **febronianizmus** (esl.); **febronianism** (ingl.)

febronianism. The exaggeratedly Gallican teaching of Bishop John Nicholas von Hontheim from Germany, calling himself "Febronius" (1701-90). He maintained that the power of the keys was logded in the whole body of the Faithful, though it was to be exercised only by the clergy; that every bishop had unlimited power of dispensation, condemnation of heresy, administration, etc., in his own diocese; that the Holy See was nor superior to the rest of the bishops sa a body or to a general council; and that the bishops should restrain the activities of the Holy See. These doctrines were condemned by the popes. (CED) – **febronianizmus** (Sl.); **febronianismo** (Sp.)

fideizmus. **–mu**, m. Z lat. *fides*, "viera". V histórii Katolíckej cirkvi sa týmto termínom označuje spôsob myslenia, ktoré sa rozvinulo vo Francúzsku v polovici 19. st. ako reakcia proti racionalizmu a liberalizmu predchádzajúceho storočia. Podľa tejto náuky, je viera najvyšším kritériom spoľahlivosti všetkých právd ľudského života, jediný zdroj istoty a poznania bez akékoľvek potreby vonkajších znakov alebo dôvodov potvrdzujúcich vierohodnosť a kresťan by mal prijať vieru bez akéhokoľvek predchádzajúceho uvažovania. Teologický fideizmus popiera platnosť racionálnych dôkazov pre existenciu Boha. Symbolický fideizmus (náuka nekatolíckych teológov)

považuje náboženské pojmy a dogmy za symbolické predstavy, ktoré vyjadrujú cit viery. Kat. cirkev odsúdila fideizmus a zdôraznila úlohu rozumu. – **fideismo** (šp.); **fideism** (angl.)

fideismo. En la historia de la teología católica se indica con este término un movimiento de pensamiento que se desarrolló en Francia a mediados del siglo XIX, como reacción contra el racionalismo y el liberalismo del siglo anterior. La principal característica de este movimiento fue una crítica cerrada contra la razón humana convertida por los enciclopedistas en el criterio único de verdad, en favor de una exaltación exagerada de la fe, fundamento de sí misma y capaz de reconocer la verdad de la revelación sin ninguna necesidad de signos exteriores o de motivos de credibilidad. (DTE) De acuerdo con estas ideas los fideistas defendían que debemos aceptar la fe sin ningún razonamiento previo. – **fideizmus** (esl.); **fideism** (ingl.)

fideism. A term applied to various theories that claim that faith is the only or ultimate source of all knowledge of God and spiritual things. Throughout the history of the Catholic theology this term has been used to indicate a movement of thinking which developed in France in the middle of the 15th cent.as a reaction against the rationalism and liberalism of the previous century. The central caracteristics of this movement was a critic closed against the human reason converted by the encyclopedists in one criterion of the truth, in favor of an exaggerated exaltation of faith, the foundation of itself and capable of recognizing the truth of revelation without any necessity of exterior signs or of reasons for credibility. In accordance with these ideas, the loyalists used to defend that we are supposed to accept faith without any previous reasoning. – **fideizmus** (Sl.); **fideism** (Sp.)

G

gabbatha. Z aram. gabbetā' "vyvýšené miesto" a gr. λιθόστρωτος, „dlaždicová podlaha". Vyvýšené miesto, kameňmi vydláždené, nádvorie v Antoniovej pevnosti v Jeruzaleme, kde Pilát prijímal židovské autority a kde potvrdil výrok nad Ježišom Kristom (Jn 19, 13). – **gabatá** (šp.); **Gabbatha** (angl.)

gabatá - Corresponde a la palabra hebrea *Gabbatá*, que significa "enlosado", nombre que tenía el lugar donde Pilatos recibía a las autoridades judías, por las grandes losas de piedra que cubrían el suelo. Es el lugar donde Pilatos juzgó a Jesús. – **gabbatha** (esl.); **Gabbatha** (ingl.)

Gabbatha. The word comes from the Hebrew *Gabbatá*, significating "flagstone pavement", a name of the place where Pilate used to receive Jewish authorities, with the floor covered by large slabs of stone. There Pilate sat in judgement on Christ. – **gabbatha** (Sl.); **gabatá** (Sp.)

Gabriel. Z hebr. Gabrī'el, "silný Boh". Jeden z archanjelov, ktorého mano sa spomína v Biblii. Zjavuje sa prorokovi Danielovi (8, 16) a Zachariášovi, otcovi Jána Krstiteľa (Lk 1, 19), Márii, ktorej oznamuje vtelenie (Lk 1,26). – **Gabriel** (Sl.); **Gabriel** (Sp.)

Gabriel. En hbr. Gabrī'el, *Dios fuerte*. Uno de los arcángeles cuyo nombre menciona la Biblia. Se aparece al profeta Daniel (8, 16), a Zacarías, padre de Juan

Bautista (Lc 1, 19), a María, a la que anuncia la encarnación (Lc 1, 26). (DC) – **Gabriel** (esl.); **Gabriel** (ingl.)

Gabriel. The name comes from a Hebrew word meaning *strong God*. One of the archangels whose name is mentioned in the Bible. He appears to the prophet Daniel (8.16), to Zachariah, the father of John the Baptist (Lc 1.19), and to Maria who announces the incarnation (Lc 1.26). – **Gabriel** (Sl.); **Gabriel** (Sp.)

Galaťanom, List. List sv. Pavla z Efezu (r. 55) cirkevným spoločenstvám v Malej Ázii (porov. Gal 1, 2). – **Gálatas (Carta a los)** (šp.); **Galatians, Letter to the** (angl.)

Gálatas, Carta a los. Carta de Pablo a las Iglesias de Galacia (Asia Menor), que había fundado. – **List Galaťanom** (esl.); **Galatians, Letter to the** (ingl.)

Galatians, Letter to the. Paul's letter to the churches in Galatia (Minor Asia), which he had founded. – **Galaťanom, list** (Sl.); **Gálatas, carta a los** (Sp.)

Golgota. Z aram. golgotā', "lebka", z lat. "Kalvária". Vyvýšenina pri Jeruzaleme, kde sa vykonávali popravy a kde bol ukrižovaný aj Ježiš Kristus (Jn 19, 17). Tento názov je pravdepodobne symbolický kvôli tvaru kopca, ktorý pripomína lebku. Niektorí otcovia dávajú do súvisu tvar tohoto miesta s lebkou Adama, ktorý bol na ňom vraj pochovaný. – **Gólgota** (šp.); **Golgotha** (angl.)

Gólgota. En arameo golgotā', *el cráneo*. Nombre arameo del Calvario (Mt 27, 33), debido probablemente a la forma de la colina que recuerda una calavera, pero que ciertos Padres pusieron en relación con el cráneo de Adán, según una leyenda que supone haber sido enterrado allí. (DC) – **Golgota** (esl.); **Golgotha** (ingl.)

Golgotha. The Hebrew form of Calvary, coming from the Aramaic *golgotā*, the scull. A place outside Jerusalem where Jesus Christ was crucified. The name was probably given after the shape of the hill. According to a legend, some Fathers related the scull with Adam as he was supposed to be burried there. – **Golgota** (Sl.); **Gólgota** (Sp.)

Gomora. V hebr. ʿĂmorāʰ. Biblické mesto na pobreží Mŕtveho mora potrestané sírovým ohňom pre hriešnosť obyvateľov spolu so Sodomou (Gen 19,24). Obe mestá sa stali symbolom všetkých zkazených miest a tiež symbolom solidarity medzi ľuďmi vďaka sľubu vyslovenému Abrahámovi týkajúceho sa spásy všetkých spravodlivých. – **Gomorra** (šp.); **Gomorrah** (angl.)

Gomorra. En hebr. ʿĂmorāʰ. Ciudad situada a la orilla del mar Muerto, destruida por el fuego del cielo por causa de sus pecados, al mismo tiempo que Sodoma (Gén 19, 24). (DC) Se convirtieron en símbolo de todas las ciudades corrompidas, así como de la solidaridad entre los hombres por habérsele prometido a Abrahán la salvación de todos en atención a grupo de justos. – **Gomora** (esl.); **Gomorrah** (ingl.)

Gomorrah. In Hebr. ĂmorāʰA city situated at the shore of the Dead Sea destroyed by fire from heaven as a consequence of sins of its infabitants at the same time as Sodom (Gen 19.24). The two cities converted into the symbol of all corrupt cities as well as of solidarity among men for the promise made to Abraham regarding the salvation of all in view of the group of the just. – **Gomora** (Sl.); **Gomorra** (Sp.)

Grál, svätý. Nádoba (pokál) zo smaragdu, v ktorej podľa legendy Pán Ježiš pri Poslednej večeri premenil víno na svoju krv a dal ju piť svojim apoštolom. Ďalšia tradícia hovirí, že do nej potom Jozef Arimatejský zachytil Kristovu krv z prepichnutého boku na kríži. – **Grail, Santo** (šp.); **Grail, the Holy** (angl.)

Grial, Santo. Así llamado el vaso o copa en el que nuestro Señor Jesucristo di a beber el vino convertido en su sangre a los discípulos en la Última Cena. Algunas ciudades creen tener esta reliquia donde tuvo el origen el sacramento eucarístico. Según otra tradición es la misma copa en la que José de Arimatea recogió la sangre del costado de Cristo derramada en la cruz. – **grál, svätý** (esl.); **Grail, the Holy** (ingl.)

Grail, the Holy. A vessel identified with the cup used by Christ at the Last Supper for. He gave this cup to his disciples saying that the wine in it was converted in his blood. According to another tradition saint Joseph of Arimatea gathered Jesus' blood shed on the cross in it. – **grál** (Sl.); **Grial, Santo** (Sp.)

grécka/byzantská cirkev. Časť kresťanov, ktorá má grécko-byzantskú liturgiu. Nezjednotení východní kresťania byzantského obradu s dlhou históriou, uznávajúci čestný primát konštantinopolského patriarchu. Nazývajú sa tiež ortodoxná cirkev pre svoju vernosť učeniu a tradícii apoštolov a prvotnej cirkvi. Tieto spoločenstvá sú autokefálne, t.j. samosprávne na čele s patriarchom. - **iglesia griega** (šp.); **Orthodox/Greek/Eastern Church** (angl.)

iglesia griega. Con este nombre nos referimos a la iglesia de Constantinopla nacida en el cisma de Focio. Se llaman ellos Iglesia ortodoxa, por su fidelidad a la doctrina de los apóstoles y a las tradiciones de la Iglesia primitiva. - **grécka/byzantská cirkev** (esl.); **Orthodox/Greek/Eastern Church** (ingl.)

Orthodox/Greek/Eastern Church. A family of Churches mostly situated in E. Europe. Each Church is independent in its internal administration, but all share the same faith and are in communion with one another, "acknowledging the honorary primacy of the Patr. of Constantinople." (CDCC) They are called Orthodox Church for their faithfulness to the doctrine of the apostles and the traditions of the primitive Church. – **grécka/byzantská cirkev** (Sl.); **iglesia griega** (Sp.)

CONCLUSION

The results of the project whose part the present study comes from have so far been materialized in a monograph: Hornáčková Klapicová, E.: Lexikografia, preklad a teologický slovník. (Lexicography, Translation and a Theological Dictionary.) Bratislava: PEEM, 2010. ISBN 978-80-8113-029-8. 216 pages, and a dictionary: Álvarez Maestro, J. – Hornáčková Klapicová, E. – Martínez Puche, J.A.: Diccionario abreviado del cristianismo. Madrid: EDIBESA, 2011. ISBN 978-84-8407-977-4. 495 pages. The project continues with the composition of a multi-lingual theological dictionary (mentioned in the introductory part) as well as with a historical-comparative analysis of English and Spanish religious vocabulary. A part of this analysis was published in the previous issue of X-Linguae: Hornáčková Klapicová, E.: *The Origin of the Spanish Religious Vocabulary I*.

We believe that the partial outcomes of this project should serve linguists who specialize in the area of lexicography, terminography, translation and historical linguistics as well as for translators, interpreters, theologians and lay persons involved

in this specific field. The monograph may also serve as a pedagogical manual for teaching courses on lexicography or translation.

List of Abbreviations of References

DTE = *Diccionario teológico enciclopédico*. Estella, (Navarra): Editorial Verbo divino, 1999
CDCC = Livingstone, E. A.: *Concise Dictionary of the Christian Church.* OUP 2000.
PLBV = Heriban, J.: *Príručný lexikón biblických vied.* Bratislava: Don Bosco, 1994.
MLB = Gecse, G. – Horváth, H.: *Malý lexikón biblie.* Bratislava: Nakladateľstvo Spektrum, 1990.
NBS = Douglas, J.D.: *Nový biblický slovník.* Praha: Návrat domů, 1996.
TS = Rahner, K. – Vorgrimler, H.: *Teologický slovník.* Praha: Zvon, 1996.
SKD = Beinert, W.: *Slovník katolické dogmatiky.* Olomouc: MCM, 1994.
SBT = Léon-Dufour, X. – Duplacy, J. – Grelot, A. G. P. – Guillet, J. – Lacan, M .F.: *Slovník biblickej teológie.* Zagreb: Kršćanska Sadašnjost, 1990.
TSNZ = Kittel, G. – Friedrich, G.: *Teologický slovník k novej zmluve.* Bratislava: Cirkevné nakladateľstvo, 1933-1959.
COT = Kirkpatrick, B.: *The Concise Oxford Thesaurus.* A dictionary of synonyms. OUP 1998.
PASS = Mončeková, E. – Malá, E.: *Password.* Anglický výkladový slovník so slovenskými ekvivalentmi. Bratislava: SPN, 1999.
BS = Novotný, A.: *Biblický slovník.* Praha: Kalich, 1956.
KKP = *Kódex kanonického práva.* Bratislava: Konferencia biskupov Slovenska, 1996.
BK = Potúček, J.: *Biblická konkordancia.* Bratislava: Cirkevné nakladateľstvo, 1985.
CCC = *Catechism of the Catholic Church.* Cittá del Vaticano: Librería Editrice Vaticana, 1994.
VC II = *Vatican Council II.* The conciliar and post conciliar documents. New York: Costello Publishing Company, Inc., 1996.
KKC = *Katechizmus katolíckej cirkvi*. Trnava: SSV, 1999
KT = Takáčová, L.: *Kresťanská terminológia.*Zvolen: Jas, 1996
GW = www.GraceWeb.org/GraceWeb
DP = Bernardino, Angelo di: *Diccionario Patrístico y de la Antigüedad Cristiana*. Salamanca: Ediciones Sigueme, 1991
NDB = Wigoder, G. – Paul, S. M. – Viviano, B. T. – Stern, E.: *Nuevo Diccionario de la Biblia*. Madrid: del Taller de Mario Muchnik, 2001
NDMC = Rotter, H. – Virt, G.: *Nuevo Diccionario de Moral Cristiana*. Barcelona: Editorial Herder, 1993
DEB = Bogaert, P. M. – Delcor, M. – Jacob, E. – Lipiński – Martin-Achard, R. – Ponthot, J.: *Diccionario enciclopédico de la Biblia*. Barcelona: Editorial Herder, 1993
DC = Brosse, O de la: *Diccionario del Cristianismo*. Barcelona: Editorial Herder S.A., 1974
DLE = *Diccionario de la Lengua Española*. España: Real Academia Española, 2001
DUE = Moliner, María: *Diccionario de uso del español*. Madrid: Gredos, 1998
DEB = *Diccionario enciclopédico de la Biblia*. Barcelona: Herder, 1993
CDC = *Código de Derecho Canónico*. Madrid: BAC, 1983
CIC = *Catecismo de la Iglesia católica.* Madrid: Asociación de Editores del Catecismo, 1992.
DTD = Parente, P.; Piolanti, A.; Garofalo,S.: *Diccionario de teología dogmática.* Barcelona: Editorial litúrgica española, 1963.
NCE = *New Catholic Encyclopedia*. Washington, D.C.: McGraw-Hill Book Company, 1967

DL = Lang, Jovian P., OFM: *Dictionary of the Liturgy*. New York: Catholic Book Publishing, 1989.
CP = Bretzke, James T.: *Consecrated Phrases:A Latin Theological Dictionary*. Collegeville, MN: The Liturgical Press, 1998.
IDB = *The Interpreter's Dicionary of the Bible.* Nashville: Abingdon Press, 1962.
TD = Rahner, K. – Vorgrimler, H.: *Theological Dictionary*. New York: Herder and Herder, 1965.
DT = Rahner, K. – Vorgrimler, H.: *Dictionary of Theology*. New York: Crossroad, 1981.
CED = *The Catholic Encyclopædic Dictionary*. New York: The Macmillan Company, 1931.
CD = Hardon, J.: *Pocket Catholic Dictionary*. New York: Image Books Doubleday, 1985.
Nord = Nord, C.: *Translating as a Purposeful Activity*. Manchester, UK: St. Jerome, 1997.
Gromová = Gromová, E.: *Teória a didaktika prekladu.* Nitra: FF UKF, 2003.
Kussmaul = Kussmaul, P.: *Training the Translator*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1995.
SP = *Sväté písmo Starého i Nového zákona*. Rím: Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda, 1995
SBT = *Slovník biblickej teológie.* Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1990.
SKD = Beinert, W.: *Slovník katolické dogmatiky.* Olomouc, MCM s.r.o., 1994.

Bibliographic References

ÁLVAREZ MAESTRO, J. – HORNÁČKOVÁ KLAPICOVÁ, E. – MARTÍNEZ PUCHE, J.A.: *Diccionario abreviado del cristianismo.* Madrid: EDIBESA, 2011. ISBN 978-84-8407-977-4. 495 pages.
BAUBJERG-HANSEN, G.: *Artikelstruktur im zweisprachigen Wörterbuch.* Tübingen: Max Niemayer Verlag, 1990.
CARRERA DIAZ, M.: *Curso de lengua italiana*. Barcelona, 2000.
CRYSTAL, D.: *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Oxford-New York: OUP, 1985.
DUBSKÝ, J. et al.: *Velký španělsko-český slovník I, II*. Praha: Academia Praha, 1993.
DUBSKÝ, J.: *Základy španělské lexikologie (pro překladatele a tlumočníky).* Praha: SPN.
DOLNÍK, J.: "Motivácia a hodnota termínu." Kultúra slova, 17. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine, 1983, pp.133-140.
DOLNÍK, J.: *Lexikológia.* Bratislava: UK, 2003.
DOLNÍK, J. et al.: *Porovnávací opis lexikálnej zásoby.* Bratislava: Veda, 1993.
Diccionario de la Lengua Española. De Real Academia Española, 22nd ed., 2 vol. Madrid: ESPASA-CALPE SA, 2001.
ĎUROVIČ, Ľ.: "Z diskusie." In: Š. Peckař (ed.), *Lexikografický sborník*. Materiály z I. celoštátnej konferencie československých lexikografov. Bratislava, 1952. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1953, pp. 127-128.
ĎUROVIČ, Ľ.: "Ekvivalent v dvojjazyčnom slovníku." In: V. Blanám (ed.), *Lexikografický sborník*. Materiály z porady o prekladových slovníkoch. Piešťany, 1959. Bratislava: SPN, 1961, pp. 78-87.
FELBER, H.: "Všeobecná teória terminológie." *Kultúra slova*, 20. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine, 1986.
FILIPEC, JOSEF. 1973. "Ekvivalenty a synonyma v slovní zásobě." In: J. Ružička and I. Poldauf (eds.), *Slovo a slovník*.. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1973.

FILIPEC, J.: "Problematika konfrontace v lexikální zásobě." *Slovo a slovesnost*, 46, pp. 201-214.
FINDRA, J.: "Štyléma a text." In: *Štylistické otázky textu*. Prešov, 1984, pp. 14-25.
FINDRA, J.: "Štyléma." In: *Encyklopédia jazykovedy*. Bratislava: SPN, 1993, p. 442.
GROMOVÁ, E. - HRDLIČKA, M.: *Antologie teorie odborného překladu.* Ostrava: Repronis.
GROMOVÁ, E.: *Teória a didaktika prekladu,* Nitra: UKF, 2003.
Habermas, Jürgen. 1998. *On the Pragmatics of Communication.* Cambridge, Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology, 1998. ISBN 9-780262-581875
HAENSCH, G.- OMEÑACA, C.: *Los diccionarios del español en el siglo XXI*, Salamanca: Universidad de Salamanca, 2004.
HAYEKOVÁ, M.: *Dejiny slovenských slovníkov II. 1946-1975.* Bratislava: UK, 1992.
HORECKÝ, J.: *Základy slovenskej terminológie.* Bratislava: SAV, 1956.
HORECKÝ, J.: "Problémy terminologických slovníkov." In: V. Blanár (ed.), *Lexikografický sborník*. Materiály z porady o prekladových slovníkoch. Piešťany 1959. Bratislava: SPN, 1961, pp. 34-45.
HORECKÝ, J.: *Slovenská lexikológia I. Tvorenie slov.* Bratislava: SPN, 1971.
HORECKÝ, J.: *Úvod do jazykovedy.* Bratislava: SPN, 1975.
HORECKÝ, J. - BUZÁSSYOVÁ, K. - BOSÁK, J. et al.: *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny.* Bratislava: Veda, 1989.
HORNÁČKOVÁ-KLAPICOVÁ, E.: *Composition of the Entry in a Bilingual Dictionary.* In: SKASE Journal of Theoretical Linguistics, Vol. 2 - 2005, N. 3. Prešov: SKASE & PULIB, 2005, ISSN 1336-782X, pp. 57-74.
HORNÁČKOVÁ-KLAPICOVÁ, E.: *Literary or Standard Language and the Pragmatic Approach*. In: Proceedings: Trends and Perspectives. Nitra: Department of English and American Studies, Faculty of Arts, Constantine the Philosopher University, 2006, ISBN: 80-8094-029-0, pp. 81-84.
HORNÁČKOVÁ-KLAPICOVÁ, E.: *Lexikografia, preklad a teologický slovník.* Bratislava: PEEM, 2010. ISBN 978-80-8113-029-8. 216 pages.
IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M: *Štylistika*. Bratislava: UK, 1974.
ISAČENKO, A. V.: "Zásady lexikografickej práce." In: V. Blanár (ed.), *Lexikografický sborník*. Materiály z porady o prekladových slovníkoch. Piešťany 1959. Bratislava: SPN, 1961, pp. 18-23.
IVIĆ, M.: *Trends in Linguistics*. Paris: Mouton, 1970.
KIRKPATRICK, B.: *The Concise Oxford Thesaurus.* A dictionary of synonyms. Oxford: Oxford University Press, 1998.
KOLLÁR, D.: "Prekladový význam – jeho podstata a problémy." In: J. Ružička and I. Poldauf (eds.), *Slovo a slovník*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1973, pp. 121-130.
KOLLÁR, D.: "K probleme sopostaviteľnogo analýza russkogo i slovackogo jazykov." Československá rusistika, *18*, 1973 b, pp. 98-104.
KOLLÁR, D.: "Špecifikum systémového opisu lexiky v konfrontačnom pláne." Československá rusistika, *19*, 1973, pp. 74-80.
KAČALA, J. (ed.): *Krátky slovník slovenského jazyka*. Bratislava: Veda, 1987.
KMANN, H. P. - RIIBER, T. - ROSBACH, P.: "Principles of Bilingual Lexicography." In: F. J. Hausmann – O. Reichmann – H. B. Wiegand – L. Zgusta. (eds.), *Dictionaries. An International Encyclopedia of Lexicography*. Third volume. Berlin/New York: Walter de Gruyter, 1996, pp. 2712-2728.
KRUPA, V. - GENZOR, J.: *Jazyky sveta v priestore a čase.* Bratislava: VEDA, 1996.
KUSSMAUL, P.: *Training the Translator*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1995.
LANDAU, S. I.: *Dictionaries. The Art and Craft of Lexicography*. Cambridge: CUP, 1989.
ONDREJOVIČ, S. - POVAŽAJ, M. (eds.): *Lexicographica '99*. Zborník na počesť Kláry Buzássyovej. Bratislava: Veda, 2001.

MANLEY, J. - JACOBSEN, J. – PEDERSEN, V. H.: *Telling lies efficiently: Terminology and the Microstructure in the Bilingual Dictionary.* In: *Symposium n Lexicography III*. Proceedings of the Third International Symposium on Lexicography. Copenhagen, 1986.
MARTÍNEZ DE SOUSA, J.: *Diccionario de lexicografía práctica*. Barcelona: Biblograf, 1995.
MASÁR, I.: *Príručka slovenskej terminológie.* Bratislava: Veda, 1991.
MASSARIELLO MERZAGORA, G.: *La lessicografia.* Bologna: Zanichelli, 1983.
MALMKJÆR, K. (ed.): *The Linguistics Encyclopedia.* London: Routledge, 1991.
MISTRÍK, J.: *Slovenská štylistika*. Bratislava: UK, 1965.
MISTRÍK, J.: *Jazyk a reč.* Bratislava: Mladé letá, 1999.
MIŠSÍKOVÁ, G.: *Konfrontačný opis slovnej zásoby. Anglická a slovenská stomatologická terminológia.* Nitra: UKF, FHV, 1998.
MIŠSÍKOVÁ, G.: *Approaching linguistic subjects through text analysis*. In.: *Medacta '97*. Medzinárodná konferencia 'Vzdelávanie v meniacom sa svete.' Nitra: UKF, 1997, pp. 42-46.
MIŠSÍKOVÁ, G.: *Štylistická analýza textu. Na materiáli anglického jazyka.* Nitra: FF UKF., 1997.
MIŠSÍKOVÁ, G.: *Linguistic Stylistics.* Nitra: FF UKF, 1997.
MIŠSÍKOVÁ, G.: "Konfrontačná analýza štruktúry pomenovaní v angličtine a slovenčine." In: *Reflexie lingvistických konfrontácií II.* Nitra: FHV UKF, 1998, pp. 81-87.
MONČEKOVÁ, E. - MALÁ, E.: *Password. Anglický výkladový slovník so slovenskými ekvivalentmi.* Bratislava: SPN, 1999.
MOLINER, M.: *Diccionario de uso del español*. Madrid: Gredos, 1998.
NORD, C.: *Translating as a Purposeful Activity*. Manchester, UK: St. Jerome, 1997.
OLOŠTIAK, M.: *Transfonemizácia v kontaktovom vzťahu angličtina – slovenčina*. Bratislava: SAV, 2001.
ONDRUS, P.: *Slovenská lexikológia II. Náuka o slovnej zásobe.* Bratislava: SPN, 1972.
ONDRUS, P. - HORECKÝ, J. – FURDÍK, J.: *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia.* Bratislava: SPN, 1980.
PAMIES BERTÁN, A. - DE DIOS LUQUE DURÁN, J. (eds.): *Trabajos de lexicografía y fraseología contrastivas*. Granada: Método, 2000.
PAULINY, E.: "O funkčnom rozvrstvení spisovného jazyka." *Slovo a slovesnosť* 16, 17.
PECIAR, Š. "K niektorým problémom dvojjazyčného slovníka." In: V. Blanám (ed.), *Lexikografický sborník*. Materiály z porady o prekladových slovníkoch. Piešťany 1959. Bratislava: SPN, 1961, pp. 18-23.
RUBIO,V. - NEVES, M.: *Así son los diccionarios*. Lleida: Universidad de Lleida, 1999.
SEKANINOVÁ, E.: "Leksičeskoje značenije vdvujazyčnom plane russko-slovackom." *Slavica Slovana* 3, 69-77.
SEKANINOVÁ, E.: "Význam lexikálnej jednotky z konfrontačného aspektu." In: J. Ružička – I. Poldauf (eds.), *Slovo a slovník.*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1973, pp. 113-120.
SEKANINOVÁ, E.: "Prekladové ekvivalenty v dvojjazyčnej lexikografii." Československá rusistika, 26, pp. 101-111.
SEKANINOVÁ, E.: *Východiská a ciele skúmania lexiky konfrontačnou a ekvivalenčnou metódou*. Slavica Slovaca, 23, pp. 225-238.
SEKANINOVÁ, E.: *Dvojjazyčná lexikografia v teórii a praxi*. Bratislava: Veda, 1993.
PISARČÍKOVÁ, M.: *Synonymický slovník slovenčiny.* Bratislava: VEDA, 2004.

SZENDE, T.: *Approches contrastives en lexicographie bilingue.* Paris: Honoré Champion, 2000.
TRUP, L.: *Úvod do štúdia španielskeho jazyka.* Bratislava: UK, 1993.
TRUP, L. - KOTULIAKOVÁ, T.: *Španielsky odborný jazyk (Archeológia).* Bratislava: Stimul.
UŽÁKOVÁ, M.: *Frazémy v anglickom odbornom texte*. Nitra: SPU, 1997.
VILIKOVSKÁ, J. - VILIKOVSKÝ, P.: *Slovensko-anglický slovník*, Bratislava: Mladé letá, 1983.
ZGUSTA, L.: *Manual of Lexicography*. Praha: Academia, 1971.

Words: 19 122
Signs: 125 937 [69,96 standard pages]

Mgr. Edita Hornáčková-Klapicová, PhD.
Constantine the Philosopher University
Štefánikova 6, 949 74 Nitra, Slovakia
ehklapicova@ukf.sk

Reviewers:
Prof. PhDr. Gabriela Miššíková, PhD. (Faculty of Letters, Constantine the Philosopher University, Nitra, Slovakia)
Prof. Salustio Alvarado Socastro, PhD. (Facultad de filología eslava, Universidad Complutense de Madrid, Madrid, Spain)

Il senso del sacro nella poetica di Pasolini

Fabiano Gritti

Riassunto
Il presente articolo intende trattare alcuni aspetti fondamentali della concezione del sacro nella poetica di Pasolini, e comprendere il senso della contraddizione tra questa concezione e il suo dichiarato marxismo. Particolare attenzione è riservata al periodo friulano durante il quale iniziò a percepire l'intimo rapporto con la natura e la sua sacralità, attraverso la conoscenza dei contadini friulani e del loro dialetto. Quindi si passa a considerare il senso del sacro per il sottoproletariato in opposizione all'omologazione della società, imposta dalla cultura neocapitalista che l'ha dimenticato.
Parole chiave: Senso del sacro, sacralità, società neocapitalista, cultura subproletaria, dialetto nella letteratura, poetica di Pasolini, omologazione delle culture

E'un luogo comune assodato della critica pasoliniana che sarebbe da ricercare nell'infanzia di Pasolini la chiave per comprendere più profondamente il significato della sua concezione del sacro, nel rapporto ambivalente con i genitori e con la terra d'origine della madre, dove per la prima volta ebbe modo di avvertire la natura come immanente totalità che rendeva possibile la percezione del sentimento del sacro. Sarà dunque questo il punto di partenza di questa breve esposizione su un tema fondamentale della poetica di Pasolini, che ne rende evidente il carattere paradossale, considerato che Pasolini si è sempre dichiarato ateo.

L'indagine su una spiritualità profondamente vissuta, sofferta, è sempre un'operazione delicata e suscettibile di continuo approfondimento, complessa per la sua poliedricità, e ciò vale specialmente quando si prende in considerazione una personalità come quella di Pasolini, un intellettuale che fece dell'ambiguità e della provocazione l'essenza della sua ricerca, un pensatore «che ha elevato la contraddizione a cifra idiosincratica, rivendicandone il diritto contro ogni dogma ideologico»[2]. L'ambiguità e la paradossalità sono espressioni di quel "irrazionalismo religioso" che Conti Calabrese ha definito come un «distanziarsi dall'unità dell'io e della coscienza e accedere alla complessità dell'anima che, come la materia, può contenere nella sua fluidità e magmaticità differenti modi di essere, anche opposti e inconciliabili tra loro, è l'espressione della coesistenza delle più diverse 'nature'»[3], e che è necessariamente l'unica modalità in grado di far intuire la complessità della vita. La posizione chiaramente si oppone in maniera netta alla concezione storicistica, e ciò è stato esplicitamente dichiarato da Pasolini più volte, per esempio quando in un intervista chiarì precisando: «Io sono contro Hegel (esistenzialmente – empirismo eretico). Tesi? Antitesi? Sintesi? Mi sembra troppo comodo. La mia dialettica non è più ternaria ma binaria. Ci sono solo opposizioni, inconciliabili»[4].

Quanto detto vale per la riflessione pasoliniana fin dagli inizi, seppure con sfumature diverse, e raggiungendo piena maturazione nel periodo '64-'72, quando

[2] FUSILLO, M.: *La Grecia secondo Pasolini: mito e cinema*. Firenze: La Nuova Italia, 1996, p. 7.
[3] CONTI CALABRESE, G.: *Pasolini e il sacro*. Milano: Jaca Book, 1994, p. 96.
[4] PASOLINI, P. P.: Ancora il linguaggio della realtà. a cura di S. Arecco, "Filmcritica", 1971, n. 214, ora in: MAGRELLI, E. (a cura di): *Con Pier Paolo Pasolini*. Roma: Bulzoni, 1977, p. 99; si veda anche: ARECCO S.: *Pier Paolo Pasolini*. Roma: Partisan, 1972, p. 75.

cominciò ad esprimere sfiducia verso l'impegno ideologico e a mettere in discussione le stesse ideologie. Troviamo in *Empirismo eretico*[5] la raccolta degli scritti di critica letteraria di quel periodo, che riassumevano anche le riflessioni dei decenni precedenti in testi brevi ma particolarmente significativi per la presa di coscienza che sarà alla base della produzione del suo ultimo periodo artistico, come poeta e regista, e che ebbe come premessa la precedente attività di narratore[6]. Come è stato notato, in Pasolini l'attività pratica precede la teoresi anche di alcuni anni, e ciò vale particolarmente per la prima produzione filmica che viene fortemente influenzata dall'attività di poeta e narratore, per quanto riguarda la scelta dei soggetti e l'approccio ideologico[7]. A sua volta la prima produzione poetica non è comprensibile senza avere considerato il suo primo rapporto con la natura sacralizzata, con il popolo che con questa natura si trova in simbiosi, e che Pasolini conoscerà fin dall'infanzia soprattutto attraverso il suo linguaggio. Il popolo che, attraverso la propria cultura, gli permise di fare la prima esperienza del sacro nella natura, era quello del proletariato agricolo di Casarsa. Per via del lavoro di militare del padre, la famiglia del giovane Pasolini dovette traslocare in varie località frequentemente, percui il giovane Pasolini crebbe senza un luogo di riferimento fisso, l'unico fu Casarsa, paese natale della madre, dove la famiglia trascorreva ogni anno le vacanze[8]. Il modesto paese friulano divenne nell'immaginario del giovane poeta un luogo mitico, il luogo dove visse la propria età dell'innocenza, e dove poteva conoscere l'innocenza del popolo che da tempo immemore vi abitava studiando la sua "primordialità", soprattutto attraverso lo studio del dialetto, lo strumento di comunicazione orale quotidiana dei casarsesi. E' con i contadini di Casarsa e il loro dialetto che Pasolini concepisce l'idea, che cercheremo di comprendere, per quel che è possibile in questa sede, che una cultura contadina potesse avere un rapporto privilegiato con il sacro.

La "dialettica binaria" pasoliniana di cui si diceva, è frutto dell'incontro con la realtà, che per Pasolini è reso possibile dall'incontro con la natura primordiale di Casarsa e con il suo popolo, legato alle antiche tradizioni della civiltà contadina, dove per la prima volta percepisce attraverso la natura, trasfigurata miticamente, il senso del sacro: «Hegel! Sade! Il mito! Eh già! Quando parlo della natura bisogna sempre intendere "mito della natura": mito antihegeliano e antidialettico, perché la natura non conosce i "superamenti". Ogni cosa in essa si giustappone e coesiste»[9]. E' una natura con la quale entrare in dialogo, «avvertita quale immanente totalità»[10], che attraverso gli antichi rituali della società agraria e il suo primordiale linguaggio rendeva possibile avvertire l'appello del sacro. Il senso del sacro in Pasolini infatti è

[5] PASOLINI, P. P.: *Empirismo eretico*. Milano: Garzanti, 1995 (1a ed. 1972).

[6] I testi più importanti da ricordare sarebbero: *Nuovi questioni linguistiche* (1964), *Dal laboratorio* (1965), *Il cinema di poesia* (1965), *La lingua scritta della realtà* (1966), *Battute sul cinema* (1966), *Osservazioni sul piano sequenza* (1967), *Res sunt nomina* (1970), *Il cinema impopolare* (1970), *Il codice dei codici* (1971). Si veda: BALLERINI, D.: *Edipo re e Medea di Pier Paolo Pasolini: mito, visione e storia di due sfortune*. In: http://www.scribd.com/doc/85388566/Edipo-Re-e-Medea (10.4.2012), p. 81.

[7] MICCICHÉ, L.: *Il cinema italiano: gli anni Sessanta e oltre*. Venezia: Marsilio, 1995, pp. 155-157.

[8] Per una originale riflessione sul friulano come lingua materna e sull'importanza dell'ambiente di Casarsa si veda: BIASI-RICHTER, G.: *Pier Paolo Pasolini e l'amore per la madre: metamorfosi di un sentimento: indagine psicoanalitica ispirata dai film Edipo re e Medea*. Osnabruck: Rasch, 2001.

[9] PASOLINI, P. P.: *Il sogno del centauro*. A cura di Jean Duflot. Roma: Editori Riuniti, 1983, p. 65.

[10] CONTI CALABRESE: *Pasolini...*, op. cit., p. 112.

comprensibile solo se si considera la modalità preferita per la ricerca del rapporto con la realtà, dalla quale il sacro si manifesta, e che appunto, come si è accennato, è il mito, perché la natura è di per se stessa mitica, anche se però *mythos*, per il paradosso della dialettica binaria che si è detto, non esclude il *logos*:

«Può darsi che io abbia compiuto, come tutti, migliaia di superamenti successivi, ma i dati della mia sessualità (infantile) sono rimasti là, dentro di me, tali quali, pur essendo stati superati nel corso della mia propria storia. Accanto a questi dati originari ho posto altri dati, che ne costituiscono il superamento senza mai cancellarli. Sono anzi, talmente metafisico, mitico, talmente mitologico da non arrischiarmi a dire che il dato che supera il precedente, dialetticamente, lo incorpori, lo assimili. Dico che si giustappongono»[11].

Per comprendere l'importanza del rapporto di Pasolini con Casarsa, è necessario ricordare almeno alcuni dati biografici fondamentali. Bisogna tenere conto del suo interesse giovanile per la letteratura, che maturò in un periodo dominato dalla corrente letteraria dell'ermetismo, con influssi del simbolismo, durante il quale fece sua la convinzione che il linguaggio poetico fosse una forma espressiva assoluta, da mantenere immune dalle influenze della prosa. Si trattava di una convinzione comune alla generazione formata nella stessa epoca, ma che in Pasolini si incrociò con la passione per l'arcaico mondo contadino che stava conoscendo durante i soggiorni estivi a Casarsa, per la conoscenza del quale era necessario lo studio del suo dialetto, percepito non solo come mezzo per la comunicazione ma come una lingua poetica in potenza, unica in grado di cogliere la profondità di quella realtà. Come scrisse più tardi il dialetto era «una lingua pura, vergine di ogni consumo ed elaborazione letteraria, attinta nel suo stato nascente dentro la grande selva delle lingue nate dal latino volgare: barbarica e cristiana»[12].

Il dialetto era per Pasolini una lingua artificiale, cioè non materna ma studiata, come può essere studiata una lingua morta o una raffinata lingua letteraria, come lo erano gli oggetti dei suoi studi universitari, infatti Pasolini studiò filologia romanza all'università, amava e studiò la letteratura provenzale, i poeti spagnoli, la poesia di Pascoli. Come un poco ironicamente commentò Bazzocchi, il dichiarato interesse per un mondo arcaico e contadino, autentico, in realtà inizialmente venne realizzato attraverso una serie di filtri culturali, che ne fecero una ricerca dotta. In questo caso più che parlare di regressione nel dialetto sarebbe meglio parlare di uso manieristico del dialetto, che assunse il significato di una lingua artificiale, assoluta, come appunto dovrebbe essere la lingua poetica[13]. Si tratta di una critica che più volte è stata indirizzata a Pasolini[14], e che lui stesso in *I sogni del centauro* parzialmente ammise, riconoscendo di ricercare un linguaggio letterario dialettale per raggiungere «il massimo dell'ermetismo»[15], perseguendo la ricerca di una lingua poetica pura e assoluta[16].

---

[11] PASOLINI: *Il sogno...*, op. cit., p. 76.
[12] PASOLINI, P. P.: *Romanzi e racconti*. A cura di Walter Siti. Milano: Mondadori, 1999, p. CLVII.
[13] BAZZOCCHI, M. A.: *Pier Paolo Pasolini*. Milano: Mondadori, 1998, p. 69.
[14] Sul dibattito suscitato da Pasolini cfr. PIGA, F.: *La poesia dialettale del Novecento*. Padova: Piccin, 1991, pp. 16-17. Non si farà qui l'elenco delle diverse critiche, si ricordi almeno il celebre giudizio negativo di Asor Rosa in: *Scrittori e popolo. Saggio sulla letteratura populista in Italia*. Roma: Samonà e Savelli, 1965, p. 352.
[15] PASOLINI: *Il sogno...*, op. cit., p. 23.
[16] PIGA: *La poesia dialettale...*, op. cit., p. 15.

Nell'introduzione all'antologia *Poesia dialettale del Novecento*[17] Pasolini riprendendo il concetto che il dialetto fosse una lingua da cui era distinto, non essendo la propria lingua materna, tuttavia dichiarava di sentirsi ad essa profondamente legato emotivamente, poiché era la lingua parlata da coloro che amava. Ancora in *Passione e ideologia* ricordò la scelta del dialetto come un «regresso da una lingua a un'altra - anteriore e infinitamente più pura – era un regresso lungo i gradi dell'essere»[18]. E' questo il caso, tipico per Pasolini, in cui una poetica nasce da una passione, da un atto d'amore, quindi da un atto irrazionale, profondamente personale, intimo, e dunque non è frutto di una pura ricerca formale, slegata da ogni riferimento a esperienze di vita reale[19].

Per completare la breve ricognizione di quei fatti biografici che influenzarono l'evoluzione della poetica pasoliniana, ricordiamo che l'interesse per il dialetto fu anche frutto della prima ribellione del giovane Pasolini, un gesto di sfida nei confronti del padre autoritario, militare e filo fascista, sprezzante verso la cultura contadina friulana e verso la sua lingua, in linea con la svalutazione del dialetto da parte della cultura fascista[20], e che imponeva, anche in famiglia, l'uso del grigio italiano piccolo-borghese, contribuendo così alla incerta identità linguistica del figlio[21]. Come è usuale per Pasolini, il fatto privato diventa ispiratore di una poetica e di un'ideologia, quindi è comprensibile che la ribellione al padre e alla cultura che rappresentava avesse incentivato l'interesse per il dialetto e le lingue marginali, che si trasfigurò nell'opposizione del giovane intellettuale al Potere allora dominante, concretizzata nella ricerca di una diversa modalità espressiva, che comportava di conseguenza un diverso modo di interpretare, descrivere, esprimere la realtà. Si spiega quindi la provocatoria dedica al padre della prima raccolta di poesie dialettali, *Poesie a Casarsa* [22]: «all'italiano, al fascista, Carlo Alberto» [23]. Quella pubblicazione rappresentò, nel contesto letterario degli anni '40, un fatto assolutamente nuovo, soprattutto per la scelta linguistica, in un'epoca in cui l'italiano stava diventando la lingua della borghesia, e in cui la cultura di regime, come si è detto, tendeva a svalutare i particolarismi regionali e le culture minoritarie. Già qualche anno prima Pasolini aveva composto i suoi primi tentativi di poesia in lingua dialettale [24],

[17] *PASOLINI*, P. P. - DELL'ARCO, M. (a cura di): *Poesia dialettale del novecento*. Torino: Einaudi, 1997 (1a ed. *1952).*

[18] PASOLINI, P. P.: *Passione e ideologia*. Milano: Garzanti, 1994 (1a ed. 1973), p. 137. La Levato ricorda che Pasolini trova un collegamento con Gadda di *Quel pasticciaccio brutto de via Merulana*, dove trattando di Gadda nello stesso tempo fa riferimento alla sua opera: «la regressione dell'autore in un suo personaggio, parlante in natura, e quindi interamente dialettale, con una contaminazione della sua natura vernacola-particolarista, ascendente dal basso, con quella, convenzionalmente fiorentina, dell'autore» cfr. LEVATO, V.: *Lo sperimentalismo tra Pasolini e la neoavanguardia: 1955-1965*. Catanzaro: Rubettino, 2002, pp. 44-45.

[19] PASOLINI: *Passione...* , op. cit., p. 133.

[20] Sul rapporto tra uso del dialetto e antifascismo letterario si veda: PIGA: *La poesia dialettale*..., op. cit., pp. 15-16.

[21] TRICOMI, A.: *Sull'opera mancata di Pasolini: un autore irrisolto e il suo laboratorio*. Roma: Carocci 2005, p. 60.

[22] PASOLINI, P. P.: *Poesie a Casarsa*. Bologna: Libreria antiquaria Mario Landi, 1942, in seguito confluite nella raccolta antologica *La meglio gioventù*. Firenze: Sansoni, 1954, con la traduzione in italiano dell'autore.

[23] CADEL, F.: *La lingua dei desideri: il dialetto secondo Pier Paolo Pasolini*. Lecce: Manni, 2002, p. 212.

[24] Si tratta delle liriche conosciute come del gruppo dei "Confini", pubblicate solo nel 1985 in "Il Belpaese", Brescia-Milano 1985.

nell'ambito dell'ermetismo, che era il naturale riferimento per tutti coloro che iniziarono la produzione poetica negli anni '30-'40, ma fu solo con le liriche in friulano delle *Poesie a Casarsa* che conseguì un risultato tale da essere notato e recensito con ammirazione da un critico quotato come il Contini[25]. La forza di tali liriche stava soprattutto nella loro naturalezza, dove il dialetto assumeva la caratteristica di "lingua privata", cioè di una lingua che avrebbe favorito la libera espressione dei sentimenti più intimi con maggiore intensità rispetto all'uso dell'italiano letterario[26]. Si capisce dunque perché per cogliere correttamente il senso di questa produzione lirica, si devono tenere ben presente gli scritti privati di Pasolini di quegli anni; in una lettera del 1942, per esempio, espresse all'amico Luciano Serra i suoi sentimenti riguardo a Casarsa, che percepiva diversamente che nei tempi dell'infanzia, senza il fascino di allora, quando era un luogo di vacanza: ormai il paese gli pareva brutto e spoglio. La differenza tra l'immagine mitica della fanciullezza e lo squallore ispirato dalla nuova percezione, invece di deludere o togliere interesse al poeta, creò un nuovo mistero, un nuovo sogno: il senso della perdita, della distanza. Tale sensazione di perdita veniva espressa in maniera convincente attraverso l'uso del friulano, una lingua che permetteva di esprimere la vicinanza al mondo di cui faceva parte, ma nello stesso tempo, nel momento in cui la parola definiva semanticamente un oggetto, paradossalmente lo rendeva anche estraneo, poiché ogni parola, ogni espressione in friulano appariva intraducibile, come doveva essere in una lingua interiore[27].

L'impressione di naturalezza della poesia dialettale friulana veniva enfatizzata dalla apparente mancanza di una dichiarazione di poetica che solo allora iniziava a definirsi, fino a giungere ad una maggiore chiarezza di comprensione negli anni immediatamente successivi, attraverso il lavoro svolto nell'accademia friulana sorta insieme alla "libera scuola di Casarsa" e negli articoli teorici della rivista di lingua e letteratura friulana "Stroligut di cà de l'aga"[28]. Per la comprensione dello spirito di queste iniziative, sulle quali ora non possiamo soffermarci, è utile ricordare la significativa epigrafe di Shelley riportata nell'editoriale della rivista Stroligut, tradotto in friulano: «Nell'infanzia della società ogni autore è necessariamente un poeta, perché il linguaggio stesso è poesia».

Pasolini con i progetti culturali realizzati a Casarsa si volle proporre come portavoce della cultura e della classe popolare e contadina, in opposizione alla cultura dominate della classe borghese, per proporre un'alternativa a tale cultura che permettesse alla classe popolare di non perdere la propria identità, e il vitale e intimo rapporto con la natura e la percezione del senso della sua sacralità. E' stato questo un periodo particolarmente felice per Pasolini, che diede frutto in una prolifica attività poetica e intellettuale. Il Friuli rappresentò il suo Eden, dal quale però fu cacciato bruscamente, in seguito ad una condanna per corruzione di minore[29]. Alla condanna civile seguì quella politica con l'espulsione dal PCI, che venne motivata non tanto da un giudizio moralistico, ma con lo sconfessamento della ricerca intellettuale di Pasolini, che pareva troppo eterodossa per le influenze di intellettuali non marxisti,

[25] CONTINI, G.: Al limite della poesia dialettale. "Corriere del Ticino", 24 aprile 1943; in seguito pubblicato in: CONTINI, G.: *Pagine ticinesi di Gianfranco Contini*. A cura di A. Broggini. Lugano: Salvioni 1986 (II ed., I ed. 1981).

[26] Per quanto detto in questo paragrafo, e per ulteriori approfondimenti cfr.: CADEL: *La lingua...*, op. cit., pp. 15-21.

[27] BAZZOCCHI: *Pasolini...*, op. cit., p. 70-71.

[28] SICILIANO, E.: *Vita di Pasolini*. Milano: Mondadori, 2005, pp. 86-92.

[29] BANDINI, F.: Il "sogno di una cosa" chiamato poesia. In: PASOLINI, P.P.: *Tutte le poesie*. Milano: Mondadori 2003, p. XX; SICILIANO: *Vita...*, op. cit., pp. 158-165.

giudicati borghesi e decadenti. Pasolini nel suo lavoro intellettuale in favore della cultura contadina friulana esplicitamente si dichiarava ispirato all'idea dell'intellettuale organico come delineata nella filosofia gramsciana, ma il suo era un Gramsci pesantemente corretto con Rousseau. Egli considera politica e sovversiva l'arte in sè, che quindi non ha bisogno di sottomettere la sua vocazione politica ad una filosofia o politica di partito. E' questo ciò che gli viene in primo luogo contestato dal partito, e che costituisce la sue eresia marxista: nelle sue opere «non vede in maniera corretta la dinamica e la dialettica tra struttura e sovrastruttura, mentre non contraddice affatto la visione del mondo e della società meno laica, più religiosa e cattolica»[30]. Insieme a Gramsci e Rousseau dovremmo citare Cristo come altro riferimento, anche se non come persona divina, quindi Freud, Jung, Eliade, Rimbaud e altri ancora. Furono questi i riferimenti, piuttosto che Marx, a segnare l'evoluzione successiva della poetica pasoliniana, contrariamente a quanto lui stesso dichiara in *Progetto di opere future*.

Trasferitosi da Casarsa a Roma e abbandonato il mondo agricolo dei contadini casarsesi, si immerge nella realtà del sottoproletariato dei borgatari romani, che riconosce come un'umanità ancora in grado di entrare in rapporto con il totalmente altro, di percepire il senso del sacro o di avvertire la nostalgia della sua assenza, mentre la classe borghese non sarebbe in grado di farlo poiché avrebbe ridotto ogni esperienza religiosa a moralismo. La borghesia è responsabile della perdita del senso del sacro, per avere dato il via al processo di omologazione neocapitalista, che ha avuto come risultato l'appiattimento sulle sue posizioni materialiste, che impediscono la manifestazione del sacro poiché accettano come sensata solo la razionalità scientifica che non ammette «l'"irrazionale religioso", definibile come impulso, istinto, forze oscure dell'inconscio, profondità mistiche, estasi, dimensione occulta, inaudita, ineffabile»[31]. Solo il sottoproletariato sarebbe dunque aperto alla chiamata del sacro, per la sua vitalità, esuberanza non sottomessa alla logica del calcolo del profitto materiale, diventando così una «categoria sociale pericolosa per la classe dominante in quanto potenzialmente portatrice di una cultura, certo in forma embrionale, ma diversa e più integralmente umana, non omologata al "valore" e al potere»[32]. Come a Casarsa, Pasolini si dedica allo studio del linguaggio del popolo, del particolare gergo delle borgate romane, che assimila meticolosamente e riproduce nei romanzi *Una vita pericolosa* e *Ragazzi di vita*, perché nella pirotecnica e ininterrotta genesi di parole, epiteti, gerghi, si manifesta la vitalità spirituale di quel sottoproletariato che si rinnova continuamente, sebbene a prima vista sembri una realtà immobile, sempre identica a se stessa. Da marxista eterodosso, non concepisce come rivoluzionaria la diversità dei borgatari, che per Pasolini sarebbero «elementi e momenti di un mondo antico, sopravvissuto alla prima rivoluzione industriale, [...]» i quali «si "limitano" invece a scandalizzare la nuova classe dirigente che pure strumentalizzandoli e manipolandoli non riesce tuttavia ad assorbirli e a ridurli ai propri modelli ideologici»[33]. E' un'umanità arcaica sopravvissuta quale entità metastorica, immagine dell'*homo religiosus* di Eliade capace di una visione sacrale del mondo e perciò aperto alla ierofania.

Il successo di pubblico dei romanzi rese Pasolini famoso al grande pubblico che li accolse con interesse, ma subirono le feroci critiche dei recensori, in

[30] TRICOMI, A.: *Due Pasolini*. In: http://www.affronto.it/letture/pasolini.htm (1.5.2012). L'articolo verrà ripubblicato nel numero di maggio 2012 della rivista "Laboratorio", ed è la sintesi di una conferenza tenuta il 29 marzo 2012 al Circolo Agorà di Pisa dal titolo "Pasolini e il populismo".
[31] CONTI CALABRESE: *Pasolini...*, op. cit., p. 95.
[32] Ivi, p. 97.
[33] Ivi, p. 98.

maggioranza allineati al partito comunista, che ripeterono le stesse accuse di eterodossia ideologica del passato, condannando come decadente e morbosa l'attenzione agli aspetti più sordidi delle vicende dei protagonisti, in maniera ben lontana dalla maniera del neorealismo agiografico ortodosso. La critica marxista era assolutamente impreparata ad accogliere la visione pasoliniana del sottoproletariato, che dimostrava la sua vitalità genuina, la sua differenza essenziale dalla borghesia proprio nella varietà di comportamenti in cui si manifestava la *coincidentia oppositorum* di condizioni estreme «dall'infimo al nobile, dall'abbietto al dignitoso, dal meschino al generoso, dal basso all'alto»[34]. Troviamo una simile resa della *coincidentia oppositorum* nell'uso frequente di ossimori in molte poesie; per esempio in *Appennino*, uno dei primi componimenti di *Le ceneri di Gramsci*, troviamo i sottoproletari descritti come gente «nel mistero / chiara perché corrotta», «il cui clamore non è che il silenzio»[35]. *Le ceneri di Gramsci* del 1957, insieme all'*Usignolo della chiesa cattolica*, pubblicato l'anno dopo ma che in verità sarebbe da retrodare di qualche anno, segnano il passaggio alla seconda fase dell'evoluzione della poetica pasoliniana, un periodo durante il quale sebbene cercasse di giustificare ideologicamente e marxisticamente la sua poetica, come d'uso per gli anni Cinquanta, tuttavia iniziò anche in maniera più decisa a prendere le distanze dal partito comunista e dalla chiesa cattolica che rappresentavano l'aspetto istituzionalizzato degli ideali ai quali faceva riferimento. Asor Rosa su *Le Ceneri di gramsci* scrisse che «il populismo comincia a caricarsi di un preciso significato politico. Dietro l'ideologia del populismo si profila la presenza di una cultura, che si fa garante e in un certo senso testimone oggettiva, storica della visione pasoliniana di popolo. [...] si fa, soprattutto, il nome di Gramsci, e dietro o in Gramsci s'individua la funzione attiva, rivoluzionaria, di un'ideologia marxista»[36]. Tuttavia mi pare si tratti di un marxismo più che eterodosso: non è l'intellettuale rivoluzionario marxista Gramsci che porta a sperare in un futuro progresso, ma la vitalità dello stesso popolo. Ne *Le ceneri di Gramsci* infatti dichiara la sua lontananza da Gramsci:

> «Lo scandalo del contraddirmi,
> dell'essere
> con te e contro te; con te nel core,
> in luce, contro te nelle buie viscere»

Si sente comunista nel cuore e nella ragione, come scrive "in luce", ma nelle viscere, nel profondo, è qualcos'altro, e nega di amare del sottoproletariato la sua essenza di classe antagonista protagonista della dialettica storica, ma semmai ciò che lo attrae è la sua allegria, natura e coscienza:

> «attratto da una vita proletaria
> a te anteriore, è per me religione
> la sua allegria, non la millenaria
> sua lotta: la sua natura, non la sua
> coscienza [...]»[37]

[34] Ivi, p. 97.
[35] PASOLINI: *Tutte le poesie*..., op. cit., pp. 782-783.
[36] Cfr. ASOR ROSA, A.: *Scrittori e popolo. Saggio sulla letteratura populista in Italia*. Roma: Samonà e Savelli, 1965, p. 314
[37] PASOLINI: *Tutte le poesie*..., op. cit., pp. 820.

Come è stato notato, Pasolini raggiunge la maturità dopo l'esperienza friulana e i drammi esistenziali raccontati nel «romanzo biografico» in chiave poetica l'*Usignolo della chiesa cattolica*,, dove «il poeta diventa adulto attraverso l'acquisizione di una ideologia laica che gli offre una interpretazione non solo della storia del mondo ma anche della propria storia privata»[38].

Durante gli anni Sessanta si dedicherà all'attività di regista, per continuare con rinnovato vigore a esprimere lo scandalo per la perdita del senso del sacro, per l'omologazione delle culture appiattite sul modello borghese, e il rifiuto della mercificazione dell'arte, in film che dovranno molto più a Freud, Jung, Cristo che a Gramsci e Marx, che si può dire vengano abbandonati con *Uccellacci e uccellini*. Non verranno qui approfondite le ragioni del passaggio dalla letteratura al cinema in relazione alla poetica pasoliniana, né verrannopresi in esame analiticamente i film di Pasolini per ricavarne i diversi aspetti del senso del sacro che vi traspaiono, ci si limita ad un discorso panoramico, che considera soprattutto quei film nei quali il tema religioso viene dinuovo affrontato attraverso lo scandalo della scomparsa del sacro, anzi della scomparsa della stessa nostalgia del sacro, cioè soprattutto: *La ricotta* (1963), *Il Vangelo secondo Matteo* (1964), *Uccellacci e uccellini* (1965), *Edipo re* (1967), *Teorema* (1968), *Medea* (1970) *San Paolo* (solo sceneggiatura), *Salò e le 120 giornate di Sodoma* (1975). In queste opere il richiamo alla figura di Cristo è sempre presente, direttamente o indirettamente, ed è sempre provocatoria, scandalosa, suscita domande che dovrebbero scuotere le coscienze di un'umanità ormai intorpidita, sottomessa alle logica materialista della cultura neocapitalista trionfante.

Il Cristo dei suoi film non è Dio nel senso dato dalla teologica cristiana, Pasolini lo ha più volte dichiarato, per esempio nella nota lettera sul progetto del Vangelo di Matteo scrisse: «io non credo che Cristo sia il figlio di Dio, perché non sono credente – almeno nella coscienza. Ma credo che Cristo sia divino, credo cioè che in lui l'umanità sia così alta, rigorosa, ideale da andare al di là dei comuni termini dell'umanità»[39]. Premesso questo non sono pochi i critici che dalla presa di distanza dal cristianesimo ortodosso, istituzionalizzato, traggono come inevitabile conseguenza la convinzione che tutto ciò che il nostro riferisce al sacro, alla fede, non sia in fondo che marxismo ripresentato con un linguaggio solo apparentemente evangelico, e certe dichiarazioni di Pasolini, come quella più sopra riportata, sembrerebbero confermarlo. Credo però che ciò sia una semplificazione che non permette di cogliere appieno la complessità del pensiero pasoliniano. Solo per citare uno studio recente di Erminia Passannanti sulla rappresentazione del sacro in Pasolini e le censure ecclesiastiche che subì, trattando della figura di Stracci in *La ricotta* scrive che: «si ricollega semanticamente (e per i censori, in modo blasfemo) alla passione di Cristo, sovrapponendo alla Passione una riscrittura in chiave marxista delle storia degli umili, sacrificati, come Stracci, alla divorante logica del Capitale» [40]. In verità se

[38] BANDINI: *Il "sogno"...*, op. cit., p. XXXIV.

[39] Lettera pubblicata con la sceneggiatura de: *Il Vangelo secondo Matteo*. Milano: Garzanti, 1964, pp. 16-17.

[40] Cfr. PASSANNANTI, E.: *Il Cristo dell'eresia. Rappresentazione del sacro e censura nei film di Pier Paolo Pasolini*. Novi Ligure: Edizioni Joker, 2009, p. 37; e in maniera ancora di più marcata: «lo spettatore incontra un Cristo intramontabile e, allo stesso tempo, moderno. Lo osserva impegnato nel processo, e nel metodo, nel suo "farsi un nome", nel vedersi riconoscere un prestigio di predicatore e maestro, ovvero un dominio ideologico tra le genti della Palestina a cui rivolge il suo messaggio, e per le quali elabora una dialettica socialista oltre che spiritualistica, che mostri al popolo sottomesso al "Dio del danaro" la velleità del possesso» Ibidem, p. 57-58. Il saggio prende in considerazione le opere in cui Cristo è più presente, direttamente o

consideriamo l'evoluzione della poetica pasoliniana, come più sopra si è molto sinteticamente cercato di fare, si dovrebbe essere cauti nel considerare l'influenza marxista, eterodossa già negli anni Cinquanta, e successivamente delineatasi definitivamente in qualcosa di ben diverso da un marxismo progressista e storicista. E' certamente un marxismo che fornisce gli strumenti per l'analisi della produzione del capitale, di merci e plusvalore, ma ancora più importante è la concezione del capitalismo come produttore di nuovi rapporti sociali alienati, mercificati[41]. Scalia scrisse sull'importanza del marxismo nell'ultima stagione di Pasolini che: «riconosceva, in mezzo a un marxismo endemico, o meglio, *introuvable*, l'analisi marxiana, incentrandola in tre grandi questioni: la "mutazione antropologica" prodotta dal capitale nella sua ultima figura di "modernità"; la totalizzazione e socializzazione del modo di produzione capitalistico nel "produttivismo-consumismo"; il "genocidio delle culture" [...] nella produzione culturale capitalista»[42].

Anche Giuseppe Conti Calabrese nella sua ricerca sul sacro in Pasolini sottolinea l'importanza del riferimento a Marx per comprendere appieno il significato delle critiche di Pasolini verso l'"ordine orrendo", cioè la società italiana neocapitalista che omologa alla cultura borghese tutte le altre culture particolari, per poi annichilirle e instaurare una cultura alternativa per la quale il sacro non ha nessun senso. Il saggio, che credo sia il più completo e recente sull'argomento[43], si concentra soprattutto sulla produzione del secondo Pasolini e, trattando delle riflessioni sull'Italia dei primi anni Settanta in *Scritti corsari* e *Lettere luterane*, considera Marx come «un rigenerante ritorno alle origini, il 'filosofo' dal quale trae maggiore vigore per i suoi atti d'accusa [...] le cui categorie analitiche gli risultano i mezzi ancora più efficaci per demistificare il feticismo delle merci, l'alienazione e in genere tutti i processi di reificazione che si stavano imponendo 'universalmente' nella società italiana»[44]. La ricezione di Marx da parte di Pasolini potrebbe essere un tema per un'ulteriore riflessione, che qui non può trovare posto. Ci si limita ad osservare come

---

indirettamente: *La ricotta*, *Il Vangelo secondo Matteo*, *Teorema* e *Salò o le 120 giornate di Sodoma*.

[41] PASOLINI, P. P.: *Lettere luterane*. Torino: Einaudi, 1976, p. 191.

[42] SCALIA, G.: *La mania della verità*. Bologna: Cappelli, 1978, pp. 39-40.

[43] Carla Benedetti esprime apprezzamento per il saggio di Conti Calabrese, tuttavia molto acutamente critica che il sacro venga inquadrato nello spirito di Heidegger anche per l'ultimo Pasolini. Qui non abbiamo preso in considerazione la questione specifica, per via dello spazio limitato si è preferito concentrarsi solo su alcuni aspetti. Un'altra questione che avrebbe meritato un'approfondimento è il ruolo del sacro nella strategia comunicativa dell'ultimo Pasolini, finalizzata a far uscire la letteratura dalla situazione di impotenza di fronte ad una cultura che non ne riconosce l'autonomia, mercificandola. In una tale cultura, fare letteratura uscendo dalla logica mercificante richiede il ricorso ad un contro-paradosso che causi una «riapertura al gioco, ottenuta facendone saltare l'inquadramento» e questo sarebbe appunto il senso del sacro per l'ultimo Pasolini per la Benedetti, «un punto di vista non conciliabile con il Nuova Potere, non dominabile dalla razionalità strumentale, non colonizzato dal consumismo, non "amministrato", non ridotto a spettacolo [...] un'apertura all'impossibile» BENEDETTI, C.: *Pasolini contro Calvino. Per una letteratura impura*. Torino: Bollati Boringhieri, 1998, pp. 183-187. Non siamo convinti di questa posizione, ma anche qui non ci addentriamo nella discussione, che richiederebbe una ricerca espressamente dedicata.

[44] CONTI CALABRESE: *Pasolini...*, op. cit., p. 15-16.

il marxismo paia recepito in una modalità simile al cristianesimo[45], cioè non per se stesso, ma come chiave interpretativa della realtà accettata perché funzionale ad esprimere il senso di solidarietà di Pasolini per gli oppressi. Ecco perché sarebbe fuorviante parlare *tout court* di un Pasolini marxista o comunista, sebbene tale egli si sia sempre definito, innanzitutto perché al centro dell'attenzione non mette il proletariato protagonista della dialettica di classe ma il sottoproletariato, inteso come il popolo ancora privo di una coscienza di classe, ancora capace di un rapporto primordiale con la natura che non è possesso da sfruttare ma apertura al sacro. Viene il dubbio che l'adesione al marxismo non sia tanto da definire semplicemente poco ortodossa, come spesso si è scritto, ma che sia più che altro espressione di un sentimento di solidarietà per gli oppressi. Forse non aveva tutti i torti Moravia quando definiva quello di Pasolini un "comunismo sentimentale", se lo intendiamo nel senso che la sua adesione al comunismo non era l'adesione a una dottrina, o peggio a una ideologia, ma ciò che veramente era al centro del suo interesse era la sorte dei più deboli, degli oppressi, degli emarginati. Lui stesso sembra suggerirlo quando confessa che: «ciò che mi ha spinto a essere comunista è stata una lotta di braccianti friulani contro i latifondisti, subito dopo la guerra [...]. Io fui coi braccianti. Poi lessi Marx e Gramsci»[46].

Premesso quanto sopra, si potrebbe distinguere innanzitutto il periodo friulano e quello romano dei suoi romanzi più famosi da quello successivo, un periodo durante il quale Pasolini è interprete, difensore, apologeta e intermediario di un sottoproletariato oppresso ma libero perché diverso spiritualmente dalla borghesia[47], che imponeva la sua forza economica ma nulla poteva verso l'indipendanza dell'anima di quel popolo, e in questo si qualifica il suo marxismo. Nel secondo periodo la cifra caratterizzante è quella dello scandalo per l'Italia del "miracolo economico", l'Italia del benessere, uniformemente borghese che però per lui diventa un "ordine orrendo"[48]. Pasolini scandalizza per le sue provocazioni verso le censure degli apparati istituzionali del partito comunista o della chiesa cattolica, ma paradossalmente allo stesso tempo è scandalizzato lui stesso. Lo scandalo per Pasolini è la resa di quei sottoproletari che amava ai valori borghesi, al punto da aver perso il rapporto col sacro, anzi di non sentirne neppure la mancanza. Avvenuta la "mutazione antropologica" che trasforma i sottoproletari in borghesi, l'uomo dimentica il sacro, e il suo posto viene preso dalle merci, la realtà materiale ridotta ad oggetto di consumo e idolo allo stesso tempo: il possesso e il consumo diventano il fine ultimo dell'esistenza, l'orizzonte di senso per ogni uomo. In questo "ordine orrendo" non c'è più posto per la poesia e per i poeti, e la «borghesizzazione diventa sinonimo di omologazione: riduzione assoluta di qualsiasi differenza culturale all'ideologia produttivistica-consumista, all'interno della quale anche una certa

[45] Rimando al capitolo significativamente intitolato "Le due 'chiese': Marx e Cristo" in: CARNERO, R.: *Morire per le idee: Vita letteraria di Pier Paolo Pasolini*. Milano: Bompiani 2010.

[46] PASOLINI, P. P.: *Al lettore nuovo*. In: *Poesie*. Milano: Garzanti, 1970, p. 10. Ripete lo stesso concetto anche in: *Poeta delle Ceneri*: «Fu così che io seppi ch'erano braccianti, / e che dunque c'erano padroni. / Fui dalla parte dei braccianti, e lessi Marx» PASOLINI, P. P.: *Bestemmia. Tutte le poesie*. A cura di G. Chiarcossi e W. Siti. 2 voll. Milano: Garzanti, 1993, p. 2026.

[47] «Tanto è vero che le due classi in lotta erano anche, come dire? – razzialmente diverse» PASOLINI: *Lettere...*, op. cit., p. 190.

[48] Sulla critica di Pasolini all'Italia neocapitalista del miracolo economico si veda almeno: SAPELLI, G.: *Modernizzazione senza sviluppo. Il capitalismo secondo Pasolini*. Milano: Mondadori, 2005 e anche: FERRETTI, G. C.: *L'universo orrendo*. Roma: Editori Riuniti 1976.

tradizione 'umanistica' della borghesia viene cancellata»[49]. Il risultato è *Salò e le 120 giornate di Sodoma*: il sacro, unica fonte di realtà, sparisce anche dagli ultimi luoghi in cui ancora dimorava, dai corpi umani, che diventano anch'essi merci, oggetti di possesso e di consumo parossistico, senza limiti. Il vuoto nichilista creatosi è l'inferno neocapitalista, dove le merci diventano gli idoli ai quali viene sacrificata un'umanità degradata e svuotata di ogni senso[50].

Bibliografia

ARECCO S.: *Pier Paolo Pasolini*. Roma: Partisan, 1972
ASOR ROSA, A.: *Scrittori e popolo. Saggio sulla letteratura populista in Italia*. Roma: Samonà e Savelli, 1965
BAZZOCCHI, M. A.: *Pier Paolo Pasolini*. Milano: Mondadori, 1998. ISBN 8842494607
BENEDETTI, C.: *Pasolini contro Calvino. Per una letteratura impura*. Torino: Bollati Boringhieri, 1998. ISBN 883391060
BIASI-RICHTER, G.: *Pier Paolo Pasolini e l'amore per la madre: metamorfosi di un sentimento: indagine psicoanalitica ispirata dai film Edipo re e Medea*. Osnabruck: Rasch, 2001. ISBN 3932147723
CADEL, F.: *La lingua dei desideri: il dialetto secondo Pier Paolo Pasolini*. Lecce: Manni, 2002. ISBN 8881763192
CARNERO, R.: *Morire per le idee: Vita letteraria di Pier Paolo Pasolini*. Milano: Bompiani 2010. ISBN 8858711653
CONTI CALABRESE, G.: *Pasolini e il sacro*. Milano: Jaca Book, 1994. ISBN 881640356
CONTINI, G.: *Pagine ticinesi di Gianfranco Contini*. A cura di A. Broggini. Lugano: Salvioni 1986 (II ed., I ed. 1981)
FERRETTI, G. C.: *L'universo orrendo*. Roma: Editori Riuniti 1976. ISBN 8835909477
FUSILLO M.: *La Grecia secondo Pasolini: mito e cinema*. Firenze: La Nuova Italia, 1996. ISBN 8822117603
LEVATO, V.: *Lo sperimentalismo tra Pasolini e la neoavanguardia: 1955-1965*. Catanzaro: Rubettino, 2002. ISBN 8849804717
MAGRELLI, E. (a cura di): *Con Pier Paolo Pasolini*. Roma: Bulzoni, 1977
MICCICHÉ, L.: *Il cinema italiano: gli anni Sessanta e oltre*. Venezia: Marsilio, 1995. ISBN 8831760947
PASOLINI, P. P.: *Poesie a Casarsa*. Bologna: Libreria antiquaria Mario Landi, 1942
PASOLINI, P. P. - DELL'ARCO, M. (a cura di): *Poesia dialettale del novecento*. Torino: Einaudi, 1997 (1a ed. *1952). ISBN* 8806137113
PASOLINI, P. P.: *La meglio gioventù*. Firenze: Sansoni, 1954
PASOLINI, P. P.: *Il Vangelo secondo Matteo*. Milano: Garzanti, 1964
PASOLINI, P. P.: *Poesie*. Milano: Garzanti, 1970
PASOLINI, P. P.: *Empirismo eretico*. Milano: Garzanti, 1995 (1a ed. 1972). ISBN 8811675219
PASOLINI, P. P.: *Passione e ideologia*. Milano: Garzanti, 1991 (1a ed. 1973). ISBN 8811675227
PASOLINI, P. P.: *Lettere luterane*. Torino: Einaudi, 1976. ISBN 8806496190
PASOLINI, P. P.: *Romanzi e racconti*. A cura di Walter Siti. Milano: Mondadori, 1999. ISBN 8804455820

[49] CONTI CALABRESE: *Pasolini...*, op. cit., p. 21.
[50] Ivi, p. 22-24.

PASOLINI, P. P.: *Il sogno del centauro*. A cura di Jean Duflot. Roma: Editori Riuniti, 1983. ISBN 8835900697
PASOLINI, P. P.: *Bestemmia. Tutte le poesie*. A cura di G. Chiarcossi e W. Siti. 2 voll. Milano: Garzanti, 1993. ISBN 8811669319
PASOLINI, P.P.: *Tutte le poesie*. Milano: Mondadori 2003
PASSANNANTI, E.: *Il Cristo dell'eresia. Rappresentazione del sacro e censura nei film di Pier Paolo Pasolini*. Novi Ligure: Edizioni Joker, 2009. ISBN 8875362521
PIGA, F.: *La poesia dialettale del Novecento*. Padova: Piccin, 1991. ISBN 8829910015
SAPELLI, G.: *Modernizzazione senza sviluppo. Il capitalismo secondo Pasolini*. Milano: Mondadori, 2005. ISBN 9788842492818
SCALIA, G.: *La mania della verità*. Bologna: Cappelli, 1978
SICILIANO, E.: *Vita di Pasolini*. Milano: Mondadori, 2005. ISBN 8804550031
TRICOMI, A.: *Sull'opera mancata di Pasolini: un autore irrisolto e il suo laboratorio*. Roma: Carocci 2005. ISBN 8843035371

Sitografia

BALLERINI, D.: *Edipo re e Medea di Pier Paolo Pasolini: mito, visione e storia di due sfortune*. In: http://www.scribd.com/doc/85388566/Edipo-Re-e-Medea (10.4.2012)
TRICOMI, A.: *Due Pasolini*. In: http://www.affronto.it/letture/pasolini.htm (1.5.2012)

Words: 7 232
Signs: 36 705 [20,4 standard pages]

Dott. Fabiano Gritti, PhD.
Theological Institut RKCMBF, Comenius University, Bratislava
gritti.fabiano@gmail.com

Words: 19 122
Signs: 125 937 [69,96 standard pages]

Vymedzenie dôvodov absencie jednotnej definície irónie

Ingrid Kálaziová

Anotácia
Teoretické koncepty zaoberajúce sa definovaním irónie, neuvádzajú univerzálne platnú definíciu irónie. Tento fakt dokumentuje skutočnosť, že kritériá pre sformulovanie potrebnej definície nie sú ustálené. Absencia jednotnej definície je spôsobená faktormi, ako je vývoj konceptu irónie, diverzita druhov a foriem irónie, rôznorodosť teoretických konceptov a kultúrna podmienenosť irónie.
Kľúčové slová: verbálna irónia, druhy irónie, formy irónie, pragmatický prístup, kultúrny kontext

1 Vývoj konceptu irónie

Súčasný význam slova irónia sa značne posunul od pôvodného významu slova eiróneia prvýkrát použitého v antike. V dejinnom vývoji všetky koncepty irónie boli a stále sú do značnej miery ovplyvňované filozofickými názormi zodpovedajúcimi príslušnej dobe.

Podľa Fedorka prvé použitie slova eiróneia pripisujeme hlavnému predstaviteľovi antickej komédie Aristofanovi. V jeho komédiách slovo eirón nie je použité v súčasnom ponímaní slova ako dvojznačného významu. Pre Aristofana je eirón „zákerný, ľstivý človek, ktorý pod maskou bezmocnosti skrýva svoju prefikanosť“ (Fedorko, 2006:63).

Démosthenes, jeden z najslávnejších rečníkov starého Grécka, označil názvom eirón človeka, ktorý predstiera, aby sa vyhol povinnosti. V Démosthenových verejných prejavoch slovo eirón figuruje ako „ výčitka, výraz pre umenšovanie sa kvôli vlastnému prospechu“ (Fedorko, 2006:64).

Počiatky irónie v dnešnom význame slova sa spájajú s enigmatickou osobou starogréckeho filozofa Sókrata v ktorého dialógoch eiróneia znamenala dvojznačný význam vypovedaného, pričom sókratovská irónia má hlbší morálny cieľ, ako iba odhaliť opak vypovedaného. Jeho výhradne rétorická irónia, odhodlanie spochybňovať ustálené hodnoty, definície, konvencie a snaha nájsť pravdu, neformuluje nové pravidlá a definície. Sókratovský dialóg, charakteristický osobitným typom filozofovania, ktorý posúva iróniu od jednoduchého ku komplexnému rétorickému použitiu sa stal základom pre vznik filozofie a etiky.

Definíciu verbálnej irónie ako protikladu toho, čo sa povedalo a vysloveným mienilo, pripisujeme rímskemu rečníkovi druhej polovice prvého storočia Quintiliánovi. V nadväznosti na Cicera, ktorý Sókratovi vytýka podriadenie rétoriky ideám pravdy, poukázal na rozdiel medzi iróniou, ako rečníckou figúrou, kde je ironický zmysel celého textu, a iróniou ako trópom, ktorý je vsunutý do textu. Následkom takéhoto delenia „začína proces vytláčania irónie z jej filozofického kontextu prítomného v platónskych dialógoch a jej trivializácia na inštrument rétorickej techniky“ (Fedorko, 2006:261).

Od čias Quintiliána do osemnásteho storočia bola jadrom definícií irónie antifráza. Irónia bola definovaná ako rétorická figúra, v ktorej hovoriaci naznačí opak toho, čo povedal. Koncom osemnásteho storočia pod vplyvom romantizmu a obzvlášť Schlegelovej teórie irónie dochádza k prehodnoteniu pojmu irónie. Filozofický romantizmus nepokladá iróniu len za jednoduchú dvojznačnosť, alebo vyjadrenie opaku mieneného. Formou protirečenia a paradoxu romantická irónia umožňuje vyjadriť obidva protichodné názory súčasne. “Irony is the form of paradoxical. Everything that is simultaneously good and great is paradoxical“ (Schlegel, 1797:48).

Schlegelovo ponímanie irónie ako paradoxu, spája ióniu ako rečnícku figúru s estetickým zámerom výrazu, pričom estetická funkcia výrazu je dosiahnutá v rámci filozofického procesu. Schlegel ióniu ako filozofickú a rétorickú figúru postavil do súvislosti s túžbou človeka po sebaurčení a irónia sa chápe ako nový prístup k ľudskej existencii.

V druhej polovici dvadsiateho storočia sa irónia stala predmetom skúmania širokého spektra vedeckých a lingvistických odborov. Lingvistika skúma ióniu ako rétorický tróp. Muecke v knihe The Compass of Irony (1969) zaviedol pojem ironológia (ironology), ktorú považuje za odvetvie lingvistiky a lingvistov zaoberajúcich sa ióniou nazval ironológmi (ironologists). Kým sa pragmatika zaoberá stvárnením irónie, semiotika študuje kódovanie a dekódovanie irónie v textoch. Teória komunikácie sa zaoberá vyjadrením irónie v komunikačnej schéme autor – text – adresát. Psychológia skúma úlohu, ktorú zohráva vedomie a podvedomie pri reakcii na ióniu.

V dvadsiatom storočí „we live in a world of quotation , pastiche, simulation and cynicism: a general and all-encompasing irony" (Colebrook, 2006:1). Žijeme v storočí nazvanom Vekom Irónie, charakterizovanom pluralitou, popieraním tradičných hodnôt, fragmentáciou a hodnotovým relativizmom, rozpornosťou a paradoxom. Vo veku postmoderny literárny teoretik Ihab Hassan považuje ióniu za jednu zo základných charakteristík postmoderny. Postmoderná irónia má „ability to subvert from within, to speak the language of the dominant order and at the same time suggest another meaning and anoter evaluation" (Hutcheon, 1991:16). Podľa Hutcheonovej postmoderná irónia nepôsobí len dekonštruktívne, ale aj konštruktívne. Kým v dekonštruktívnej irónii je zámerom ironického postoja destabilizovať, odhaľovať a spochybňovať význam vypovedaného, konštruktívna irónia otvára nové možnosti, najmä medzi opačnými významami irónie.

Podľa kanadského literárneho kritika Northorpa Fryea sa literatúra nachádza v ironickej fáze. V cyklickom systéme literárnych módov Frye nazýva posledných sto rokov ironickým módom. Podľa Fryea v ironickom móde sa literárna postava odlišuje od bežných ľudí svojou inteligenciou a neschopnosťou konať, čo spôsobuje jeho frustráciu, pocit skľúčenosti a nevoľnosti. Autor v ironickom móde odráža svet okolo seba, zobrazuje život taký, ako ho vidí a necháva na čitateľa, aby ióniu v diele odhalil. „ An artist has to have subject mater – a civilisation, a religion, a myth, and the emotions of people who belong to these things, but i should no have to be the artist´s job to create his subject mater – it should be ready, waiting" (Burgess, 1993:215). Podstatou tejto metódy je objektívnosť a potlačenie všetkých morálnych úsudkov.

Koncept irónie prešiel stáročiami viacerými premenami a vývojom. Definícia irónie starogréckeho filozofa Sókrata v ktorého dialógoch eiróneia znamená dvojznačný význam vypovedaného, Quintiliánova definícia verbálnej irónie, ako protikladu toho, čo sa povedalo a vysloveným mienilo, Schlegelovo ponímanie irónie, ako paradoxu, alebo postmoderná irónia v súčasnosti odzrkadľujú historický prístup k vývoju irónie. V súčasnosti obsah konceptu irónie nie je zatiaľ ustálený a všeobecne akceptovaný.

2 Diverzita druhov a foriem irónie

Muecke absenciu jednotnej definície irónie pripisuje faktu, že sa na ióniu môžeme pozerať z rôznych uhlov pohľadov. Túto skutočnosť reflektujú aj pomenovania druhov irónie, ktoré „have been named from the effect, others from the medium, others again from the technique, or the function, or the object, or the practitioner, or the tone, or the attitude" (Muecke, 1980:4).

Sókratovská irónia. Irónia v sókratovských dialógoch je hlavným nástrojom induktívnej metódy, prostriedkom pre dosiahnutie vyššieho morálneho cieľa v zložitom rétorickom postupe. Základom sókratovskej irónie je dialóg, v ktorom hovoriaci predstiera svoju neznalosť, robí sa menším a chváli partnerove vedomosti, s úmyslom odkryť partnerove znalosti, poukázať na jeho nevedomosť a odhaliť

pravdu. V sokratovských dialógoch, v ktorých hovoriaci kladie otázky a sám je otvorený otázkam sa ióniou spochybňujú a prehodnocujú konvencie a hodnoty.
Verbálna irónia. Podľa klasickej definície verbálnej irónie je irónia literárny tróp, alebo rečová figúra, v ktorom irónia vzniká na základe úmyselného použitia slov v opačnom význame. Na základe skutočnosti, že niektoré ironické výpovede nekomunikujú opak vypovedaného je klasická definícia irónie, ako protikladu vypovedaného a mieneného nepresná a nedostačujúca. Podľa Mueckeho je verbálna irónia „ double-layered or two story phenomenon" (Muecke, 1969:19), v ktorom irónia je výsledkom dvojznačného významu vypovedaného, alebo vzniká na základe rozporu medzi vypovedaným a mieneným, pričom tento rozpor nevzniká na základe opačného významu.
Situačná irónia. Situačná irónia vzniká na základe rozporu očakávaného a skutočného výsledku situácie, ktorý je často opačný, ako očakávaný výsledok
Irónia osudu. Irónia osudu zobrazuje rozpor medzi zámerom jednotlivca a opačným následkom, alebo dôsledkom vysloveného, alebo vykonaného. Irónia vzniká na základe protikladu medzi úmyslom človeka, jeho očakávaniami a skutočnosťou. V irónii osudu sa zdá, akoby život človeka a ľudský osud boli riadené silami, alebo vyššou mocou, ktoré človek nemôže ovplyvniť, pretože sú mimo jeho dosahu.
Dramatická irónia. V dramatickej irónii napätie vzniká z rozporu medzi konaním postavy a pojednávaním deja, medzi vedomosťami publika o deji a nevedomosťou protagonistu. „Irony is more striking when an observer already knows what the victim has yet to find out" (Muecke, 1969:104). Nosičom irónie v dramatickej irónii sú samotné vety a výpovede protagonistov, preto predpokladom na odhalenie irónie je kontext, vedomosti divákov o samotnom diele.
Tragická irónia. Tragická irónia je druhom dramatickej irónie, v ktorej obeť chápe skutky a slová výpovede odlišne od publika, ktoré pozná skutočný význam slov a činov.
Použitie irónie v reči a v literárnom texte je rozsiahle. V sokratovskej irónii ironický podtón v dialógoch plní pedagogickú funkciu, dramatická irónia a irónia osudu zobrazujú rozpor medzi zámerom jednotlivca a opačným následkom deja, alebo osudu. Rovnako ako vo verbálnej irónii, aj v dramatickej irónii a irónii osudu je úmysel, alebo dôsledok, odlišný od vysloveného, alebo vykonaného. Kým v dramatickej irónii a irónii osudu irónia vzniká z rozporu medzi úmyslom, zámerom, alebo mieneným skutkom protagonistu a výsledkom činnosti, alebo rozuzlením deja, vo verbálnej irónii je ironický zámer hovoriaceho. Napriek diverzite použitia sú sokratovská irónia, romantická irónia, verbálna irónia, irónia osudu, situačná irónia, tragická irónia, sebairónia, komická irónia označené ako ironické. Jednoznačný rozdiel v štruktúre a forme druhov irónie znemožňuje sformulovať univerzálne platnú definíciu irónie, ktorá by pokryla relevantné druhy a znaky irónie.

3 Rôznorodosť teoretických konceptov irónie

Napriek širokému spektru charakteristík jednotlivých druhov a foriem sledovaného fenoménu, podľa Mueckeho, neschopnosť sformulovať jednoznačnú definíciu irónie nie je spôsobená len kategorizáciou irónie. Je to následok neustálych diskusií a analyzovania irónie, ktoré spôsobujú ďalšie problémy definovania irónie a stávajú sa témou budúcich diskurzov. V klasických rétorických teóriách je irónia definovaná ako antifráza, protirečenie, alebo negácia. Súčasní lingvisti poukazujú na skutočnosť, že klasická definícia irónie nepokrýva všetky možnosti vzniku irónie a definujú ióniu na základe pragmatického, sémantického, psycholingvistického, metapragmatického prístupu. V dvadsiatom storočí sa definovanie irónie dostáva do pozornosti pragmatiky. V rámci kooperačného princípu Paul Grice definuje ióniu, ako porušenie maxima kvality. Podľa Attarda, ktorý rozvíja Griceho teóriu, adresáta na ironický zámer upozorňuje maxima nevhodnosti. Clark a Gerrig považujú ióniu za

predstieranie. Sperber a Wilsonová pri definovaní irónie vychádzajú z rozdielu medzi použitím (use) a zmienkou (mention). Predkladané definície sú príliš špecifické, nepokrývajú interdisciplinárne súvislosti a tým neobsiahnu celú potenciálnu oblasť irónie.

4 Kultúrna podmienenosť irónie

Irónia sa viaže na určitú kultúru a spoločenstvo. Definovanie irónie vychádza z predpokladu spoločného vedomostného a informačného základu. Hodnoty, viera, zvyky a tradície vytvárajú predpoklad na používanie a pochopenie irónie. To, čo môže mať ironickú funkciu v jednom kultúrnom a spoločenskom kontexte, môže zostať nerozpoznané v inom, alebo dokonca uraziť. Jednotlivé spoločenstvá majú rozdielne kultúrne zázemie, následkom čoho sformulovať univerzálne akceptovateľnú definíciu je pomerne obtiažne.

Súčasťou komplexného prístupu k sformulovaniu univerzálnej definície irónie je obsiahnutie všetkých zložiek charakterizujúcich ironiu. Faktory, ako historický vývoj irónie, formy a druhy irónie, alebo kultúrna podmienenosť irónie, môžeme považovať za niekoľko príčin absencie jednotnej definície irónie. Napriek skutočnosti, že pôvodné definície irónie sa rozširujú o nové charakteristiky, jednoznačná definícia irónie nie je sformulovaná.

Použitá literatúra

ANOLLI,L., INFANTIONO,M., CICERI,R.: "You´re a Real Genius!": Irony as a Miscommunication Design. In Anolli, L., Ciceri, R., Riva, G. (Eds.), Say not to say: New perspectives on miscommunication. Amsterdam: IOS Press, 2001, s.142-160.

ATTARDO, S.: Irony as relevant inappropriateness. In:Journal of Pragmatics 32(6), 2000a, s.793-826.

ATTARDO, S : Irony markers and functions: Towards a goal-oriented theory of irony and its processing. In: Rask 12, 2000b, s.3-20.

ATTARDO, S.: Humor and Irony in Interaction: From Mode Adoption to Failure of Detection. In: L. Anolli, R. Ciceri, G.Riva (Eds.), Say no to say: New perspectives on miscommunication , Amsterdam:IOS Press, 2001, s.166-185.

BAKER, M.: In other words. London: Routledge,1996.

BAKER, M. - SALDANHA, G.: Routledge Encyclopedia of Translation Studies. London: Routledge, 1998.

BARBE, K.: Irony in Context. Amsterdam: John Benjamins, 1995.

BERGSON,H.: Smích. Praha: Naše vojsko, 1994.

BERNSTEN, D. - KENNEDY, J. : Unresolved contradictions specifying attidutes – in metaphor, irony, understatement and tautology. Poetics 24(1), 1996, s.13-29.

BOOTH, C.W.: A rhetoric of irony. Chicago: The University of Chicago Press, 1974.

BORECKÝ,V.: Imaginace, hra a komika. Praha: Triton, 2005.

CAPELLI, G.: Expats´ Talk: Humour and irony in an expatriate´ s travel blog. In: Textus 21(1), 2008, s.9-26.

COLEBROOK, C.: Irony. London:Routledge, 2004.

COLSTON, H. - GIBBS, R.: A Brief History of Irony. In: R.Gibbs and H.Colston (Eds.), Irony in Language and Thought: A Cognitive Science Reader, New York: Lawrence Erlbaum, 2007, s.3-21.

CRITCHLEY, S.: On Humour. London: Routledge, 2002.

CUTLER, A.: On saying what you mean without meaning what you say. In: Papers from the 10th regional meeting of the Chicago Linguistic Society, 1974, s.117-127.

DVORSKÝ, L.: Repetitorium jazykové komiky. Brno: Novinář, 1984.

FREUD, S.: Vtip a jeho vztah k nevědomí. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 2005.

GIBBS, R.: Irony in Talk among Friends. In: Metaphor and Symbol 15(1 & 2), 2003, s.5-27.
GRICE, P.: Studies in the way of words. Harvard: First Harvard University Press, 1991.
HATIM, B.: Communication across cultures. Exeter: University of Exeter Press, 2000.
HRDLIČKA, M.: Literární překlad a komunikace. Praha: ISV nakladatelství, 2003.
HRDLIČKA, M. - GROMOVÁ, E.: Antologie teorie uměleckého překladu. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2004.
HUTCHEON, L.: Irony´s Edge: The theory and politics of irony. London: Routledge, 1994.
KARVAŠ, P.: K problematike estetickej kategórie komického. Bratislava: Výskumný ústav kultúry, 1980.
KREUZ, R. - ROBERTS, R.: Two Cues for Verbal Irony: Hyperbole and the Ironic Tone of Voice. In: Metaphor and Symbolic Activity 10(1), 1995, s.21-31.
KRICHTAFOVITCH, I.: Humor theory. Formula of laughter. Outskirts Press, 2006.
MISTRÍK, J.: Štylistika. Bratislava: SPN, 1997.
MUECKE, D.: The Compass of Irony. London: Methuen, 1996.
MUECKE, D.: Irony and the Ironic. London: Methuen& Co.Ltd, 1970.
MUECKE, D.: Irony markers. In: Poetics 7(4), 1978, s. 363-375.
PEPRNÍK, M.: Směry literární interpretace xx. století. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000.
RITCHIE, D.: Frame – Shifting in Humor and Irony. In: Metaphor and Symbol 20(4), 2005, s.275-294.
POKRIVČÁK, A - POKRIVČÁKOVÁ,S.: Understanding literature. Brno: MSD, 2006.
SPERBER, D. - WILSON, D.: Irony and the Use – Mention Distinction. In P. Cole (Ed.), Radical Pragmatics. New York: Academic Press, 1981, s.295-318.
SPERBER, D. - WILSON, D.: Irony and relevance: A reply to Seto, Hamamoto and Yamanashi. In: R. Carston & S. Uchida (Eds.), Relevance Theory: Applications and Implications. Amsterdam: John Benjamins, 1998, s.283-293.
STOTT, A.: Comedy. London: Routledge, 2005.
WALDNEROVÁ, J.: De/konštrukcia fikčných svetov. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2008.
WILSON, D. - SPERBER, D.: On verbal irony. In: Lingua 87(1), 1992,s. 53-76.
WILSON, D. - SPERBER, D.: Relevance Theory. In: UCL Working Papers in Linguistics 14, 2002, s.249-287.
WINOKUR, J.: The big book of irony.New York: St. Martin ´s Press, 2007.
ŽILKA,T.: Postmoderná semiotika textu. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2000.
ŽILKA,T.: Text posttext. Nitra: Vysoká škola pedagogická v Nitre, 1995.

Words: 2 430
Signs: 18 065 [10, 01 standard pages]

Mgr. Ingrid Kálaziová
Language Centre
Faculty of Arts, Constantine the Philosopher University in Nitra
Hodžova 1, 949 01 Nitra, Slovakia
ingrid.kalaziova@ukf.sk

K duchovno-apologetickému rozmeru autobiografickej prózy Sor Juany Inés de la Cruz

Magda Kučerková

Anotácia
Štúdia vychádza z autobiografickej prózy významnej predstaviteľky mexického a hispanoamerického literárneho baroka, rehoľnej sestry Sor Juany Inés de la Cruz. Ťažisko nášho uvažovania je ukotvené v liste *Odpoveď Sor Filotei de la Cruz* (Respuesta a Sor Filotea de la Cruz, 1691), zvlášť v jeho duchovno-apologetickom rozmere. Sústreďujeme sa na tie aspekty diela, ktoré napomáhajú porozumenie jej hlboko bytostnej túžby po plnosti poznania, čo je základný argument listu, ktorý možno interpretovať ako horlivú obhajobu autorkinej vlastnej intelektuálnej cesty a cez ňu cesty a práv ostatných žien na vzdelanie v kontexte Písma a kresťanskej tradície.
Kľúčové slová: životopisné súradnice, list-esej, duchovno-apologetické hľadiská, autobiografické gesto ženy, loci theologici

Interpretačný priestor obklopujúci literárnu a teologickú tvorbu mexickej rehoľnej sestry Juany Inés de la Cruz (1648 – 1695) črtajú rozličné prístupy i spôsoby uvažovania. Sú práce, ktoré skúmajú jej tvorbu v životopisných súvislostiach i také, čo jej myslenie usúvsťažňujú so súvekým poznaním, vznikajú však aj vyslovene textové exegézy alebo analýzy napojené na feministické teórie. Ako vďačný predmet interpretácie sa naprieč 20. storočím ukazuje autorkin život, je v ňom totiž veľa skrytého a historiograficky nezaznamenaného, čo zvádza niektorých autorov k dopovedaniu miest, o ktorých životopisci mlčia. Najcennejším prameňom poznávania Juany Inés de la Cruz sa však aj po vyše tristo rokoch stále javí to, čo o sebe sprostredkovala sama vo svojej tvorbe, zvlášť v próze diskurzívneho charakteru s črtami autobiografie, ktorej duchovno-apologetický rozmer je predmetom nášho uvažovania.

Literárny historik Enrique Anderson Imbert v *Dejinách hispanoamerickej literatúry* (1954) označuje Sor Juanu Inés de la Cruz za „najživší, najpôvabnejší a najzvučnejší hlas hispanoamerického baroka“.[51] Superlatívy objavujúce sa v ďalších literárnohistorických prácach a spájajúce sa so životom a dielom mexickej hieronýmky poukazujú na to, že žiaden zo súdobých básnikov a prozaikov neprekonal jej tvorivý potenciál, do ktorého sa premietla pozoruhodná hĺbka poznania i dôvtip a vďaka ktorému sa vradila medzi význačných predstaviteľov novohispánskej literárnej skúsenosti, akými bezosporu boli Inca Garcilaso de la Vega (1539 – 1616), Juan Ruiz de Alarcón (1580 – 1639), Bernardo de Valbuena (1562 – 1627) či Carlos de Sigüenza y Góngora (1645 – 1700), jej súčasník a priateľ.

Sor Juana Inés de la Cruz, vlastným menom Juana Inés de Asbaje y Ramírez de Santillana, žila a tvorila v druhej polovici 17. storočia v miestokráľovstve Nové Španielsko. Pôvodom bola kreolka (z matkinej strany mala andalúzske korene, otec bol baskický kapitán) a vyrastala na usadlosti niekoľko desiatok kilometrov vzdialenej od hlavného mesta Mexika. Už ako dieťa vynikala pozoruhodným intelektuálnym nadaním i nevšednou túžbou po poznaní. Ako trojročná sa naučila čítať, ako šesť či sedemročná žiadala matku, aby ju v preoblečení za chlapca poslala študovať na univerzitu, ako osemročná zložila prológ k divadelnej hre pri príležitosti sviatku Božieho tela. Keď mala šestnásť rokov, pôsobila ako dvorná dáma na dvore

[51] ANDERSON IMBERT, E.: *Historia de la literatura hispanoamericana I. La Colonia. Cien años de república.* México: Fondo de Cultura Económica, 1954, s. 97.

miestokráľov Nového Španielska, Antonia Sebastiána de Toledo, markíza de Mancera, a jeho manželky Leonor Carreto, a bola vychýrená svojou poetickou zručnosťou. Miestokráľ ju vystavil skúške pred štyridsiatimi učencami, ktorých zaujala schopnosťou diskutovať a rozsiahlymi vedomosťami. Azda aj pre toto ojedinelé postavenie na dvore sa ako prekvapujúce javilo jej rozhodnutie vstúpiť (r. 1669) do kláštora, osvetliteľné len hlbšou znalosťou novohispánskeho prostredia a možností, ktoré núkalo ženám ašpirujúcim na vzdelanie.

Sor Juana Inés de la Cruz spoza kláštornej klauzúry naďalej a ešte intenzívnejšie účinkovala na mexickom literárno-kultúrnom i teologickom poli, hoci od počiatku jej umelecká i vedecká aktivita čelila neporozumeniu zo strany niektorých predstavených, vidiacich v štúdiu prílišnú väzbu na časnosť či dokonca záležitosť pre inkvizíciu. Navzdory podchvíľou sa obnovujúcich zákazov študovať, resp. napomínaní, ktorých cieľom bolo obrátiť jej pozornosť k duchovným témam, svoj život prežívala ako neustály proces poznávania, ktorý ju viedol k odkrývaniu hlbších súvislostí vesmíru: „... a hoci som neštudovala z kníh, študovala som zo všetkých vecí, ktoré Boh stvoril, ony mi boli písmenami a celý vesmír mi bol knihou.“[52]

Kritika jednej kázne

Prelomovou udalosťou v živote Sor Juany bolo uverejnenie jej teologickej odpovede – kritiky na slávnu *Kázeň o prikázaní* (Crisis de un sermón) portugalského jezuitu Antonia de Vieyru, ktorú napísal v rozmedzí rokov 1642 – 1652. Vyšla v podobe útlej knižky *List hodný Aténinej múdrosti* (Carta Athenagórica) na sklonku r. 1690. Predmetom Vieyrových úvah bolo premisa, že najväčším dôkazom Kristovej lásky vo vzťahu k ľudstvu nebola jeho obeť na kríži, ale jeho dočasné vzdialenie sa zo sveta, ako aj jeho láska, ktorá si nenárokovala na vďaku. Sor Juana reagovala na obe tézy, pričom použila tú istú metódu, akú použil jezuita, ktorý najprv predkladal názory troch učiteľov cirkvi, sv. Augustína, sv. Tomáša a sv. Jána Chryzostóma, a napokon svoj vlastný. Výstavba *Listu hodného Aténinej múdrosti* svedčí o autorkinej dôkladnej znalosti umenia argumentácie a tiež o prenikavej teologickej intuícii, prostredníctvom ktorej spochybňuje niektoré Vieyrove tézy, a hoci je žena, odvažuje sa predstaviť vlastnú teologickú úvahu o najväčšom prejave Kristovej lásky. Ukotvuje ju v myšlienke, že Boh prejavuje ľudstvu svoju nesmiernu lásku tým, že mu neposkytuje žiaden dôkaz o svojej láske: „Ďakujme Bohu a zvažujme toto majstrovstvo Božej lásky, v ktorom odmena je dobrodením, trest je dobrodením, zadržanie prejavov dobra je najväčším dobrodením a neprejavovať lásku je najväčším prejavom lásky.“ [53] Svoje presvedčenie Sor Juana ďalej dokladá príkladom z Nového zákona:

> „A ak nie, povedzte mi: Boh, ktorý dal svetu svojho jednorodeného syna, ktorý sa vtelil a zomrel pre človeka, čo môže človeku uprieť? Nič. Veď on sám hovorí: *Alebo je medzi vami človek, čo by podal synovi kameň, keď ho prosí o chlieb? Alebo keby pýtal rybu, čo by mu dal hada? Keď teda vy, hoci*

[52]“y aunque no estudiaba en los libros, estudiaba en todas las cosas que Dios crió, sirviéndome ellas de letras, y de libro toda esta máquina universal“ Respuesta a Sor Filotea de la Cruz. SOR JUANA INÉS DE LA CRUZ: *Obras completas*. México: Editorial Porrúa, 2007, s. 837 – 838.

[53] “Agradezcamos y ponderemos este primor del Divino amor en quien el premiar es beneficio, el castigar es beneficio y el suspender los beneficios es el mayor beneficio, y el no hacer finezas la mayor fineza.” Carta atenagórica. In: SOR JUANA INÉS DE LA CRUZ: *Obras completas*. Cit. d., s. 826.

ste zlí, viete dávať dobré dary svojim deťom, o čo skôr dá váš Otec, ktorý je na nebesiach, dobré veci tým, čo ho prosia.[54]

Je len prirodzené, ak myšlienka Juany Inés „o Božom nedávaní“ vzbudila vlnu nepochopenia, nielen preto, že ju sformulovala rehoľná sestra, ale najmä z dôvodu, že na prvý pohľad akoby vrhala tieň na hodnotu Kristovho zadosťučinenia, ktoré Bohu priniesol tým, že obetoval svoj život za hriechy ľudstva a zaslúžil mu nadprirodzené dary. Možno aj to bol dôvod, prečo sa v úvode knihy *List hodný Aténinej múdrosti*, publikovanej bez vedomia autorky, ocitol *List Sor Juane*, podpísaný Sor Filoteou de la Cruz (pseudonym biskupa Manuela Fernándeza de Santa Cruz), osobou, ktorá sa prehlasovala zodpovednou za vydanie diela. Sor Filotea vo svojom liste popiera Juaninu tézu o Božej ľahostajnosti vo vzťahu k človeku, považuje ju skôr za trest, než prejav lásky. Zastáva názor, že Božím dobrodením je len to, čo Boh robí pre ľudské srdce, tým, že mu poskytuje milosť, aby mu ono na ňu s vďakou odpovedalo.[55] Angelo Morino sa domnieva, že pre biskupa bola „nezvyčajná téza mníšky dôsledkom – nevyjadreným, no vydedukovateľným – prehnaného a výčitku si zasluhujúceho záujmu o svetské poznanie, nepokoja, ktorý vyvolalo *humanae litterae*...“[56]

Téma ženy je popri téme múdrosti návratnou témou listu adresovaného Sor Juane. Sor Filotea hneď v úvode listu oceňuje Juanin dômyselný spôsob argumentácie, prirovnáva ju k novému orlovi Apokalypsy, ktorý svoj jedinečný talent dvihol ponad seba samého, rovnako však aj k Cesarovi Menesesovi, poprednému portugalskému kazateľovi a Vieyrovmu učiteľovi. Skladá jej kompliment, keď jej pripisuje „vycibrenejšie pero“, než aké mali obaja muži. Podľa nej je dôvodom na radosť, že im protirečila „žena, ktorá je pýchou svojho pohlavia“[57]. Sor Filotea sa vyznáva z toho, že obdivuje bystrosť jej „konceptov, múdrosť dôkazov a energickú jasnosť“[58], akou vie presviedčať. Všetky tieto chvály sú však len akousi predohrou k hlavnej myšlienke listu, ktorú jeho „autorka“ uvádza upozornením, že jasnozrivá múdrosť je darom, Bohom vtlačený do duše. List dala vytlačiť nielen preto, aby spisovateľka videla jej písmo zreteľnejšie, ale aj preto, aby si uvedomila, aké poklady Boh do nej vložil a bola mu zato vďačnejšia. Vyslovuje prianie, aby ju verše svätcov (sv. Terézia, sv. Gregor Naziánsky), ktorí posvätili zručnosť veršovania, inšpirovali nielen v metrike, ale aj v témach. Z naznačeného opäť vystupuje narážka na jej poéziu profánneho charakteru.

Sor Filotea viackrát opakuje, že nesúhlasí s tým, aby boli ženy, čo píšu, odsudzované. Zdôrazňuje však, že Boh nechce od ženy písmená, ktoré sú podnetom k samoľúbosti a neposlušnosti. „Ak iné rehoľníčky obetujú svoje vôľu poslušnosti, vaša výsosť nech uväzní múdrosť, čo je najťažšia a najmilšia obeta, akú možno

[54] “Y si no, díganme: Dios que dio al Mundo su Unigénito que encarnó y murió por el hombre, ¿qué podrá negar al hombre? Nada. Él mismo dice: Quis est ex vobis homo, quem si petierit filius suus panem, numquid lapidem porriget ei? Aut si piscem petierit, numquid serpentem porriget ei? Si ergo vos, cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris: quanto magis Pater vester, qui in coelis est, dabit bona petentibus se?” Carta atenagórica. In: SOR JUANA INÉS DE LA CRUZ: *Obras completas.* Cit. d., s. 826 – 827.

[55] Pozri Lettera a Sor Juana. In: JUANA INÉS DE LA CRUZ: *Risposta a Suor Filotea*. Prel. A. Morino. Palermo: Sellerio Editore, 1995, s. 16.

[56] MORINO A.: Risposta a Suor Juana. In: JUANA INÉS DE LA CRUZ: *Risposta a Suor Filotea*. Cit. d., s. 85.

[57] Lettera a Sor Juana. In: JUANA INÉS DE LA CRUZ: *Risposta a Suor Filotea*. Cit. d., s. 12.

[58] Tamže.

priniesť na oltár náboženstva.“[59] Sor Filotea povzbudzuje Juanu Inés, aby zdokonalila svoje zvyky a lepšie vyberala knihy. Ako príklad jej predkladá evanjelistu Marka, ktorý po obrátení zamenil knihy svojho zatratenia za knihu Ježiša Krista. Znepokojenie pisateľky listu tkvie najmä v obave o dušu rehoľníčky a jej spásu.

Na pozadí súdobej teológie sa téza Juany Inés formulovaná v *Liste hodnom Aténinej múdrosti* mohla naozaj javiť aj ako heretická. Jej originalitu však treba uchopiť v kontexte autorkinho celého myslenia a tvorby, nakoľko práve v tejto optike nadobúda osobitý mysticko-poetický rozmer. Božia neprítomnosť (cez dary, tresty či ich zadržanie) v živote človeka sa v ňom odkrýva ako „temná noc“, oslobodená od všetkých obrazov a naplnená pasivitou človeka, jedine v nej možno prijať najhlbšiu vnútornú skúsenosť Boha. V tejto súvislosti je aplikovateľná téza sv. Tomáša Akvinského, v ktorej formuluje rozdiel medzi esenciou a bytím: „duša ako esencia – úplne pasívny potenciálny princíp bez akejkoľvek dokonalosti prijíma akt bytia (actus essendi) a zároveň ho limituje. Lebo všetka dokonalosť pochádza z uskutočnenia aktu bytia. *Ku špecifickej vlastnosti ľudského ducha patrí, že prichádza k sebe iba skrze bytie mimo seba*“[60].

Výrazovú silu argumentácie Juany Inés možno len do istej miery merať lexikou a idiomatickými zvratmi, jej podstata je ukotvená v uvedomovaní si ľudského a božského tajomstva v jednom. Toto poznanie akoby u nej vystupovalo z duchovnej a/alebo intelektuálnej skúsenosti nevypovedateľného: všetko, čo píše, píše v interpretačnom kľúči Písma a kresťanskej tradície. Juana Inés ako autorka je hutná, logická a scholasticky presná. Čitateľ nedokáže zostať vo vzťahu k jej filozofickej báze indiferentný, práve naopak, podnecuje ho k úvahe a zaujatiu postoja.

Sor Juana vs Sor Filotea

List adresovaný Sor Juane a publikovaný v úvode *Listu hodného Aténinej múdrosti* podnietil Juanu Inés k napísaniu odpovede, ktorú adresovala Sor Filotei. Do dejín hispanoamerickej literatúry vstúpila pod názvom *Odpoveď Sor Filotei de la Cruz* (Respuesta a Sor Filotea de la Cruz, 1. marec 1691). V tomto pozoruhodnom literárnom a teologickom diele Juana Inés vpúšťa čitateľa do svojho života a umožňuje mu porozumieť jej rozhodnutiam, tušiť pozadie vnútorných konfliktov a odkrývať (aj nenaplnené) túžby. V liste nachádzame spomienky na jej detstvo, obdobie dospievania, rozhodovania sa o životnom povolaní, o jeho napĺňaní v rehoľnom spoločenstve. Juanina autobiografia nie je všeobecná, ale zúžená na vykreslenie vzťahu autorky a štúdia, resp. poznávania. Ide o retrospekciu, hoci fragmentárnu, pretože ju prerušuje hlavná niť uvažovania – argumentácia, ktorá má, ako to už bolo spomenuté, charakter duchovnej apologetiky. Sor Juana si je vedomá, že list môže čítať aj niekto iný ako adresátka (Sor Filotea), hoci v oslovení sa obracia len na ňu (veľavážená pani, vznešená pani atď.), možno predpokladať, že o to dôslednejšie premyslela jeho výstavbu, aby zadosťučinila cieľ listu. Nejde o jej vlastnú podobizeň, pisateľka nepredkladá čitateľovi morálny obraz o sebe, ani sa neopisuje fyzicky. Čitateľ môže usúdiť len toľko, koľko dovolí sama. Vie, že mala dlhé vlasy a že si ich strihala podľa množstva naštudovanej látky. Rovnako sa dajú tušiť niektoré črty jej povahy (vytrvalá, cieľavedomá, bažiaca po poznaní, dôsledná,

[59] “Se le altre religiose sacrificano la volonta all´obbedienza, Vossignoria imprigioni l´intelligenza, che è il più arduo e gradito olocausto che possa offrirsi sulle are della Ragione.” Lettera a Sor Juana. In: JUANA INÉS DE LA CRUZ: *Risposta a Suor Filotea*. Cit. d., s. 13.

[60] II. Diference, AA, s. 141. Cit. podľa KOFROŇOVÁ, V.: Zamyšlení. In: SV. JAN OD KŘÍŽE: *Temná noc.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1995, s. 9.

trpezlivá, láskavá k spolusestrám a mnohé iné), ako vystupujú na povrch z ňou sprostredkovaných epizód.

Skutočnosť, že na sformulovanie odpovede čakala Juana Inés niekoľko mesiacov, nie je len obrazom toho, že ju nečakaný list biskupa mohol zraniť a obrať o slová, je najmä vyjadrením závažnosti rozhodnutia, ktoré prijala. Vzhľadom na tón ho možno chápať aj ako snahu o priateľské gesto snažiace sa vniesť zmier a pokoj do pre ňu zvlášť ťažkej a napätej situácie. Rovnako je však možné uvažovať o ňom, navzdory zdvorilej a úctivej forme, ako o autorkinej sebaobrane či manifeste jej práva na štúdium. V uvedenom zmysle sa nám o ňom žiada uvažovať aj v tejto štúdii.

Hoci autobiografické pasáže osvetľujú mnohé zo života Sor Juany, ich prítomnosť je zásadná najmä pre vyskladanie „motívu" túžby po poznaní, ktorá ju nepretržite sprevádzala od detstva až do obdobia zrelého veku a určovala všetky zásadné životné voľby. V nej (v túžbe) spočíva argumentačný základ Juaninej apologetiky. Z autorkinej dikcie možno napokon vytušiť aj pôžitok, ktorý v nej navodzovala intelektuálna skúsenosť a ktorú chápala v duchu tézy rozvinutej v *Liste hodnom Aténinej múdrosti* –„najväčším dobrodením Boha je nedať" –, a teda ponechať aj túto oblasť v slobode rozhodovania a v prirodzenej nadväznosti na dary a milosti, ktoré jej dal zo svojej vôle, bez toho, že by si ich bola pýtala, ako to expressis verbis vyznáva v Liste Sor Filotei.

> „Je však pravda a nebudem to popierať (po prvé preto, že je to známe všetkým a po druhé, pretože Boh ma vo svojej milosti obdaroval nesmiernou láskou k pravde, hoci nie v môj prospech), že odkedy sa ma dotklo prvé svetlo rozumu, náklonnosť k štúdiu bola taká naliehavá a mocná, že ani cudzie výčitky – a podstúpila som ich veľa –, ani moje vlastné úvahy – a nebolo ich málo – nemohli umlčať ten prirodzený impulz, ktorý do mňa Boh vložil. Vaša Výsosť vie prečo a načo, rovnako vie, že som ho žiadala, aby zhasol svetlo môjho umu, ponechajúc len toľko, koľko treba, aby som uchovávala jeho Zákon, veď to ostatné je, podľa niektorých, v žene navyše. A sú aj takí, čo hovoria, že jej škodí."[61]

Sor Juana napriek dôkladne premyslenej kompozícii listu v súlade s úmyslom zapôsobiť na čitateľa, zostáva vo svojej výpovedi pravdivá: prijíma identitu vzdelanej píšucej ženy so všetkým, čo obnáša/la a čo jej v budúcnosti prinesie, práve so zreteľom na formulované koncepty. „Nehanbí sa za to, čím je a čím bola."[62]

Odpoveď Sor Filotei de la Cruz je osobný list s dokumentárnou hodnotou. Svedčí o tom jeho obsah, pojednávajúci o živote významnej postavy – intelektuálky literárneho i kultúrneho baroka v kolónii Nové Španielsko, o jej snahe o vlastnú rehabilitáciu v očiach cirkevných autorít i o jej individuálnom, a súčasne univerzálnom boji za právo žien na štúdium. Charakter listu potvrdzuje aj autorkin tón,

[61] "Lo que sí es verdad que no negaré (lo uno porque es notorio a todos, y lo otro porque aunque sea contra de mí, me ha hecho Dios la merced de darme grandísimo amor a la verdad) que desde que me rayó la primera luz de la razón, fue tan vehemente y poderosa la inclinación a las letras, que ni ajenas reprensiones –que he tenido muchas –, ni propias reflejas – que he hecho no pocas –, han bastado a que deje de seguir este natural impulso que Dios puso en mí: Su Majestad sabe por qué y para qué; y sabe que le he pedido que apague la luz de mi entendimiento dejando sólo lo que baste para guardar su Ley, pues lo demás sobra, según algunos, en una mujer; y aún hay quien diga que daña." Respuesta a Sor Filotea de la Cruz. In: SOR JUANA INÉS DE LA CRUZ: *Obras completas*. Cit. d., s. 830.

[62] PAZ, O.: *Sor Juana Inés de la Cruz o Las trampas de la fe*. México: Fondo de Cultura Económica, 1982, s. 538.

naliehavý v argumentácii, nakoľko si jasne uvedomuje závažnosť situácie a jej cieľom je presvedčivo sa obhájiť. Pre výnimočnosť obsahu, rovnako aj autorky, možno *Odpoveď Sor Filotei de la Cruz* považovať za ukážku epištolárneho štýlu. Z pohľadu dneška vykazuje aj znaky listu-eseje, keďže v jeho základe stojí téma apologetického charakteru a z nej vystupuje implicitný, zato celkom zreteľný portét doby (situácia ženy túžiacej po vzdelaní, núkajúce sa možnosti štúdia, komunitný život, patriarchálne zmýšľajúca spoločnosť i cirkev).

Epištolárna forma komunikácie má v cirkvi dlhú tradíciu a riešili sa ňou mnohé zásadné otázky (duchovný život, disciplíny i doktríny). Od čias apoštolov cez obdobie patristiky [63], stredoveku až do súčasnosti je encyklický list bežným nástrojom vnútrocirkevnej komunikácie. Listy významných osôb sa vydávali už v Aténach, v helenistickom období sa tradícia písania listov rozvinula do rétorickej i literárnej podoby. V stredoveku, v rámci vyhraňovania sa rétoriky na rozličné disciplíny, vznikla tzv. epištolografia alebo ars dictandi, čiže pravidlá a vzory písania listov. Pozoruhodný rozvoj zaznamenáva epištolárny štýl najmä v 16. a 17. storočí, o čo sa zaslúžili aj mnohé významné osobností sveta literatúry, medzi nimi napríklad sv. Terézia od Ježiša či Fray Luis de León. Je zrejmý účel použitia listovej korešpondencie v prípade Sor Juany, rovnako môžeme tušiť niektoré pravidlá súvekej praxe písomnej komunikácie. To, čo sa ukazuje zaujímavé v súvislosti s vnútornou „metodológiou" listu Sor Filotei, sú stopy akejsi epištolárnej intertextuality, do nej autorka vkladá korešpondenciu sv. Hieronýma, ktorého charizmu prijala, konkrétne list Lete a mníchovi Rustichovi.

Žena nech sa učí mlčiac

Giuseppe Bellini označil *Odpoveď Sor Filotei* za prvý feministický dokument. Sor Juana, „zatiaľ čo sa v absolútnej pokore vydáva svojmu stavu rehoľníčky, s vervou hlása právo ženy na štúdium, vysvetľuje svoj smäd po poznaní a s trpkosťou odsudzuje realitu svojej situácie." [64] Jej nezvyčajný intelektuálny a umelecký úspech, vzácny pre ženu koloniálneho obdobia, stále púta pozornosť feministickej kritiky. Novohispánska intelektuálka sa stala vzorom ženskej subverzie v historickom momente, keď jej nezostávalo veľa možností voľby či už na rovine osobnej, spoločenskej alebo v oblasti vzdelávania.

Sor Juane je zrejmé, že preto, aby sa ospravedlnila z obvinení a vydobyla si právo na štúdium, musí svoju situáciu vložiť do širších súvislostí, podoprieť ju príbehmi iných žien, významných osobností, a tak nechať zovšednieť vlastný príbeh.

> „...vidím Deboru, ako vydáva zákony, vo vojne i v politike, a ako vládne ľudu, medzi ktorým bolo veľa učených mužov. Vidím nesmierne múdru kráľovnú zo Sáby, takú učenú, že sa odvažuje hádankami skúšať múdrosť najväčšieho z mudrcov, a nie je za to napomínaná, skôr práve preto sa stáva sudcom nedôverčivých. Vidím tak veľa významných žien: jedny ozdobené darom proroctva ako Abigail, iné darom presviedčania ako Ester, ďalšie darom zľutovania ako Rachab, iné darom vytrvalosti vo viere ako Anna, matka Samuelova, a nekonečné množstvo iných žien, bohatých na iné dary a čnosti.[65]

[63] V dejinách kresťanskej teológie ide o obdobie (2. – 7. storočie), ktoré charakterizuje kázanie, vyučovanie a teologicko-literárna produkcia cirkevných otcov.

[64] BELLINI, G.: *Nueva historia de la literatura hispanoamericana*. Madrid: Editorial Castalia, 1997, s. 137.

[65] "veo a una Débora dando leyes, esí en lo militar como en lo político, y gobernando el pueblo donde había tantos varones doctos. Veo una sapientísima reina de Sabá, tan docta que se atreve a tentar con enigmas la sabiduría del mayor de los sabios, sin ser

Juana Inés ponúka celý zoznam vznešených žien. Od tých starozákonných cez ženy, ktoré uctieval a oslavoval starovek, veštice i múzy: Sibyly, Minerva, Pola Argentaria, Zenóbia, Aretea, Nikóstrata, Aspasia z Milétu atď. Týmto spôsobom akoby sa usilovala rekonštruovať tradíciu emancipovaných žien, osobností, ktoré spoločnosť prijímala, ba dokonca si ich vážila a do ich rúk vkladala neraz svoj osud. Od pohaniek prechádza ku kresťankám i k významným ženám neďalekej minulosti a napokon k svojim súčasníčkam. Najsilnejším príkladom sa v spojitosti s jej osobným príbehom javia práve kresťanské ženy, nielen pre podobnosť duchovného stavu, nábožnosť či spoločnú vieru, ale aj preto, že im vkladá do rúk knihu či pero i papier: „Vidím Egypťanku Katarínu, ako číta a presviedča všetku múdrosť egyptských mudrcov. Vidím Gertrúdu čítať, písať a vyučovať. A aby som nehľadala príklady mimo domu, vidím moju presvätú matku Paulu, vzdelanú v hebrejskom, gréckom a latinskom jazyku a nanajvýš schopnú vykladať Písmo.“[66]

Sor Juana prejavuje dôvtip, ale aj zmysel pre humor a iróniu. Do svojho uvažovania premieta i pozoruhodnú intuíciu, keď povyšuje kuchynský jazyk a ním aj priestor ženy, koloniálnou patriarchálnou spoločnosťou zaznávaný, nedocenený.

> „A čo Vám mám, Pani, povedať o prírodných tajomstvách, ktoré som objavila pri varení? Vidím, že vajce sa spája a smaží na masti alebo oleji, a naopak, a rozteká sa v sirupe. Vidím, že na to, aby si cukor zachoval svoj tekutý stav, stačí, ak doňho pridáme trošičku vody, v ktorej bola dula alebo iný trpký plod... Nechcem vás unavovať podobnými hlúposťami, ktoré vám rozprávam len, aby som vám poskytla celú správu o mojej povahe a myslím, že vás pobavia. Čo však môžeme my, ženy, poznať, ak nie filozofiu kuchyne? Správne povedal Lupercio Leonardo, že sa dá dobre filozofovať a pripravovať večeru. A ja, keď vidím takéto veci, zvyknem hovoriť: Keby bol Aristoteles varil, bol by napísal oveľa viac.“[67]

Juanina obhajoba ženy nachádza oporu aj v interpretácii Písma, v pasáži, kde sv. Pavol vraví: „lebo sa nesluší, aby žena hovorila na zhromaždení“ (Mulieres in

---

por ello reprendida, antes por ello será juez de los incrédulos. Veo tantas y tan insignes mujeres: unas adornadas del don de profecía, como una Abigaíl; otras de persuasión, como Ester; otras, de piedad, como Rahab; otras de perseverancia, como Ana, madre de Samuel; y otras infinitas, en otras especies de prendas y virtudes.“ Respuesta a Sor Filotea de la Cruz. In: SOR JUANA INÉS DE LA CRUZ: *Obras completas*. Cit. d.,s. 839.

[66] “Veo aquella egipcíaca Catarina, leyendo y convenciendo todas las sabidurías de los sabios de Egipto. Veo una Gertrudis leer, escribir y enseñar. Y para no buscar ejemplos fuera de casa, veo una santísima madre mía, Paula, docta en las lenguas hebrea, griega y latina y aptísima para interpretar las Escrituras.“ Respuesta a Sor Filotea de la Cruz. In: SOR JUANA INÉS DE LA CRUZ: *Obras completas*. Cit. d., s. 840.

[67]“Pues ¿qué os pudiera contar, Señora, de los secretos naturales que he descubierto guisando? Veo que el huevo se une y fríe en la manteca o aceite y, por contrario, se despedaza en el almíbar; ver que para el azúcar se conserve fluida basta echarle una muy mínima parte de agua en que haya estado membrillo u otra fruta agria... Por no cansaros con tales frialdades, que sólo refiero por daros entera noticia de mi natural y creo que os causará risa; pero, Señora, ¿qué podemos saber las mujeres sino filosofías de cocina? Bien dijo Lupercio Leonardo, que bien se puede filosofar y aderezar la cena. Y yo suelo decir viendo estas cosillas: Si Aristóteles hubiera guisado, mucho más hubiera escrito.“ Respuesta a Sor Filotea de la Cruz. In: SOR JUANA INÉS DE LA CRUZ: *Obras completas*. Cit. d., s. 839.

Ecclesiis taceant)[68], a ktorú, paradoxne, historicky mnohí vykladali ako namierenú proti akémukoľvek aktívnemu pôsobeniu žien v cirkvi. Predmetný výrok o mlčaní ženy je jadrom autorkinej apológie a ona sa ho snaží vyložiť vo svetle iných textov, starozákonných i novozákonných: „*Žena nech sa učí mlčiac*, hoci to hovorí skôr v prospech žien, než proti nim, lebo prikazuje, aby sa učili, a je zrejmé, že zatiaľ čo sa učí, musí mlčať... Tiež je napísané: *Audi, Israel, et tace,* tu sa hovorí s celým spoločenstvom mužov a žien a všetkým sa prikazuje mlčať, pretože kto počúva a učí sa, právom má dávať pozor a mlčať...“[69].

Juana Inés text ukotvuje v historických súvislostiach prvotnej cirkvi a jej zvykov a dokazuje, že ide o významový posun. Neskôr tento výrok rozvíja ďalším výrokom zo Sv. písma od toho istého apoštola: „staršie ženy nech vyučujú mladšie“, pričom naznačuje dôležitý interpretačný princíp. Sporný text (výrok) je potrebné chápať v spojitosti s celkovým myslením autora a tiež s celou biblickou tradíciou. Ak sám sv. Pavol priznáva inde a nielen slovne, ale aj skúsenosťou ustanovovania cirkevných spoločenstiev hodnotu a význam ženy (prorokyne, vdovy atď.), jednotlivý výrok nemožno interpretovať doslovne, a teda pomimo uvedenej skúsenosti.

Juana Inés tento spôsob interpretácie uplatňuje vo chvíli, keď vkladá polemický Pavlov výrok do starozákonného kontextu a usúvsťažňuje ho s miestom, kde sa hovorí, že celý Izrael a nielen ženy majú mlčať (Audi Israel, et tace)[70] či s vyjadrením „žena nech sa učí mlčiac“ (Mulier in silentio discat)[71]. Sor Juana svoju obhajobnú argumentáciu stavia na poznaní, že v Písme neexistuje zúžený a jasne ideologický zákaz intelektuálnej činnosti žien, v spomínaných textoch Biblie sa totiž nariadenie o mlčaní vzťahuje na celú komunitu v istej situácii, rovnako ako sa biblické vyjadrenia o potrebe akéhokoľvek štúdia prihovárajú rovnocenne mužom aj ženám.

Autorkin postreh dáva tušiť mieru jej teologickej predvídavosti, týkajúcej sa správneho prístupu k textom písma.

> „Niet pochýb o tom, že pre pochopenie mnohých miest je treba dobre poznať dejiny, zvyky, obrady, príslovia a dokonca spôsob reči oných čias, keď boli posvätné knihy napísané, aby sme vedeli, čoho sa ktoré výroky týkajú a načo narážajú. ... A koľko obtiažnych miest nachádzame aj v gramatike, keď sa vyskytuje množné číslo miesto jednotného alebo se prechádza z druhej osoby do tretej...“[72]

---

[68] 1 Kor, XIV, 34.

[69] “*Mulier in silentio discat*; siendo este lugar más en favor que en contra de las mujeres, pues manda que aprendan, y mientras aprenden claro está que es necesario que callen. Y también está escrito: Audi Israel, et tace; donde se habla con toda la colección de los hombres y mujeres, y a todos se manda callar, porque quien oye y aprende es mucha razón que atienda y calle.” Respuesta a Sor Filotea de la Cruz. In: SOR JUANA INÉS DE LA CRUZ: *Obras completas*. Cit. d., s. 843.

[70] Jób 33, 31

[71] 1 Tim, II, 11

[72] “No hay duda de que para inteligencia de muchos lugares es menester mucha historia, costumbres, ceremonias, proverbios y aun maneras de hablar de aquellos tiempos en los que se escribieron, para saber sobre qué caen y a qué aluden algunas locuciones de las difinas letras. ... ¿qué dificultades no se hallan en los lugares sagrados, aun en lo gramatical, de ponerse el plural por singular, de pasar de segunda a tercera persona...” Respuesta a Sor Filotea de la Cruz. In: SOR JUANA INÉS DE LA CRUZ: *Obras completas*. Cit. d., s. 842 – 843.

Toto teologické tušenie potvrdzujú aj slová konštitúcie Druhého Vatikánskeho koncilu Dei Verbum z roku 1965: „Keďže však vo Svätom písme Boh prehovoril prostredníctvom ľudí a ľudským spôsobom, aby vysvetľovateľ Svätého písma dobre pochopil, čo nám chcel Boh povedať, musí pozorne skúmať, čo vlastne mali svätopisci v úmysle vyjadriť a čo Boh uznal za dobré prejaviť ich slovami. Aby sme zistili úmysel svätopisca, treba si okrem iného všímať aj literárne druhy. Lebo iným spôsobom sa pravda podáva a vyjadruje v rozmanitých historických textoch a ináč v textoch prorockých alebo básnických, alebo v iných formách vyjadrovania. Ďalej je potrebné, aby vysvetľovateľ hľadal zmysel, ktorý svätopisec chcel v daných okolnostiach vyjadriť a skutočne vyjadril pomocou vtedy používaných literárnych druhov, podľa podmienok svojej doby a kultúry.“[73]

Súčasťou Juaninho autorského štýlu je aj odvolávanie sa na tradíciu a príklady svätých (Augustín, Gregor Veľký, Ján Zlatoústy, Hieronym, Ambróz), utvárajú ho však aj racionálne úvahy (nad stvorením, nad hrou detí, pri varení...). V pútavom epištolárnom štýle spája základné prvky scholastickej teologickej metódy, ktorá rovnako postupuje trojitým krokom: Písmo, tradícia, rozum. Tomuto strohému štýlu autorka dáva naratívnu dynamiku, vznešenosť či iskrivú ironickosť. V liste Sor Filotei sa Sor Juana predstavuje ako osoba erudovaná, sčítaná, znalá princípov rétoriky i diskurzívnych stratégií. Napriek množstvu použitých citácií (najmä prameňov v latinčine), prirodzene a umne včlenených do textu ako znak doby a kultúry, si list uchováva svoju autenticitu, podčiarknutú osobitou rytmickou štruktúrou viet i ženským pohľadom.

Písmo nad dogmou

Ukazuje sa teda, že boj Juany Inés je bojom proti prevahe ideológie a autority, ktorá si osvojuje právo rozhodovať nad pravdou zjavenou vo Sv. písme. V tomto zmysle o nej možno uvažovať nielen ako o žene, čo obhájila status píšucej ženy, ale aj ako o priekopníčke teologického myslenia, keďže práve svojím postojom k biblickej pravde razila poznanie v cirkvi platné dodnes, že magistérium (autorita) nestojí nad Sv. písmom, ale pod ním a s pokorou a úctou k pravde ho interpretuje[74].

Dogma, ako výrok autority, má nepochybne dôležité miesto aj v procese interpretácie a redakcie Juaninej odpovedi Sor Filotei, v jej historickom kontexte, osobitne so zreteľom na všadeprítomnosť Svätého oficia (inkvizície). Svoju obavu z toho, že pre svoju nevzdelanosť by mohla zle interpretovať existujúci správny výklad napokon v *Odpovedi Sor Filotei* Juana explicitne formuluje, pričom tvrdí, že nikdy nepísala inak ako z donútenia či aby potešila iných *(Vos me coegistis)*.[75]

Podľa Waltera Kaspera predstavuje dogma istú kontinuitu s výkladom Písma, hoci uplatňujúcu iné prostriedky a vychádzajúcu z iných okolností v priebehu objasňovania textu i jeho písania, a ako taká vedie/viedla k vytvoreniu dnešných biblických spisov a kánonu týchto spisov ako celku. [76] Z pohľadu súčasnej teológie je dogma „výsledkom dejinného načúvania Písmu. Predstavuje bod, do ktorého se zbiehajú najrôznejšie svedectvá Písma, tvorí horizont, v ktorom je treba Písmo čítať a pýtať sa ho. Je to však horizont, ktorý v procese porozumenia putuje... je otvorený, môže sa rozširovať, bez toho, že by bolo nutné zriekať sa ho... Dogma nesmie v žiadnom kvantitatívnom zmysle od Písma odbočovať, ale v hlbšom zmysle nanovo

[73] Dogmatická konštitúcia o Božom zjavení Dei verbum, 12. In: *Dokumenty Druhého Vatikánskeho koncilu I.* Prel. S. Polčin. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1993, s. 166.

[74] Pozri KASPER, W.: *Dogma pod Božím slovem*. Praha: Vyšehrad, 1996, s. 106.

[75] Pozri Respuesta a Sor Filotea de la Cruz. In: SOR JUANA INÉS DE LA CRUZ: *Obras completas*. Cit. d., s. 829 – 830.

[76] KASPER, W.: *Dogma pod Božím slovem*. Cit. d., s. 107.

do Písma uvádzať, a tým aj získavať z Písma znovu svoju interpretáciu. Styk cirkvi s Písmom je z vnútrodejinného hľadiska nikdy se neuzatvárajúci proces“[77]

Sor Juana v naznačených súvislostiach mimovoľne uvažovala už v druhej polovici 17. storočia, jej interpretácia biblických textov či ich vkladanie do širšieho kontextu nesvedčí len o dôvernej znalosti tohto prameňa, ale aj o tom, že na ňom stavala vlastný dialóg so svetom, ktorý jej nie vždy prejavoval porozumenie, resp. ešte nedozrel preto, aby horizont dogmy používal k dynamickému odkrývaniu nových významových vrstiev Písma. Juanino odvolávanie sa na sväté ženy a učiteľky alebo na výroky cirkevných otcov možno chápať v rovnakých súradniciach, ako odvolávanie sa na tú tradíciu cirkvi, ktorá bola v 20. storočí Druhým vatikánskym koncilom vyhlásená za prameň zjavenia, rovnocenný Písmu.[78]

Duchovná autobiografia ako locus theologicus

Tón listu *Odpoveď Sor Filotei de la Cruz* je podobný *Vyznaniam* sv. Augustína, i keď ho zaiste nemožno analyzovať z tej istej perspektívy, keďže svätec rozpráva príbeh svojho obrátenia a chce ho dať poznať verejnosti ako príklad. Obrazy života Sor Juany sú vyberané výlučne s cieľom osvetliť jej povolanie k štúdiu, aby sa obhájila pred cirkevnou autoritou. Z pohľadu čitateľa sa ako zvlášť zaujímavé javia pasáže, ktoré potvrdzujú Juanine nesmierne nadanie, prejavujúce sa už v ranom detstve. Autorka ich však sprostredkúva zdržanlivo a vecne, nevnáša do nich pátos. Čitateľ rovnako nemá pocit, že by rozprávanie na niektorých miestach vykazovalo prvky fikcie, naopak, žáner listu ešte viac posilňuje autobiografický pakt[79]: rozprávač je reálna postava, ktorá koná úprimne, neraz zdôrazňuje lásku k pravde ako vlastnosť prirodzene vpísanú do charakteru. Adresát posolstva je viac či menej skryto pozývaný dôverovať v pravdivosť predkladanej výpovede. „Autobiografický pakt spočíva v akceptovaní identity autora a rozprávača, v dôvere medzi čitateľom a autorom, ktorý hovorí o sebe celú pravdu a čitateľ ju ako takú prijíma. Základom takéhoto vnímania je referencialita, otvorenosť, lojálnosť.“[80]

Odpoveď Sor Filotei možno oprávnene nazvať duchovnou autobiografiou. Hoci autorku k jej napísaniu neinšpirovala náboženská askéza či spytovanie svedomia ako sv. Augustína, ani idea hľadania kresťanskej dokonalosti uprostred ťažkostí a skúšok ako Teréziinu *Knihu života*, takou ju robí introspekcia i úprimný opis najhlbších pocitov, ale aj špiritualita hieronýmok a na ňu sa napájajúci duchovný profil rehoľníčky: povolanie, láska k poznaniu, oscilácia medzi aroganciou a pokorou. Autobiografické gesto Juany Inés de la Cruz možno interpretovať ako postoj sebaprezentácie smerom k cirkevnej hierarchii, i k tým, ktorí by mohli porozumieť jej situácii a prejaviť jej priazeň. Vzhľadom na ideovú a „filozofickú infraštruktúru“ listu sa dá chápať aj ako vyjadrenie autorkinho úsilia poznať samu seba vo vzťahu

[77] Tamže.
[78] Pozri Dei verbum 9. In: *Dokumenty Druhého Vatikánskeho koncilu I.* Cit. d., s. 163.
[79] Autobiografický pakt (pojem utvoril Ph. Lejeune, 1975)„obsahuje verifikáciu autobiografie čitateľom, avšak vôbec nie v zmysle historicko-biografickej presnosti, ale ako výraz uznania, že sa autor pokúsil sprítomniť sám sebe i čitateľovi svoj život.” Predpokladom naplnenia autobiografického paktu je prítomnosť a analýza formálnych kvalít autobiografického textu (zámená, obracanie sa na adresáta, časové vzťahy ap.) Pozri NÜNNING, A. (ed.): *Lexikon teorie literatury a kultury.* Praha: Host, 2006, s. 578. Bližšie k pojmu i k teoretickým aspektom autobiografického písania i jeho dejinám pozri BEDNÁROVÁ, K.: Ku genéze autobiografického gesta v literárnom diskurze. In: *World Literature Studies*, 3 (20), 2011, č. 2, s. 19 – 27.
[80] BEDNÁROVÁ, K.: Ku genéze autobiografického gesta v literárnom diskurze. Cit. d., s. 25.

k prostrediu, čo ju obklopovalo a obklopuje, potvrdiť si autentickosť svojich pohnútok, v tomto zmysle ho možno vykladať aj „ako pokus o vymedzenie a definovanie vlastnej identity vo vzťahu ja – oni“[81].

Je zrejmé, že perspektíva nazerania na duchovnú autobiografiu sa v porovnaní s bežnou autobiografiou mení, napriek tomu, že v oboch prípadoch sa predpokladá zhoda medzi textom a pravdou. Duchovné autobiografie je treba chápať skôr ako biografie Boha vo vzťahu k človeku. Z tohto žriedla načiera ich osobný a intímny charakter a práve preto nemožno na skúsenosti nimi predostierané aplikovať vonkajšie kritéria pravdivosti. V teologickej reflexii nadobúda auto/biografia významné miesto. Životopisy svätcov či akokoľvek významných osôb duchovného a náboženského života sú akýmisi znameniami, resp. žitými evanjeliami a tzv. loci theologici[82]. Ukazuje sa ťažké merať pravdivosť takto vystavaného autobiografického textu. Bolo by azda vhodnejšie nahradiť pojem pravdivosť pojmom autentickosť a v jej duchu naň aplikovať špecifické kritérium – zhody textu s celistvým učením cirkvi opierajúcim sa o Písmo a tradíciu. Ak pripustíme, že túžba po pravde a poznaní by v prípade Sor Juany mohla byť naplnením charizmy rehoľného spoločenstva, do ktorého patrila, je možné čítať jej život ako „locus“ pre teologické úvahy.

V optike literárnej vedy je list žánrovou konkretizáciou tzv. personálnej alebo intímnej literatúry.[83] Biblická veda ho radí k ďalším formám literárnych druhov: dialógy, zákony, správy, piesne, zoznamy, legendy, povesti, výroky a i.[84] Hoci nejestvuje štúdia, ktorá by presne vymedzovala biografické a autobiografické časti Písma, predsa je možné uvažovať aj o viacerých starozákonných alebo novozákonných auto/biografiách. V širšom zmysle slova je každý biblický spis auto/biografiou, keďže ju píše v zastúpení za celý národ jednotlivec, ktorého sa udalosť Božieho zjavenia osobne dotýka (zažíva ju alebo o nej vnútorne uvažuje) a ako takú ju predostiera ako univerzálne platnú skúsenosť. Za autobiografické by sme mohli označiť videnia prorokov, ale aj tie časti evanjelií, kde autor (napr. evanjelista Matúš) opisuje vlastné povolanie, alebo kde sv. Pavol, na ktorého sa Sor Juana odvoláva, hovorí o tajomstve vlastného vyvolenia za apoštola, či ostatné fragmenty jeho života.

Identifikácia literárneho druhu sa teda javí nevyhnutná pre správne pochopenie (nielen) biblického textu, z nej totiž vyplýva interpretačný prístup.[85] V prípade autobiografie sa biblická veda opiera o poznatky psychológie a psychoanalýzy: „Psychologické a psychoanalytické výskumy obohacujú biblickú

[81] Tamže, s. 19.

[82] Tzv. loci theologici alebo teologické miesta sa v modernej teológii chápu ako komplex organizačných princípov, ktoré určujú teologickú prácu. Ide o pramene teológie, čiže pramene z ktorých teológ čerpá uzávery. Klasické delenie teologických miest je od Melchiora Cana, predstaviteľa španielskej novej scholastiky, ktorý o nich uvažoval v diele *De locis theologicis* (1563). Rozlišuje medzi vlastnými loci theologici: zjavené (Písmo, tradícia), interpretujúce zjavenie (katolícka cirkev, koncily, pápeži, cirkevní otcovia, scholastickí teológovia) a cudzími: ľudský rozum, filozofia, ľudské dejiny. U Melchiora Cana nájdeme celý rad úvah o teologických miestach, pričom niektoré z nich za teologické miesto považujú aj životy svätých, s čím priamo súvisí aj auto/biografická literatúra. Pozri WICKX, J: *Luoghi teologici.* In: FISICHELLA, R. (ed.): *Dizionario di teologia fondamentale.* Assisi, 1990, s. 645.

[83] Pozri BEDNÁROVÁ, K.: Ku genéze autobiografického gesta v literárnom diskurze. Cit. d., s. 19.

[84] Pozri TRUTWIN, W.: *Otváral nám Písma.* Prel. J. Maga. Spišské Podhradie: Kňazský seminár biskupa J. Vojtaššáka, 1993, s. 74.

[85] Pozri Pápežská biblická komisia: *Interpretácia Biblie v Cirkvi.* Spišské Podhradie Kňazský seminár biskupa J. Vojtaššáka, 1995, s. 83, s. 43 – 50.

exegézu, pretože vďaka nim môžu byť biblické texty chápané ako životné skúsenosti a vzory správania sa. Vieme, že náboženstvo stojí v stálom vzťahu dialógu a napätia k podvedomiu. Ono prispieva v pozoruhodnej miere ku správnej orientácii ľudských pohnútok. Rozsah, ktorý skúma historická kritika je možné doplniť analýzou rôznych stupňov reality, o ktorých sa hovorí v textoch. Psychológia a psychoanalýza idú práve týmto smerom. Otvárajú cestu mnohorozmernému porozumeniu Písma a pomáhajú tak rozlúštiť ľudskú reč Zjavenia".[86]

Znalosti psychológie a psychoanalýzy uplatňujú aj niektorí literárni vedci či kritici v spojitosti s tvorbou a životom Sor Juany Inés de la Cruz. Pravdepodobne najstarším príkladom je práca nemeckého hispanistu Ludwiga Pfandla *Sor Juana Inés de la Cruz, Desiata múza Mexika. Jej život, poézia a psyché* (1946).[87] V snahe odkryť skryté vrstvy Juaninho bytia, autentickú motiváciu z neho plynúcich gest, myšlienok a rozhodnutí preniesol poznatky psychologického bádania (viac či menej intuitívne) do monografie *Sor Juana Inés de la Cruz alebo Nástrahy viery* (1982) aj Octavio Paz.

O vnútornej pravde autobiografického gesta

Otázka historickej pravdivosti autobiografického gesta je dôležitou literárnovednou témou. Pri interpretácii biblickej či duchovnej autobiografie sa otázka historickej pravdivosti javí v zásade neopodstatnená, ako sme sa už na to pokúsili poukázať. Na uchopenie pravdivosti výpovedí objímajúcich skúsenosť duchovného charakteru je potrebné aplikovať iné ako dejinné kritéria. Za také možno označiť tie, čo korešpondujú s duchom biblických výpovedí alebo v prípade duchovných autobiografií s celkom kresťanskej ortodoxie, ktorú tvorí Sv. písmo, tradícia a učenie cirkvi.

Trutwin uvažuje o pravdivosti a pritom vymedzuje najzásadnejšie kritérium jej interpretácie, aplikovateľné aj v kontexte duchovnej autobiografie: „Ešte ťažšia je otázka pravdivosti textu, keď ide o literárnu formu, ktorá sa nie celkom vzťahuje na skutočné dianie. Je nejaká báseň pravdivá? Má zmysel hovoriť pri nejakej rozprávke o pravde? V akom zmysle je pravdivý román, v ktorom sa už vopred uvedie, že všetky situácie a osoby sú vymyslené a akákoľvek podobnosť so žijúcimi osobami je čisto náhodná? Môže byť modlitba pravdivá? Na všetky tieto otázky sa dá ťažko odpovedať. Vo všetkých týchto prípadoch možno asi hovoriť o vnútornej pravde..."[88]

Biblista upozorňuje na význam poznania, že pravda textu nemusí vždy závisieť od toho, či sa vyrozprávaná udalosť naozaj stala. Je zrejmé, že v prípade historickej správy je historická pravda najdôležitejšia. „Ak však od každého textu vyžadujeme takúto historickú pravdu, tak si zahatávame cestu pre pochopenie mnohých výpovedí, ktoré ešte môžu existovať.... V Biblii existujú aj mnohé literárne formy, ktoré sa nemôžu a nechcú merať meradlom historickej pravdy. Kto napríklad považuje podobenstvo za správu o skutočnosti alebo pieseň stvorenia na začiatku Biblie za prírodovedecký text, alebo rozprávanie o prorokovi Jonášovi za historický

[86] Tamže, s. 64 – 65.

[87] Osobitým spôsobom by pohľad na problematiku autobiografického písania Sor Juany v kultúrnom kontexte Nového Španielska mohli rozšíriť a súčasne prehĺbiť teoretické úvahy Mirka Lampisa o kultúrnej výstavbe zmyslu identity (vzťah medzi životom a kultúrou) a osobnej autodeskripcii. Bližšie pozri LAMPIS, M.: *El significado de la inteligencia. Una conversación interdisciplinaria entre vida, conocimiento y semiosis*, Saarbrücken, Editorial Académica Española, 2011, s. 62, LAMPIS, M.: „La semiotica della cultura come semiotica sistemica", in: *E/C. Rivista on line dell' AISS Associazione Italiana di Studi Semiotici*, ISSN 1970-7452, 2011, s. 9 a s. 11. Dostupné na internete: www.ec-aiss.it/archivio/tipologico/ricerche.php

[88] TRUTWIN, W.: *Otváral nám Písma*. Cit. d., s. 72.

opis, zahatáva si okamžite cestu pre pochopenie dotyčných miest, lebo nerešpektuje literárne druhy týchto textov“.[89]

Pokorný vnáša svetlo do metódy práce s textom, ktorú sa žiada uplatňovať aj na autobiografickú prózu Sor Juany, ak je naším zámerom ponúknuť jej čo najhodnovernejšiu interpretáciu, a teda odhaliť onú vnútornú pravdu, ktorou bola vystavaná: „Ani najortodoxnejší štrukturalista nepoprie, že je treba poznať dobu vzniku textu, ktorý nás zaujal a chceme ho vysvetľovať. Využitie informácií získaných z iných zdrojov, než je vysvetľovaný text sám, je potom dôsledkom takéhoto prístupu. Výklad musí samozrejme rozlišovať medzi textom a jeho autorom, ale nie je prípustné, aby oboje oddeľoval a zásadne rozpájal. Nedá sa počítať s tým, že autor nechcel textom vyjadriť svoje myslenie, alebo že sa mu to vôbec nepodarilo. To možno predpokladať len vtedy, keď sú pre to dôkazy. Dôkazné bremeno (*onus probandi*) však spočíva na interprétovi, ktorý by autora a text chcel zásadne oddeliť“.[90]

Pre určenie pravdivosti autobiografie, duchovnej alebo nie, platí významným spôsobom to, čo platí pre „pravdivosť“ Biblie – vývinová dynamika uplatňovaná v pohľade na to, čo je pravda. V našom prostredí sa pohľad na pravdu konštituoval v súradniciach gréckeho myslenia: veta je pravdivá vtedy, keď sa potvrdí v skutočnosti.[91] Pravdivé nie sú veci, ale samotné výpovede, ktoré si možno skonfrontovať so skutočnosťou. Pravda sa zdá byť nie vecou, ale vzťahom, totiž vzťahom medzi vecou a úsudkom o veci. Aj osoby sú „pravdivé“, keď je vyskúšaná ich vernosť a spoľahlivosť. „Pravda“ veľmi úzko súvisí s dôverou a úprimnosťou. Pravda človeka nespočíva v tom, že všetko, čo povie, zodpovedá skutkovej podstate, ale že on sám je považovaný za spoľahlivého a hodnoverného. Izraelita vidí „pravdu“ človeka vo veľkej spätosti s jeho „láskou“.[92] V tomto zmysle je autobiografia Sor Juany pravdivá, keďže je zrejmá jej láska k poznaniu.

Sor Juana nachádza argumenty obhajoby svojej túžby a práva študovať v Písme i v prameňoch cirkevnej tradície. V jej prístupe k biblickým textom sa napĺňa to, čo je vo všeobecnosti platné pre pravdivosť Biblie: „Keď hovoríme o pravde Biblie, musíme na ňu aplikovať aj vlastné chápanie pravdy. Jej pravda neznamená, že sa v jednotlivých výpovediach potvrdzuje našimi kontrolami. Neplatí to ani pre jej obraz sveta, ani pre mnohé chápania človeka alebo národov. Avšak zasluhuje si vo všeobecnosti dôveru, lebo Božie slovo človeka napomína a utešuje, pomáha mu a radí, neustále mu pripomína, že nezabúda na pôsobenie Boha v dejinách a na jeho prisľúbenia pre budúcnosť.“[93] Sor Juana potvrdzuje pravdivosť vlastného vlastným životom, ale i vlastnými slovami: „Avšak tým, že som Vám dokorán otvorila dvere svojho srdca a vyjavila Vám jeho najskrytejšie tajomstvá, chcem, chcem, aby ste vedeli, že nie je v rozpore s mojou dôverou to, čo dlhujem vašej ctihodnej osobe a vašej nadmernej priazni.“[94]

[89] TRUTWIN, W.: *Otváral nám Písma*. Cit. d., s. 72 – 73.
[90] POKORNÝ, P.: *Hermeneutika jako teorie porozumění*. Vyšehrad, Praha: 2005, s. 105.
[91] TRUTWIN, W.: *Otváral nám Písma*. Cit. d., s. 72 – 73.
[92] Tamže, 72 – 73.
[93] Tamže, 79 – 80.
[94] “Pero quiero que con haberos franqueado franqueado de par en par las puertas de mi corazón, haciéndoos patentes sus más sellados secretos, conozcáis que no desdice de mi confianza lo que debo a vuestra venerable persona y excesivos favores.” Respuesta a Sor Filoteda de la Cruz. In: In: SOR JUANA INÉS DE LA CRUZ: *Obras completas*. Cit. d., s. 830.

Záverom

Autobiografická próza Sor Juany Inés de la Cruz nadobúda v kontexte teologického uvažovania dvojaký význam. Ten prvý je vrastený do jej vlastnej teologickej reflexie, predznamenávajúcej moderné myslenie o Bohu a jeho prítomnosti vo svete, v živote človeka a oveľa konkrétnejšie v živote ženy, z ktorej jej argumentácia a poznanie robia rovnocennú partnerku mužov-teológov. Druhý význam sa prirodzene napája na prvý a ukotvuje Sor Juanu Inés de la Cruz v *loci theologici*. Spinsanti píše: „Hovoriť pravdivo a verne o Bohu znamená hovoriť prostredníctvom vzorov, obrazov a analógií. Inú voľbu nemáme. Sila názoru uvádzaného v teologickom pojednaní závisí čiastočne od kvality života, ktorý tento názor tlmočí a stelesňuje. Nositelia obrazu vydávajú svojím životom svedectvo názoru, ktorý predstavujú. Preto sa teológia nemôže obísť bez životopisného materiálu. Teológia je podstatne zhrnutá v životopise.“[95] Životy význačných osobností, „s ich príťažlivosťou a krásou“, môžu slúžiť ako podnet kresťanským mysliteľom, vnášať do teológie konkrétny prežitok viery, rovnako ich však možno vymedziť aj ako životnú syntézu kresťanského posolstva zviditeľnenú vnútornému zraku.[96]

Napriek tomu, že duchovná poloha Juany Inés nie je na prvý pohľad rozvinutá v takej miere, v akej sme na to zvyknutí u kresťanských autorov v španielskej literatúre (Sv. Terézia od Ježiša, sv. Ján z Kríža či Fray Luis de León), je dôležité čítať jednotlivé inšpirujúce skutočnosti jej autobiografie vo vedomí vnútornej pravdy kresťanskej duchovnej autobiografie. Jej život a prozaické dielo s ním osobito prepojené sú svedectvom vitálneho hľadania pravdy a plnosti poznania, presahujúceho súdobé manuálové interpretácie. Ide o intelektuálne a súčasne veľmi intímne, osobné hľadanie, v takejto podobe sa pretavilo do literárneho autobiografického gesta. Nezvyčajným spôsobom je v ňom vyjadrená vízia, ktorú na prelome 20. a 21. storočia sformuloval Elmar Salmann v súvislosti s (aj autobiografickým) románom: „Keby sme vedeli znovuobjaviť množstvo teologických motívov prítomných v obrovskom univerze moderných románov, kresťanstvo by sa ukázalo obnovené, omladnuté, neredukované na dogmu alebo morálku, ale premenilo by sa takmer na hudobný motív, na možnosť alebo plodnú nemožnosť. Všetky motívy teológie by si išli v ústrety v novom svetle. A v nás by sa mohla prebudiť plná radosť pre obrovské pozadie, za ktoré aj moderná kultúra vďačí kresťanským motívom.“[97]

Sor Juana Inés de la Cruz je príkladom hľadania Božej prítomnosti v jednotlivosti vecí i v celom vesmíre. Jej vedecká reflexia, rodiaca sa v klauzúre, naznačuje hlboké vnútorné prepojenie kultúry a textu Písma. Možno z neho vyvodiť kultúrotvorný potenciál Biblie. Juanina otvorenosť novému, ale aj odvaha čeliť stereotypom podnecuje k hľadaniu (skrytých) súvislostí jej rukopisu s kultúrnymi obrazmi ženy v hispanoamerickej literatúre i spoločnosti. Autobiografické „ja“ Sor Juany je reprezentatívne ja ženy, rehoľníčky, čo poslúcha, súčasne však aj odvážne napáda hierarchický model, ktorý ju zväzuje a obmedzuje jej intelektuálnu slobodu. Súčasne je to aj „ja“ vynárajúcej sa intelektuálnej kreolskej triedy Nového Španielska, snažiacej sa vydobyť si vlastnú identitu.

[95] SPINSANTI, S.: Vzory duchovní. In: DE FIORES, S. – GOFFI, T. (eds.): *Slovník spirituality*. Kostelní Vydří: Karmelitánske nakladatelství, 1999, s. 1133 –1134.
[96] Tamže.
[97] SALMANN, E.: *Teologia è un romanzo*. Milano: Paoline, 2000, s. 37.

Použitá literatúra

ÁLVAREZ MAESTRO, J.; HORNÁČKOVÁ KLAPICOVÁ, E.; MARTÍNEZ PUCHE, J.A.: *Diccionario abreviado del cristianismo*. Madrid: Edibesa, 2011, 495 p.
ANDERSON IMBERT, E.: *Historia de la literatura hispanoamericana I. La colonia. Cien años de la república.* México: Fondo de Cultura Económica, 1954, 487 s.
BEDNÁROVÁ, K.: Ku genéze autobiografického gesta v literárnom diskurze. In: *World Literature Studies*, 3 (20), 2011, č. 2, s. 19 – 27.
BELLINI, G.: *Nueva historia de la literatura hispanoamericana.* Madrid: Editorial Castalia, 1997, 805 s.
Dokumenty Druhého Vatikánskeho koncilu I. Prel. S. Polčin. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1993, 342 s.
JUANA INÉS DE LA CRUZ: Risposta a Suor Filotea. Prel. A. Morino. Palermo: Sellerio editore, 1995, 102 s.
KASPER, W.: *Dogma pod Božím slovem*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 1996, 125 s.
KOFROŇOVÁ, V.: Zamyšlení. In: Sv. Ján od Kříže: Temná noc. Kostelní Vydří: Karmalitánske nakladatelství, s. 5 – 9.
LAMPIS, M.: *El significado de la inteligencia. Una conversación interdisciplinaria entre vida, conocimiento y semiosis*, Saarbrücken, Editorial Académica Española, 2011, 116 p. LAMPIS, M.: „La semiotica della cultura come semiotica sistemica", in: *E/C. Rivista on line dell' AISS Associazione Italiana di Studi Semiotici*, ISSN 1970-7452, 2011, p. 1-15. Dostupné na internete: www.ec-aiss.it/archivio/tipologico/ricerche.php
NÜNNING, A. (ed.): *Lexikon teorie literatury a kultury.* Praha: Host, 2006, 912 s.
Pápežská biblická komisia: *Interpretácia Biblie v Cirkvi.* Spišské Podhradie Kňazský seminár biskupa J. Vojtaššáka, 1995.
PAZ, O.: *Sor Juana Inés de la Cruz o Las trampas de la fe.* México, D.F.: Fondo de Cultura Económica, 1982, 673 s.
POKORNÝ, P.: *Hermeneutika jako teorie porozumění*. Vyšehrad, Praha: 2005, 512 s.
SALMANN, E.: *Teologia è un romanzo*. Milano: Paoline, 2000, 112 s.
SOR JUANA INÉS DE LA CRUZ: *Obras completas*. México: Editorial Porrúa, 2007, 941 s. SPINSANTI, S.: Vzory duchovní. In: De Fiores, S. – Goffi, T. (eds.): *Slovník spirituality.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999, s. 1133 –1134.
TRUTWIN, W.: Otváral nám Písma. Prel. Ján Maga. Spišské Podhradie: Kňazský seminár biskupa J. Vojtaššáka, 1993, 538 s.
WICKX, J: Luoghi teologici. In: FISICHELLA, R. (ed.): *Dizionario di teologia fondamentale.* Assisi, 1990, 1502 s.

Words: 7 586
Signs: 45 625 [25,35 standard pages]

Doc. Mgr. Magda Kučerková, PhD.
Institute of World literature
Slovak Science Acadamy
Konventná 13
813 64 Bratislava
magda.kucerka@gmail.com

Medzi posvätnosťou a každodennosťou v tvorbe írskeho spisovateľa Johna McGaherna

Lýdia Čechová

Anotácia
Jednou z najvýraznejších čŕt McGahernovho písania, ktorá sa nám pri čítaní jeho textov vždy vynára a stáva, spomedzi ostatných znakov, tou najosobitejšou a zároveň najimplicitnejšou, je jeho literárna schopnosť povýšiť každodennosť na posvätnosť. Svedčia o tom formálne i obsahové prvky jeho diel. Takéto stieranie hraníc medzi profánnosťou a sakrálnosťou je však hlbším historicko-kultúrnym i literárnym javom, ktoré budeme v štúdii postupne odkrývať. Budeme sa pokúšať o explicitné vyjadrenie tejto ťažko vymedziteľnej a nie vždy priamo vysloviteľnej sémantickej roviny.
Kľúčové slová: posvätnosť, každodennosť, keltská spiritualita, írska literatúra, epifanickosť, rituály, poetika

Slová ako literárny obrad

Pre McGaherna je už i samotný proces písania akýmsi mysterióznym literárnym obradom, v ktorom sa spája fyzický svet s nekonečným. Slová mu otvárajú nový priestor, iný rozmer. V jednej zo svojich esejí sa zmieňuje o neobyčajnej sile, čo naňho pôsobila najskôr ako na čitateľa a neskôr ako na spisovateľa:

> Words had been physical presences for me for a long time before, each word with its own weight, colour, shape, relationship, extending out into a world without end. Change any word in a single sentence and immediately all the other words demand to be rearranged. By writing and rewriting sentences, by moving their words endlessly around, I found that scenes or pictures and echoes and shapes began to emerge that obscurely reflected a world that had found its first expression and recognition through reading. ... It is true that there can be times of intense happiness throughout the work, when all the words seem, magically, to find their true place, and several hours turn into a single moment... We have to feel deeply and to think clearly in order to discover the right words.
>
> *Slová pre mňa už veľmi dlhý čas predstavujú fyzickú prítomnosť, každé slovo svojou vlastnou váhou, farbou, tvarom a prepojenosťou vystupuje do nekonečného sveta. Zmeň jedno slovo vo vete a hneď sa všetky ostatné slová domáhajú, aby si ich premiestnil. Písaním, prepisovaním viet, nekonečným premiestňovaním slov som objavil, že vynárajúce sa obrazy alebo ozveny a tvary nevysvetliteľným spôsobom odrážajú svet, ktorý našiel svoje prvé vyjadrenie a poznanie už počas môjho čítania. ... Je pravdou, že prídu chvíle intenzívneho šťastia počas písania, keď si všetky slová čarovným spôsobom nájdu svoje pravé miesto a niekoľko hodín sa odrazu premení na jeden jediný okamih.*

> *... Aby sme objavili správne slová, musíme hlboko cítiť a jasne myslieť.*[98]

Autorovo písanie je neustálym prepisovaním a premiestňovaním slov. Jeho dôsledné až rituálne narábanie s nimi nám pripomína akýsi obrad, v ktorom sa fyzický svet spája s nekonečnosťou. Jeho slová, ako tom sám autor píše, vystupujú do nekonečného sveta, pričom im autor pripisuje fyzické vlastnosti. Prozaik dôsledne sleduje jemné významové odtienky slov, verí, že jednotlivé slová dokážu zásadne ovplyvniť čitateľovu obrazotvornosť. Írsky prozaik Joseph O'Connor uvádza, že McGahern ho naučil rozoznávať skrytú prítomnosť v texte:

> *McGahern was teaching me ... to see the presences hidden in the crannies of a text, the realities the words are gesturing toward. Perhaps this is what pulses at the core of the desire to read: the yearning for intense communion with words we love. Not just with what they are saying, but with the words themselves.*

> John McGahern ma učil rozpoznávať skryté prítomnosti v prasklinách textu, poznať skutočnosti, na ktoré slová ukazujú. Azda toto je to, čo pulzuje v jadre túžby čítať: túžba po intenzívnom splynutí so slovami, ktoré milujeme. Nielen s tým, čo znamenajú, ale aj so slovami samými[99].

Mladší spisovateľ nie náhodne použil slovo „communion," čo v preklade znamená spirituálne spoločenstvo i spoločné zdieľanie dôverných myšlienok a pocitov [100] a tým potvrdil ťažko uchopiteľný, záhadný jav, ktorý sa v McGahernovom procese písania, a zároveň i čítania, ukazuje. Každý malý detail v priestorovej rovine či okamih v časovej totiž McGahern pri písaní podrobuje starostlivému a dôslednému skúmaniu. Ako často konštatoval v rozhovoroch, nikdy nenapísal niečo, čo by sa dlhšie neformovalo v jeho mysli. Kvalita písania, t. j. kvalita jazyka ako prejav spôsobu videnia a myslenia, je preňho dôležitejšia než sama téma.

McGahern v svojich autorských komentároch veľmi často spomína na vlastné rané stretnutia s knihami. Za svoju prvú knihu pritom považuje kostol – priestor plný symbolov a obrazov, ktoré sa už ako dieťa snažil rozpoznávať. Jeho vizuálna pamäť sa spája s nezabudnuteľnými zážitkami z prvého stretnutia s obradom, sviatosťou, rituálmi a bohatstvom vo vtedajších biednych časoch (McGahern, 1991, s. 16).

Mysteriózna podstata prírodného sveta

Autorskú poetiku Johna McGaherna charakterizuje v zvýšenej miere detailnosť, objavujúca sa najčastejšie v súvislosti so zobrazovaním prírody a ľudskou činnosťou. Vnímané obrazy prírodného sveta a s ním spojenej ľudskej činnosti autor zachytáva a stáva sa tak kronikárom prírody a jej premien: svetlo, tma, farby, voda, stromy, pobrežie, skaly, dážď, sneh sú preňho príťažlivými javmi a tvoria základ systému jeho obraznosti:

> The morning was blue and cool as the plums still touched with dew down by the hayshed. There was a

[98] McGAHERN, 1996, s. 108, 109.
[99] O'CONNOR, 1996, s. 45.
[100] V angličtine sa nám slovo *communion* v danom kontexte spája so spojením *Holy Communion*, čo znamená Sväté prijímanie.

white spider webbing over the grass. ...missing my old loose clothes, the smell of diesel in the meadow, the blades of grass shivering as the fell, the long teeth of the raker kicking the hay into rows, all the jangle and bustle and busyness of the meadows.

Ráno bolo modré a chladné rovnako ako slivky, ešte vždy orosené dole pri senníku. Biely pavúk si v tráve tkal pavučinu. ...chýbajú mi moje staré voľné šaty, pach nafty na lúke, steblá padajúcej rozochvenej trávy, dlhé zuby hrablí ukladajúcich seno do riadkov a ten bzukot a zhon a ruch lúk.[101]

The plum trees blossomed, then the apple came and the white brilliance of the pear tree. May came in wet and windy. The rich green of the grass in the shelter of the hedges travelled out over the whole fields... All the hives were working. The spaces between the branches of the trees along the shore filled with leaves and were now a great broken wall of green...

Rozkvitla slivka, neskôr prišla na rad jabloň a napokon jasnobiela hruška. Nastal mokrý a veterný máj. Zelená bohatosť trávy obkolesenej živým plotom sa rozprestierala po celých poliach... Vo všetkých úľoch bolo rušno. Priestor medzi konármi stromov pri pobreží sa zaplnil novými listami a stal sa z neho mohutný nesúvislý múr zelene.[102]

Tieto citáty dobre približujú estetické dominanty McGahernovej prózy – obsahujú totiž typické obrazy aj rytmy pulzovania skutočnosti. Je v nich zrejmá snaha o zachytenie skutočnosti, ktorú nemožno explicitne vyjadriť, no v ktorej je niečo hlboko skryté, slovne nevyjadriteľné. Človek v McGahernových textoch vždy stojí uprostred prírody, v nevyčerpateľnom zdroji života, ktorý zrkadlí pravdu o človeku samom. Na konci poviedky *Biely čln* (The White Boat) hlavná postava cíti túto existenciálnu pripútanosť:

Tu v prístave na rieke bola hojnosť vody, svetla, skál, viery, stromov a ľudí a všetko bolo odrazom života, na ktorý sa vládal dívať naveky. Bolo to nevyčerpateľné.[103]

John McGahern pristupoval k zobrazovaniu sveta prírody veľmi dôsledne, akoby chcel predstaviť jeho neuchopiteľnú až mysterióznu podstatu, akoby jednotlivé objekty boli súčasťou sviatostného priestoru a mali hlbokú existenciálnu hodnotu. Túto črtu McGahernovho vnímania prírody naznačuje citát z románu *Aby mohli hľadieť na vychádzajúce slnko* (That They May Face the Rising Sun)*:*

[101] McGAHERN, 2006, s. 148.
[102] McGAHERN, 2002, s. 281.
[103] McGAHERN, 2001, s. 55. Prel. Alica Lajdová.

> The night and the lake had not the bright metallic beauty of the night Johny had died: the shapes of the great trees softer and brooded even deeper in their mysteries.
>
> *Ani noc, ani jazero nemali takú žiarivo metalickú krásu ako tej noci, keď umrel Johny: tvary veľkých stromov hlboko premýšľali nad svojimi tajomstvami.*[104]

Súčasný írsky básnik Eamon Grannan v jednej zo svojich esejí, silne vyjadrujúcich vnútorný zážitok pri čítaní McGahernovho textu, napísal, že celý svet románu *Aby mohli hľadieť na vychádzajúce slnko* (That They May Face the Rising Sun) je poznamenaný snahou byť prostým svedkom skutočnosti a vecí, ako fungujú, a odráža hlboké morálne povedomie (Grennan, s. 14).

Svetlo ako epifanický časopriestor

Okrem detailnosti, je prenikavou črtou lyrických častí McGahernových diel hra svetla a tmy. Autor čitateľovi dôkladne približuje kvalitu svetla, ktoré dopadá na opisované postavy a predmety. Často nie je dôležité, či je ráno, alebo večer, ale skôr to, akú atmosféru vnáša svetlo do opisovanej skutočnosti:

> the woman across the dancefloor in the half-light of the afternoon
> *žena na opačnej strane tanečného parketu v popoludňajšom polosvetle*[105]
>
> he felt himself (bathed as in a dream) in an incredible sweetness of light
> *cítil, ako ho obopína (akoby ponoreného do sna) neuveriteľná sladkosť svetla*
>
> it was the evening light on snow
> *bol to odraz večerného svetla na snehu*[106]
>
> I stood in that moonlit silence
> *stál som v tom tichu mesačného svitu*
>
> the lights in the house went out
> *svetlá v dome zhasli*[107]

Svetlo sa v našom kultúrnom kontexte neoddeliteľne spája so zrakom, videním a porozumením. V kresťanskom ponímaní sa spája s poznaním pravdy. Svetlo v keltskej spiritualite (podobne i v kresťanskej) je tichou prítomnosťou Boha, životodarnou energiou, zdrojom farieb a tepla. V hľadaní je človek na ceste z tmy do svetla, deň sa rodí z noci. Vždy, keď ľudia uvažovali o mystériách života či tajomstvách lásky, ako tvrdí írsky filozof náboženstva

[104] McGAHERN, 2002, s. 334.
[105] McGAHERN, 2006, s. 201.
[106] obe McGAHERN, 2006, s. 178.
[107] obe McGAHERN, 2006, s. 150.

John O´Donohue, metaforickým vyjadrením týchto právd bol obraz svetla (O'Donohue, 2002, s. 25).

Svetlo, resp. jas tak môžeme nájsť v McGahernových dielach na rôznych rovinách. Na základnej vizuálnej rovine slúži ako jeden z kľúčových vyjadrovacích prvkov vizuálneho obrazu, esteticky ho dotvára a napomáha čitateľovej predstavivosti. Na sémantickej rovine môže svetlo motivovať prechod hrdinovho myslenia do snenia či mimovoľného rozpomínania. V poviedke *Vínny dych* (The Wine Breath) napríklad večerné svetlo odrážajúce sa v snehu „odvedie" protagonistu (kňaza) do úplne iného časopriestoru, do proustovsky „strateného" času, „strateného" dňa („lost day" [108]). Svetlo v poviedke ho totiž prenesie do minulosti, na pohreb dávneho priateľa Michaela Bruena. Tento svetlom vyvolaný exkurz sa pre kňaza stáva oživujúcim, ba až, joyceovsky povedané, epifanickým momentom. Poviedka sa ďalej odvíja práve od tejto (znovu)sprítomnenej príhody a stáva sa iluminációu, osvietením. Na moment epifánie čaká aj protagonista na konci poviedky *Zlaté hodinky* (Gold Watch), keď stojí „v tichu osvetlenom mesiacom, akoby čakal na nejaké slovo alebo výjav pravdy"[109] (McGahern, 2006, 150).

Epifánia je v joyceovskom ponímaní náhle, neočakávané spirituálne zjavenie („a sudden spiritual manifestation"). Pri jej definovaní vychádzal z tomistickej definície krásy, ktorú charakterizujú celistvosť (integrita), súmernosť (symetria) a jas (vyžarovanie, žiara). Posledný atribút krásy nazýva Stephen Dedalus v románe *Portrét mladého umelca* (Portrait of the Artist) *epifániou*.

V súvislosti s McGahernovou poviedkou *Vínny dych* (The Wine Breath) sme Joyceov termín epifánia použili zámerne. Táto poviedka totiž obsahuje niekoľko očividných medzitextových alúzií na poslednú Joyceovu poviedku *Mŕtvy* (The Dead). Za všetky spomeňme dve: meno Peter Joyce v kombinácii s menom mŕtveho Michaela Bruena odkazuje na meno mŕtveho Michaela Fureyho v Joyceovej poviedke; joyceovský sneh, tíško padajúci a sadajúci na živých i mŕtvych, sa u McGaherna stáva podkladom príbehu o mŕtvom Michaelovi Bruenovi spred tridsiatich rokov – je to len okamih, zahľadenie sa na odraz svetla v snehu, v ktorom sa čas v kňazovom vedomí neočakávane zastaví v náhlom svetle („the sudden light"), aby mu prinavrátilo spomienku na mŕtveho.

V oboch poviedkach (Joyceovej aj McGahernovej) je sneh zvláštnym tichým motívom. Má epifanický význam a privádza oboch protagonistov k myšlienkam o mŕtvom a o smrti. V McGahernovej poviedke sneh dokonca žiari svetlom, čo môže symbolizovať jasné, osvetľujúce poznanie pravdy.

Okrem mŕtveho Michaela si protagonista v pamäti veľmi živo sprítomňuje i mŕtvu matku:

> ...it was as if the world of the dead was as available to him as the world of the living.
>
> *...akoby bol svet mŕtvych preňho rovnako dostupný ako svet živých*.[110]

---

[108] John McGahern sa tu implicitným spôsobom odvoláva na Proustovo *Hľadanie strateného času*.

[109] „I stood in that moonlit silence as if waiting for some word or truth..." (McGAHERN, 2006, 150).

[110] McGAHERN, 2006, s. 112.

Opäť tu evidujeme alúziu na jeden z najznamenitejších Joyceových citátov:

> *Duša mu pomaly zamierala, keď počúval, ako sneh tíško padá vesmírom a sťa schyľovanie k ich vlastnému koncu tíško sadá na všetko živé a mŕtve.*[111]

Rituály ako formálna a obsahová doména textov

Ako sme už na začiatku tejto štúdie spomenuli, John McGahern v svojich prózach pracuje s problémom rituálov na formálnej aj obsahovej rovine, a to v religióznom i profánnom kontexte. Niektoré kapitoly jeho diel sú dokonca štruktúrované podľa rituálov (modlitieb alebo liturgie). Ako sám priznáva, opakovanie niektorých textových pasáží, viet alebo veršov, ktoré v texte pôsobia ako refrény piesní či básní, dodávajú textu istú rytmickosť (McGahern, 1991, s. 14) – týmto spôsobom súčasné dielo zrkadlí dávnu ústnu rozprávačskú tradíciu.

Všimnime si spojitosť rituálov a kompozície v dielach Johna McGaherna. Najskôr sa však pozrime na funkčný význam rituálov a zadefinujme tie typy rituálov, ktoré sa v autorových textoch uplatňujú.

Rituály vo všeobecnosti môžeme charakterizovať ako súbor ustálených úkonov, ktoré (spolu)vytvárajú nejaký obrad. V rituálnych úkonoch religiózneho, resp. liturgického charakteru sa spája minulé s prítomným, všedné s neobyčajným, viditeľné s neviditeľným, transcendentné s imanentným, zázračné s prirodzeným a explicitné s implicitným. Zmyslom naplnené rituály vyjadrujú hlbokú podstatu vecí, často slovne nevyjadriteľných, nevypovedateľných.

V keltskom svete je tajomné prelínanie viditeľného a neviditeľného prirodzeným javom, preto túto skutočnosť neskôr ľahko prijali aj v kresťanskej spiritualite (O'Donohue, 2002, s. 55). Toto prelínanie viditeľného a neviditeľného sveta je zrejmé aj z mnohých príbehov o duchoch, strašidlách a vílach (predovšetkým na západe Írska). Bytosti z „paralelného sveta" majú totiž podľa nich zvláštny vzťah k istému miestu. Často spomínaným príkladom je opustený krík uprostred poľa, ktorý prezrádzal starým Keltom prítomnosť duchov (možno to porovnať s biblickým príbehom o Mojžišovi). Keltský svet si nevytvára neprekročiteľné hranice medzi časom a večnosťou, hmotou a dušou, hmatateľným a nehmatateľným, ale chápe ich ako úzko prepojené.

V širšom zmysle slova, resp. v profánnom chápaní rituály znamenajú istú pravidelnú, opakovanú alebo rutinnú činnosť, evokujú monotónnosť. V niektorých slovníkoch pojem rituál označuje vôbec každú pravidelnú stereotypnú činnosť alebo správanie. Mircea Eliade (1993, s. 25) vymedzuje rituál takto:

> *Archaický svět nezná žádné ‚profánní' činnosti: každá činnost, která má určitý smysl – lov, rybolov, zemědělství, sexuální úkony – se nějakým způsobem podílejí na posvátném. ...jedinými profánními činnostmi jsou ty, které nemají mýtický smysl, to znamená, kterým chybí vzorový model. A tak můžeme tvrdit, že každá odpovědná činnost, zaměřená k určitému cíli, je v pojetí archaického světa obřadem. Protože však většina těchto činností prodělala dlouhodobý proces desakralizace a v moderních společnostech se stala profánní, považovali jsme za vhodné vyčlenit je do odlišné skupiny.*

Ďalej sa pokúsime o analýzu rituálov v McGahernových textoch a budeme sledovať, predovšetkým, zvýznamnené i vyprázdnené rituály. Rituály – či už profánne, alebo sakrálne – vnášajú do každodennej, všednej reality ozvláštnenie. Preto sa nám

[111] JOYCE, 1998, s. 166. Prel. Božica Vilikovská.

môže spojenie rituálov so všednosťou či monotónnosťou javiť ako antagonizmus. Práve to sa však deje s rituálmi, ktoré sa postupne svojou ustálenosťou a stereotypnosťou vyprázdňujú, ako na to ďalej v analýze poukážeme. Vo vybraných McGahernových dielach budeme sledovať rôzne podoby rituálov:

a) vyprázdnené sakrálne rituály,
b) vyprázdnené profánne rituály,
c) zvýznamnené profánne rituály,
d) zvýznamnené sakrálne rituály.

V románe *Medzi ženami* (Amongst Women) sa striedajú religiózne rituály s profánnymi. Moran, hlava rodiny, a jeho blízki vedú všedný život uzavretý do stiesneného prostredia dedinského domu a každodenných stereotypov. Moran zostáva „medzi ženami", ktoré sa na rozdiel od synov nedokážu – a do istej miery ani nechcú – vzoprieť jeho tyranii. Názov románu odkazuje na verš „požehnaná si medzi ženami" z modlitby Zdravas, Mária (je súčasťou modlitby ruženca); meno druhej Moranovej manželky Rose túto súvislosť nepriamo potvrdzuje, pretože evokuje anglické slovo „rosary" (ruženec).

Každodenná modlitba slúži na upevňovanie Moranovho výsadného postavenia v rodine. Opakujú sa situácie, keď Moran bezcitne uráža Rose a ona zmeravene, bez slova odchádza do svojej izby. V takýchto napätých chvíľach Moran začína každovečernú modlitbu a žiada od dcéry, aby otvorila dokorán dvere do Rosinej izby, a to aj napriek tomu, že ona ich za sebou zavrela. Sakrálny prvok, ktorý má upevniť vzájomné rodinné vzťahy, je prejavom (až) tyranie, maskovanej náboženským presvedčením. V takýchto podmienkach sa celá modlitba stáva iba mechanickým úkonom – *vyprázdneným sakrálnym rituálom.*

Jedným z príkladov *profánnych rituálov* je každoročný príchod pána McQuaida, otcovho známeho z vojny – opäť v románe *Medzi ženami* (Amongst Women). Odohráva sa vždy v ten istý deň roka. Každoročné stretnutie starých priateľov považuje rodina za sviatočný deň. Po vzájomnej hádke mužov sa však táto tradícia naruší a starý McQuaid rodinu už viac nenavštívi.

Moranove dcéry tento tradičný deň vždy vnímali ako veľký sviatok, a preto sa ho pokúšajú otcovi pripomenúť a obnoviť jeho pravidelnosť. Navyše veria, že obnovenie tohto rituálu vzpruží ich starnúceho otca. Sviatočný deň Monagham, ktorý v texte považujeme za jeden z príkladov profánnych rituálov, má Moranovi vliať novú silu, sprítomniť spomienky z minulosti, ozvláštniť všednosť a opäť spojiť rodinu. Lenže pokus vzkriesiť tento sviatok je neúspešný. Otec tvrdí, že neznáša prehrabávanie sa v minulosti, život vníma ako kontinuálne plynúcu prítomnosť a trvá na tom, že to, čo uplynulo, sa už nemá znovu vyvolávať (McGahern, 1990, s. 120). (Tento výrok zreteľne kontrastuje s McGahernovým autorským chápaním skutočnosti, ktoré sa odrazilo i v jeho kompozičnom postupe rozpomínania.)

Ďalším príkladom, v ktorom John McGahern uplatňuje prvok rituálu vo formálnej aj obsahovej rovine, je román *Kasárne* (The Barracks). Vo významovej štruktúre románu pritom kontrastujú religiózne a profánne rituály.

Hlavná ženská postava Elizabeth sa vydá za Reegana v nádeji, že opustí rutinné opakovanie dní. V ich domácnosti plnej detí sa však jej túžba nenaplní a Elizabeth sa dostáva do novej stereotypnej jednotvárnosti (večerné rituály, práca, návratné činnosti a udalosti), ktorú možno označiť za *vyprázdnený profánny rituál.*

Na kompozičnej rovine opakovanie podrobných opisov manuálnych činností dodáva textu špecifický rytmus a text príznačne „ritualizuje":

> The lamp was lit, the blinds drawn, the table laid for the tea,
> the kettle put to boil.

Lampa bola zažatá, rolety stiahnuté, stôl prestretý na čaj, čajník pripravený na ohni.[112]

She'd little more to do: rake the fire, light the green glass oil-lamp, climb the stairs into a hope of sleep.

Už jej zostávalo len málo: rozdúchať pahrebu, zažať zelenú olejovú lampu, vyjsť po schodoch v nádeji, že sa vyspí.[113]

...and all the neglected things were done before they came, the lamp lit, the fire blazing and their food warm on the table.

...a všetky zanedbané činnosti dokončila predtým, ako prišli: lampu zažala, oheň horel a na stole bolo teplé jedlo.[114]

Monotónnosť života je v románe formálne vyjadrená tým, že prvé tri kapitoly sa zhodne končia opisom večerných činností a na konci prvej a druhej kapitoly sa Reegan modlí tú istú modlitbu. Druhá a tretia kapitola sa opäť začína ránom v rodine Reeganovcov. Len v štvrtej kapitole Elizabeth odchádza do nemocnice, aby sa liečila z rakoviny – tým sa monotónnosť všedných dní (a kompozičná schéma textu) narúša.

Príkladom *zvýznamnených profánnych rituálov* je vianočná večera v šiestej kapitole románu *Kasárne* (The Barracks). Jej tradičný význam intuitívne vnímajú aj deti, preto svoje bežné správanie pri večeri zmenia. Zdôrazní sa tak slávnostnosť chvíle, o čom svedčí aj detailný opis sviatočného očakávania:

Never did the table-cloth appear so bright as on this day, not until this day next year would they have roasted meat, and it was unlikely that they'd sit to a meal for another year at which such marvelous courtesy and ceremony were observed. Even the children said, "please pass me this and that"; everybody was considered and waited on; there was even a formal exactness in the way they lifted the salt and pepper cruets, and the meal began and ended in the highest form of all human celebration, prayer. ... All other meals throughout the year might be hurried..., but this day and meal were put aside for celebration.

Nikdy nepôsobil obrus na stole tak jasnobielo ako v tento deň a kým znova nepríde na budúci rok tento deň, nebudú mať pečené mäso a sotva si v nasledujúcom roku zasadnú k jedlu, pri ktorom bude vládnuť taká neobyčajná zdvorilosť a obradnosť. Dokonca aj deti vraveli: „Podaj mi, prosím, to alebo tamto", každého si uctievali a obsluhovali ho, ešte aj v tom, ako dvíhali soľničku a koreničku, bola formálna precíznosť a stolovanie sa začínalo i končilo najvyššou formou ľudskej slávnosti – modlitbou. ... Pri každom

[112] McGAHERN, 1963, s. 184.
[113] Tamže, 1963, s. 185.
[114] Tamže, 1963, s. 188.

stolovaní počas roka sa náhlili..., ale tento deň a toto jedlo vnímali inak – ako slávnostnú chvíľu.[115]

Slávnostnosť chvíle je tu umocnená opisom výnimočných drobností: vyberaným jedlom, žiarivo čistým obrusom, nezvyčajne zdvorilým správaním detí a výrazmi ako ceremónia, formálna presnosť, najvyššia forma slávnosti ap. McGahernova precíznosť v opisovaní drobných predmetov pripomína Joyceovo narábanie so zdanlivo nepodstatnými detailmi. Prostredníctvom triviálnych drobností každodenného života sa potom odhaľuje nejaká nepoznaná pravda alebo zázrak. Takéto nezvyčajné prekrývanie banality a zmyslu je jedným zo základných prvkov joyceovskej estetiky a možno ho pokladať i za výrazný znak McGahernovej poetiky.

S rovnakou precíznosťou a starostlivosťou, s akými opísal slávnostnú večeru, autor postupuje aj pri iných opisoch podávania jedla a nápojov. V texte je ono vždy sprevádzané atmosférou pokoja a zmierenia medzi postavami:

They ordered the same things, melon with Parma ham, Veal Milanese, a carafe of chilled white wine. He urged her to have more, to try the raspberries in season, the cream cake, but she ate carefully…

Objednali si presne to isté, melón s parmskou šunkou, milánske teľacie a karafu schladeného bieleho vína. Naliehavo jej ponúkal ešte viac, aby skúsila sezónne maliny, krémový zákusok, ale ona jedla opatrne...[116]

Podávanie jedla a nápojov je u McGaherna mnohokrát súčasťou spoločenských udalostí a stretnutí – prezentuje tradičnú írsku pohostinnosť. Dostatok jedla je zároveň znakom spokojnosti a hojnosti. Íri azda nikdy nezabudnú na veľký hladomor v 19. storočí, počas ktorého zomrelo asi milión obyvateľov a druhý milión sa vysťahoval, a preto je obrad stolovania v ich literatúre častým motívom.

Správanie niektorých postáv v románe *Kasárne* (The Barracks) zaznamenáva i kontrast medzi vyprázdnenosťou a zmysluplnosťou rituálov. Zatiaľ čo postava otca rodiny predstavuje autoritu, ktorá zachováva rituály bez chápania ich hlbšieho významu, postava matky v svojom hľadaní zmyslu života odmieta prejavy formálnej duchovnosti. Spôsob, akým sa rozprávač zmieňuje o jej vzťahu k modlitbe, vyjadruje hĺbku jej porozumenia tomuto každodennému rituálu:

The rosary had grown into her life: she'd come to love its words, its rhythm, its repetitions, its confident chanting, its eternal mysteries.

Ruženec prenikol celým jej životom. Zamilovala si jeho slová, rytmus, opakovanie, spevavú litanickosť, večné tajomstvá.[117]

Elizabeth sa vďaka svojmu vnútornému premieňaniu, vyvolanému utrpením, stáva autentickou osobnosťou, plne chápajúcou zmysel rituálov a hľadajúcou zmysel

[115] Tamže, 1963, s. 183.
[116] McGAHERN, 2006, s. 305.
[117] McGAHERN, 1963, s. 220.

i naplnenie posledných dní svojho života. V citovanej vete vymenúvaním jednotlivých výrazov (jej slová, rytmus, opakovanie, spevavá litanickosť, večné tajomstvá) autor vyjadruje podstatu *zvýznamnených sakrálnych rituálov* a z hľadiska poetiky potvrdzuje svoju záľubu vo využívaní rytmickosti a refrénovitosti v prozaických textoch.

Rituály, ako ich literárne využíva a stvárňuje John McGahern, sú obsahovou aj formálnou doménou jeho textov. Postavy nachádzajú zmysel v náboženských rituáloch, ktoré špecifickým spôsobom utvárajú ich skúsenosť so svetom a jeho chodom. Rituály sú hlboko vryté do vnútorného prežívania a myslenia aj tých postáv, pri ktorých by sa prvoplánovo mohlo zdať, že len mechanicky napĺňajú zaužívané rituály cirkvi.

Eamon Maher potvrdzuje pevnú naviazanosť agrárnej spoločnosti na cirkevné rituály a túto skutočnosť odôvodňuje tým, že Írom chýba filozofické vzdelanie, ktoré by im pomáhalo porozumieť otázkam metafyzického charakteru. Môžu sa ním pochváliť napríklad Francúzi, ktorí dokážu veriť v transcendentné skutočnosti, hoci k rituálom cirkvi pristupujú „ateisticky" (Maher, 2000, s. 141). Domnievame sa – a McGahernove prózy nás v tom utvrdzujú – že človek spätý s pôdou a so všetkými činnosťami s ňou súvisiacimi má myslenie pevne napojené na fyzickú prácu na poli i v domácnosti, ako aj na veci, ktoré ho obklopujú. Skutočnosť, že človek je v svojej činnosti zviazaný s vecami, ktoré ho obklopujú a s ktorými sa dennodenne stretáva, je v McGahernovej tvorbe umocnená množstvom vecí, resp. fyzických objektov, ktoré do próz vkladá. Už pri nahliadnutí do obsahu poviedkovej zbierky *Tvory Zeme* (Creatures of the Earth) sa môže jej obsah čítať ako súpis či inventár bežných vecí: kolesá, kľúč, dáždnik, broskyne, zlaté hodinky, padáky, mosadz a i. Vo vedomí takéhoto človeka vykonávanie kresťanských rituálov korešponduje s každodennou rutinnou fyzickou prácou. Na základe tohto prepojenia totiž dospieva k hlbšiemu porozumeniu metafyzických právd.

Neprestajné zdôrazňovanie potreby profánnych a sakrálnych rituálov, ktoré predstavujú neodmysliteľnú súčasť írskej kultúrnej identity, v diele Johna McGaherna kontrastuje s nepriamou kritikou vyprázdnenosti obradov. Naopak zvýznamnené rituály, či už sakrálne alebo profánne, napĺňajúce každodennú všednosť, sa v jeho textoch akoby zlievajú v jedno, podobne ako v archaickom svete, v ktorom akákoľvek činnosť naplnená zmyslom a cieľom sa stáva obradom. V McGahernových textoch formálne a obsahové stvárňovanie rituálu pripomína spojenie medzi každodennosťou a posvätnosťou, akoby literárnym spôsobom narúšalo proces desakralizácie moderného sveta.

Absencia spirituálneho prvku

Ako sme už skôr uviedli, v románe *Amongst Women* (Medzi ženami) McGahern zobrazil využívanie náboženských rituálov na dosiahnutie iných ako duchovných cieľov: každodenná modlitba ruženca v románe nemá výlučne duchovný význam. Protagonista Moran, otec piatich detí, sa ňou usiluje o upevnenie svojho patriarchálneho postavenia v rodine. Príčinou potreby znovu presadiť svoju autoritu je jeho pocit nedocenenosti. Moran, ako aj mnohé iné mužské postavy v tvorbe Johna McGaherna, sú bývalými vyslúžilcami z vojny za nezávislosť a implicitne prejavujú svoje znechutenie nad spoločnosťou, za ktorú nasadzovali život. Tým, že Moran každý večer vedie modlitbu ruženca, usiluje sa aspoň symbolicky naplniť rolu otcovskej autority. Sakrálny prvok, ktorý by mal sviatočne ozvláštniť každodennú všednosť, prináša do atmosféry večerného stíšenia umelosť, nútenosť, neprirodzenosť a stáva sa zautomatizovaným, vyprázdneným úkonom (ešte sa mu budeme podrobnejšie venovať).

Chýbajúci spirituálny prvok v sakrálnych rituáloch je jedným z príkladov McGahernovho formulovania problému absencie, ktorý v jeho textoch nadobúda rôzne podoby. V poslednom románe *Aby mohli hľadieť na vychádzajúce slnko* (That They May Face the Rising Sun) napríklad chýbajú mladí ľudia a je zjavné, že románové postavy reprezentujú kultúrne a generačne

identickú skupinu, ktorá sa z Írska pomaly vytráca. Prežíva u nej silná naviazanosť na náboženstvo, no ono je už len zvykom, zotrvačnosťou – upätosť na rituály väčšinou nemá hlbší spirituálny rozmer. Protagonista Joe v rozhovore so svojím priateľom Jamesiem na prvých stranách románu hovorí, že mu chýba účasť na omši. Na Jamesieho otázku, prečo teda na ňu nechodí, odpovie, že mu chýba viera. Jamesie ďalej konštatuje, že nikto z nich neverí, a napriek tomu chodia do kostola. Tento rozhovor možno považovať za príklad z McGahernovho pohľadu na vec: religióznosť je dnes iba súčasťou sociálnych rituálov zobrazovanej komunity.

Dôležitým kľúčom k významovému posolstvu McGahernovho diela je záverečná poviedka v zbierke *Vidiecky pohreb* (The Country Funeral). Traja bratia z Dublinu cestujú na pohreb strýka, posledného príbuzného z matkinej strany. Po dlhom čase sa vracajú na miesta, kde počas letných týždňov trávili detstvo. Konštatujú, že v dedine sa takmer nič nezmenilo okrem okolia kostola. V minulosti ho zakrývali mohutné ihličnany a teraz bez nich pôsobí zanedbane. Prázdny priestor akoby odhaľoval niečo z prázdnoty kostola. Fonsie, jeden z bratov, ktorému amputovali obe nohy a sám tak reprezentuje prvok absencie, vyjadril problém chýbajúcej dimenzie najvýstižnejšie: „Nie je nič prázdnejšie ako priestor, ktorý si kedysi poznal zaplnený." Obraz prázdneho priestoru pred kostolom v poviedke Vidiecky pohreb (Country Funeral) možno chápať ako McGahernovo symbolické vyjadrenie mnohých chýbajúcich či neprítomných prvkov.

Eamon Grennan zaradil McGaherna k postkatolíckym spisovateľom. Zrejme preto, že problém absencie charakterizuje práve tvorbu spomínanej skupiny súčasných írskych autorov a nadobúda viaceré podoby (Howard, 2000). Videnie a cítenie toho, čo v Írsku vždy bolo a teraz už nie je, sa stáva opakujúcim sa motívom v dielach mnohých postkatolíckych spisovateľov. Ako chýbajúcu vnímajú predovšetkým vieru – aj podľa McGaherna dnes v Írsku takmer nie je prítomná spirituálna dimenzia. Tento jav môžeme sledovať už skôr, a to u Patricka Kavanagha, Seamusa Heaneyho a najmä u Samuela Becketta. Grennanovo chápanie postkatolíckosti však nemožno chápať ako nové kultúrne obdobie, ale ako literárny fenomén. Podľa neho pomenúva stratu spirituálnej energie v spoločnosti a kultúre, hoci sa stále využíva jej slovník a zaužívané prejavy.

Spisovatelia z generácie Johna McGaherna sa stali svedkami veľkej kultúrnej zmeny, ktorá Írsko previedla zo stavu primárnej náboženskej viery do stavu viery vyprázdnených rituálov a – ako hovorí Grennan (Howard, 2000) – do stavu „sekularizovaného skepticizmu". McGahernove diela tematizujú latentné psychické traumy ľudí, ktorých sa uvedená kultúrna zmena dotkla a hlboko ich poznačila.

Ako sme sa snažili dokázať, McGahernove formálne i obsahové prvky textov – spôsob písania, jeho „obradové" narábanie so slovami, zobrazovanie mysterióznej podstaty prírodného sveta, epifanického časopriestoru a neustále sa navracanie k problému rituálov i absencie spirituálnych prvkov – nám naznačujú prepojenosť medzi každodennosťou a posvätnosťou, viditeľným a neviditeľným, prirodzeným a nadprirodzeným. Priestor medzi týmito dvomi, zmyslami neprepojiteľnými javmi je príznačný, ako sme už naznačili, pre prastarú keltskú kultúru. Prirodzené prekračovanie medzi svetom viditeľným a neviditeľným, prírodným a duchovným stojí v jadre ich spirituality.

Použitá literatúra

ELIADE, Mircea: *Posvátné a profánní*. Prel. Filip Karfík. Praha : Oikoymenh, 2006. 147 s. ISBN 80-7298-175-7
GRENNAN, Eamon: Only What Happens : Mulling Over McGahern. In: Irish University Review : *A Journal of Irish Studies*. Dublin : Études Irlandaises, 2005, s. 13 – 27. ISSN 0021-1427
HOWARD, Ben: Eamon Grennan. In: Cortllandview, 2000, č. 12, http://www.cortlandreview.com/issue/12/grennan12.htm
JOYCE, James: *Portrait of an Artist As a Young Man*. Hertfordshire : Wordsworth Classics, 1992. 253 s. ISBN 1-85326-006-1
JOYCE, James: *Portrét mladého umelca.* Prel. Jozef Kot. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 2006. 232 s. ISBN 80-220-1388-9
JOYCE, James: *Dublinčania*. Prel. Božica Vilikovská. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1998. 167 s. ISBN 80- 220-0888-5
MAHER, Eamon: *Crosscurrents and Confluences* : Echoes of Religion in Twentieth – Century Fiction. Dublin : Veritas, 2000. ISBN 1-85390-454-6
McGAHERN, John: Reading and Writing. In: GENET, Jacqueline – HELLEGOUARC'H, Wynne (eds.): *Irish Writers and Their Creative Process*. Gerrard's Cross : Colin Smythe, 1996, s. 103 – 109. ISBN 0-861-40384-3
McGAHERN, John: The Solitary Reader. In: *Canadian Journal of Irish Studies* : Special Edition on John McGahern, roč. 17, 1991, č. 1, s. 13 – 24.
McGAHERN, John: *The Creatures of the Earth*. London : Faber and Faber, 2006. 408 s. ISBN 978-0-571-22566-8
McGAHERN, John: *By the Lake : That They May Face the Rising Sun*. New York : Vintage International, 2002. 356 s. ISBN 0-679-41914-4
McGAHERN, John: *Biely čln*. Prel. Alica Lajdová. In: Revue svetovej literatúry, roč. 37, 2001, č. 2, s. 42 – 55.
McGAHERN, John: *Amongst Women*. London : Faber and Faber, 1990. 184 s. ISBN 978-0-571-16160-7
McGAHERN, John: *Mezi ženami*. Prel. Dominika Křesťanová. Praha : Mladá fronta, 2003. 211 s. ISBN 80-204-1018-X
McGAHERN, John: *The Barracks*. London : Faber and Faber, 1996. 232 s. ISBN 0-571-20372-8
McGAHERN, John: *The Collected Stories*. London : Faber and Faber, 1992. 408 s. ISBN 0-571-16274-6
O'CONNOR, Joseph: Reading John McGahern. In: *University College Dublin. Connections*, Dublin, 1996, s. 44 – 46. http://www.ucd.ie/alumni/ucd_connections/ucdconnections11/page44-46.pdf
O'DONOHUE, John: *Kniha keltské moudrosti: inspirace starou keltskou moudrosti, poezií a požehnáními.* Prel. Marie Polasková. Praha : Portál, 2002. 174 s. ISBN 80-7178-629-2
PROUST, Marcel: *Hľadanie strateného času I*. Na Swannovej strane. Prel. Elena Kršáková. Bratislava : Kalligram, 2001. 463 s. ISBN 80-7149-420-8

Words: 4 975
Signs: 33 992 [18,89 standard pages]

Mgr. Lýdia Čechová, PhD.
Department of Translatology
Faculty of Letters
Constantine the Philosopher University
Štefánikova 6, 949 74 Nitra, Slovakia
lcechova2@ukf.sk

Book Reviews

Slovacchia e Vaticano di F. Gritti e M. Grittiová

Gritti, Fabiano – Grittiová, Monika: Repubblica Slovacca e Vaticano durante la Seconda Guerra Mondiale alla luce dei documenti diplomatici italiani e slovacchi. Nitra: UKF, 2011. 104 p. ISBN 978-80-558-0024-0.

Fabiano Gritti offre, con questo intervento, una preziosa testimonianza su alcuni aspetti e momenti cruciali della politica e della vita slovacca, dal secolo XIX fino alla Grande Guerra e alla proclamazione di indipendenza della Repubblica della Slovacchia durante i terribili mesi che precedettero la Seconda Guerra Mondiale. Dopo un capitolo dedicato alle premesse storiche necessarie per inquadrare scientificamente il problema dei rapporti diplomatici tra Slovacchia e Santa Sede, Gritti prosegue analizzando il problema del riconoscimento internazionale della neonata Repubblica, della nomina – da parte del Vaticano – di un nunzio apostolico e al tentativo dei politici slovacchi, poi frustrato, di concludere un Concordato con la Santa Sede al fine di realizzare e di "la tanto agognata riorganizzazione della Chiesa slovacca in una provincia ecclesiastica indipendente con a capo un arcivescovo slovacco".

Dal 1919 in avanti, infatti, le voci che chiedevano l'indipendenza della provincia ecclesiastica slovacca si facevano sentire sempre più insistentemente e alcuni atti diplomatici (tra cui l'accordo *Modus vivendi* del 1927 e la Bolla delimitante *Ad ecclesiastici* di Pio XI del 1937) sembravano far pensare ad una prossima istituzione di una Arcidiocesi e la nomina di un Arcivescovo.

Il rapido deteriorarsi della situazione internazionale (soprattutto dopo la Conferenza di Monaco) e l'incredibile equivoco diplomatico ingeneratosi sulla figura del Nunzio apostolico Ritter, resero poi irrealizzabile questo *desideratum* e anzi indebolirono la posizione della Slovacchia di fronte ai suoi vicini dell'Europa Centrale; la nomina di mons. Tiso a capo della Repubblica raffreddò ulteriormente i rapporti tra Slovacchia e Vaticano: Gritti segnala qui le perplessità della Santa Sede attraverso le annotazioni di mons. Domenico Tardini e del card. Maglione e giustamente sottolinea come da questo momento in poi inizi "un periodo caratterizzato da un rapporto decisamente asimmetrico e anormale, per quanto riguarda i rapporti diplomatici, dove a fronte della presenza di un rappresentante diplomatico slovacco presso la Santa Sede, quest'ultima non aveva un proprio rappresentante a Bratislava".

Né ci sarebbe stato tempo per rendere più simmetrici questi rapporti diplomatici: la fine del conflitto mondiale avrebbe coinciso con la drammatica fine di Tiso e della Repubblica di Slovacchia, completamente incorporata – dal 1945, ma soprattutto dopo il colpo di Stato del 1948 appoggiato da Stalin – nella Cecoslovacchia. Mons. Ritter, inviato nuovamente a Praga, avrebbe ripreso così l'antico incarico, questa volta come internunzio, per evitare di essere nominato decano del corpo diplomatico ed irritare così i sovietici.

La storia della Slovacchia nel Novecento si presenta quindi estremamente complicata: complessità che è emersa chiaramente anche durante il convegno del 24 novembre 2005, promosso dall'Ambasciata della Repubblica Slovacca presso la Santa Sede, per le celebrazioni dei cinque anni della firma dell'accordo base tra i due Stati. Se da un lato si è affermato come il cristianesimo sia intimamente connesso alla storia della Nazione (la gran parte dei cittadini della Slovacchia si dichiara infatti cattolica, riconoscendosi in questa più che millenaria identità; il ricco patrimonio storico e culturale del Paese e le cinque diocesi in cui è suddivisa la provincia ecclesiastica di Trnava, oltre all'Eparchia di Presov, immediatamente soggetta alla Santa Sede,

trasmettono di generazione in generazione questa eredità). D'altro lato è stato sottolineato come, nei rapporti internazionali, la Slovacchia non abbia mai goduto di una piena indipendenza e come la sua politica estera venisse decisa in altre sedi.
Proprio per questa sua estrema complessità e per le sue numerose sfaccettature, il legame tra Slovacchia, Italia e Santa Sede andrebbe senz'altro approfondito: il volume *La Slovacchia e la Santa Sede nel XX secolo* del 2008 edito per i tipi della Libreria Editrice Vaticana e oggi il contributo *Slovacchia e Vaticano* di Fabiano Gritti, aprono nuovi campi di investigazione per gli storici che volessero rispondere alle parole di un noto giornalista cattolico italiano, Vittorio Messori, il quale annotava nel 2006 a proposito della Slovacchia: "Paese così poco conosciuto da noi da essere spesso confuso con la Slovenia e che invece dovrebbe attrarre l'attenzione almeno dei cattolici. In effetti, quel popolo nel cuore dell'Europa (il centro geografico del Continente cade in un suo piccolo villaggio) è un esempio di fedeltà coraggiosa, talvolta eroica, alla fede romana".
Il contributo di Gritti appare allora tanto più illuminante se si pensa come, alla luce dei documenti da lui proposti e analizzati, la diplomazia si riveli, sia pur retrospettivamente, un'ingente forza di intuizione della necessità storica: pagina dopo pagina uomini, passioni e drammi rivivono sostenuti da una base di documenti sovente inediti e rari commentati con una preparazione scientifica profonda e un linguaggio semplice e appropriato, una combinazione che ha prodotto un'opera solida, completa e di piacevole lettura.

dott. Roberto Migliorati, PhD.
Faculty of Letters
Università Cattolica del Sacro Cuore - Sede di Brescia
Via Trieste 17 - 25121 Brescia
Italia
roberto.migliorati@hotmail.it

K vymedzeniu pojmu magický realizmus v hispanoamerickej literatúre

Kučerková, Magda: Magický realizmus Isabel Allendeovej. Bratislava: VEDA, 2011. 184 p. ISBN 978-80-224-1211-7.

Nedávno vyšla vo VEDE (vydavateľstvo SAV) vedecká monografia, ktorá je cenným príspevkom k dialógu o magickom realizme v hispanoamerickej literatúre a o mieste úspešnej čilskej prozaičky Isabel Allendeovej v ňom. Opiera sa o rozsiahlu a ucelenú bibliografiu, no nechýba jej ani vlastné, autorsky špecifické videnie problematiky. Práca je zaujímavo a originálne členená na štyri časti – kapitoly, z ktorých každá ponúka relatívne ucelený a samostatný pohľad, no súčasne všetky časti tvoria elegantný a pritom vedecky hodnotný celok s premyslenou logickou štruktúrou a zároveň reflektujúci umelecké precítenie.

Prvá časť monografie sa venuje aktualizácii kritického vymedzenia pojmu *magický realizmus*. Správne poukazuje v súlade s Kofmanom na jeho príliš široké uplatňovanie kdekoľvek, kde sú prekročené hranice priamočiareho a povrchového mimetizmu klasického realizmu. V užšom, jasnejšie vymedzenom kontexte sa dnes používa iba v súvislosti s hispanoamerickým literárnym kontextom, a to na označenie hlbšieho realizmu, do ktorého sa premieta aj vnútorný rozmer orálnej tradície, ľudovej viery v duchov, mágiu, individuálneho prežívania, ako to vidíme u Rulfa, Garcíu Márqueza, Asturiasa, Vargasa Llosu, a ktorého prvky v inej podobe nájdeme aj u Allendeovej alebo Esquivelovej. Priame priraďovanie iných ako hispanoamerických autorov k uvedenej umeleckej poetike – najslávnejší je pravdepodobne Salman Rushdie – považujeme za sporné, za príznak širšieho chápania termínu. Možno Rushdieho kniha *Midnight's Children (Deti polnoci)* napĺňa niektoré znaky magického realizmu (použitie magických prvkov ľudovej orálnej tradície, narušovanie linearity času retrospektívou a konfabuláciou), telepatia hlavného hrdinu je však jasne fantastický, nie magický prvok. Navyše v ďalších Rushdieho dielach, najmä v *Satanských veršoch*, možno o magickom realizme hovoriť iba ťažko. Hoci aj tu autor prenáša do literatúry ústnu tradíciu, predsa sa nám javí priďaleká v čase, aby bola niečím iným ako čistou fikciou s magickými prvkami, bez opory v reálnom príbehu a organického napojenia na ľudovú vieru, čo čitatelia hneď aj rozoznali. S obdobnou situáciou sa stretávame u Borgesa, kde v zbierke *Historia Universal de la Infamia (Všeobecné dejiny hanebnosti)* nachádzame prvky magického realizmu, no v iných dielach je ich málo alebo chýbajú. Vradeniu Borgesa medzi predstaviteľov magického realizmu bráni aj jeho odmietanie realizmu ako takého, čo u autorov *magického realizmu* nenájdeme.

Kučerková predstavuje charakter tejto pozoruhodnej poetiky v zaujímavej súvislosti s avantgardou a surrealizmom, intelektuálnymi a predsa aj elitnými hnutiami Starého sveta, ktoré do istej miery podnietili prenášanie orálnej tradície príbehov plných mágie, osudovosti, prelínania sa reálnych udalostí s ich individuálnym prežívaním v rozprávaní do literárnej formy. Tieto rozprávania v nás natrafia na potrebu, ktorú moderná doba zakrýva, no neruší, na potrebu subjektívnej autenticity, magickej reality v súlade s archetypmi tradičného mýtu, ktorý sa pre nás stáva oživujúcim, uchvacujúcim, skutočnejším než povrchový mimetizmus klasického realizmu. Avantgarda a surrealizmus túto potrebu azda väčšmi napĺňajú u intelektuálov a umelecky založených autorov, poetiky Garcíu Márqueza či Asturiasa sú však oveľa bližšie Rulfovmu *Pedrovi Páramovi*, kde sa živá orálna tradícia spája s umeleckou a ľudskou potrebou dať vlastnú správu o hlbšej realite sveta. Surrealistické a avantgardné impulzy sú v nich skôr vonkajším podnetom, na rozdiel od Carpentierovho alebo Esquivelovej zázračného reálna („lo real maravilloso“). Magický realizmus preto oslovuje aj bežného čitateľa: neponúka mu totiž pohľad zvonka, pozýva ho deliť sa o identitu s hrdinom, s príbehom, bez radikálneho pocitu odcudzenia, vykorenenosti autora či absurdnosti sveta, ako sa s nimi stretávame v surrealizme. Magické prvky sú u Garcíu Márqueza integrálnou až integrujúcou

súčasťou autorovho aj čitateľovho sveta, nie sú iba okrajovým ozvláštnením, a nie je medzi nimi a nami odstup, pretože sú súčasťou nielen individuálneho, ale oveľa viac aj kolektívneho duchovna. Z tohto hľadiska má v sebe Allendeovej tvorba prvky magického realizmu, no nielen. García Márquez nehľadá zvláštne, cudzie, ale vyjadruje niečo, čo je jeho súčasťou, vychádza z autentických rozprávaní o skutočných udalostiach, ktoré ho formovali a toho, ako ich prežíval. Mýtická atmosféra je blízka ľudovému chápaniu, ako keby príbeh rozprával v tradičnom prostredí, s odstupom času, rozprávanie je radikálnejšou, vnútornejšou podobou reportáže, ako ich písal ako novinár. Borges sa k magickému realizmu približuje v poviedkach z domáceho prostredia, z pampy alebo z mesta. Oproti tomu v medziliterárne zameraných textoch nadobúdajú magický nádych napr. európske stredoveké alebo staroveké reálie a mýty, ktoré sú však pre Borgesa iba hračkami, hrá sa s nimi ako dieťa alebo ako rozprávkový, vševediaci a všemocný, hoci ľahkovážny a povýšený mág. Takýto postoj Allendeová nemá, rešpektuje komplexnosť a individualitu vnútorného života svojich postáv, čitateľ jej príbehom verí, pretože sú pravdivé, možno nie z pozitivistického, racionalistického alebo skeptického hľadiska, no určite z hľadiska ľudského, z hľadiska cítiaceho tvora, ktorý sa potrebuje deliť o osobnú, kolektívnu aj kultúrnu skúsenosť, ako na to v jednotlivých kapitolách a podkapitolách monografie poukazuje Kučerková.

V spojitosti s pôvodom termínu a jeho chápaním a uplatňovaním vo vzťahu k hispanoamerickej literárnej tvorbe, autorka uvádza názor A. Houskovej (s. 39) na margo Carpentierovej koncepcie zázračného reálna: *„nevypovedá o povahe skutočnosti, ale o povahe jeho videnia sveta“*. Názor, že je medzi skutočnosťou a autorským videním sveta nejaký zásadný rozpor, antagonizmus, chápeme ako legitímnu súčasť reflexie povahy nielen realizmu, ale aj literatúry a umenia ako takých, no nemôžeme sa s ním stotožniť. Umelecké dielo ako také predsa autorské videnie sveta komunikuje. O čo najobjektívnejší výklad vecných dát ide v prvom rade vede. Realizmus sa tieto postoje snaží prepájať a tak ich paradoxne stavať proti sebe, vyjadrovať autorské videnie cez vierohodný detailný a ucelený realistický opis. Dôraz na individualitu, vnútorné prežívanie, tradíciu chápania a rozprávania preto nie je v rozpore s realizmom, naopak, posúva ho do hlbšej, umelecky autentickejšej polohy. U nás sa ako autori blízki magickému realizmu spomínajú Jaroš, Mitana a ďalší. V rozpore s vnútornou podstatou magického realizmu je však to, že napr. v *Tisícročnej včele* sú fantastické alebo magické prvky prebraté aj z Garcíu Márqueza a z inej literatúry, no nie z orálnej tradície rozprávania skutočných príbehov prerastajúcich do povestí a mýtov, omnoho magickejšie v tomto zmysle na mňa pôsobí Chrobákov Drak alebo Ťažkého *Jánošíkova slza*, no ani tu by nebolo vhodné hovoriť o *magickom realizme*.

Autorka monografie plasticky a ucelene, hoci na prvý pohľad nie vždy dosť kriticky podáva obraz vývinu tohto smerovania v literárnohistorických súvislostiach hispanoamerickej a svetovej literatúry, pričom sa opiera o tých najlepších slovenských i svetových znalcov tematiky (Franek, Borges alebo Paz), rovnako však mapuje aj názory desiatok ďalších, ktorí o téme písali. Je zrejmé, že bolo vykonané veľmi veľa materiálovej práce a smelo môžeme povedať, že je v tomto zmysle nebývalá. A možno je korektnejšie nechať na čitateľovi, aby si na základe takéhoto rozsiahleho materiálu a vlastného čítania utvoril kritický postoj sám. Práca nám dáva u nás nové pohľady na tvorbu mnohých významných autorov, nielen Allendeovej, ale aj Garcíu Márqueza, Carpentiera alebo Borgesa. Magické prvky a ich analýza sú v nej vyzdvihnuté akoby explicitne, zatiaľ čo v samotných románoch sú implicitnou organickou zložkou rozprávačskej stratégie.

Za zvlášť vydarenú považujem (tretiu) kapitolu o poetike a tematike diela Isabel Allendeovej. S Kučerkovej postrehmi o prozaičkiných zdrojoch a motívoch treba súhlasiť. Súhlasím s tým, že autorku nemožno vtesnať do jedného pojmu, ako aj s tým, že nadväzuje na názor (nielen) Pabla Nerudu, o tom, že rešpektovanie prírodných,

teda najpôvodnejších reálnych determinantov vylučuje akékoľvek špekulácie pragmatického alebo čisto racionalistického rázu.
Rovnako podnetná, hoci tematicky pomerne široká je aj posledná kapitola, v ktorej autorka predstavuje I. Allendeovú ako kultúrny fenomén. Dáva do súvislosti jej osudy a písanie, napojenie na orálnu tradíciu, ktoré tak oživilo hispanoamerickú literatúru a ktoré tak veľmi chýba v posledných desaťročia našej. Venuje sa aj popularite, ktorej sa teší ako literátka, čo je pre nás zaujímavé, aj tej, ktorej je obeťou ako celebrita a ktorej sa dosť úspešne bráni.
Čo nás zaujalo asi najviac, je tematika ženského písania. Naráža totiž na mimoriadne dôležitý jav súčasného kultúrneho vývinu. Na jednej strane je veľmi pozitívne, že sa objavujú vynikajúce ženské autorky, na druhej strane zarážajúco chýbajú mladí sľubní mužskí tvorcovia, je ich málo a nedosahujú silu starých, ktorí postupne odchádzajú. Možno je to situáciou, keď ťažšie hľadajú seba, oporu a východisko vo svete, kde abstraktné ideológie prestávajú fungovať, oproti tomu ženy nachádzajú silu tam, kde ju muži nemajú, v starostlivosti o blízkych, o tradíciu, o identitu, bojujú tam, kde to muži vzdali. Mimo literatúry vidíme hnutie zapotéckych žien v Mexiku, ktoré zachovávajú a oživujú kultúrnu tradíciu, čo muži opustili, v domorodých spoločenstvách sú to ženy, ktoré oživujú ekologické poľnohospodárstvo, aby zlepšili život svojim deťom, hoci pôvodne to bola mužská doména. Poznáme hnutie argentínskych matiek, ktoré sa postavilo proti vláde, keď chcela zamiesť „zmiznutia“, teda utajené vraždy ich blízkych počas diktatúry.
Knihu odporúčame každému čitateľovi, ktorý sa zaoberá tematikou, považujeme ju – spolu s Franekovou inak a širšie zameranou *Modernitou románskych literatúr* – za u nás najucelenejší zdroj k jej chápaniu vedľa dnes ťažšie prístupných štúdií. Okrem toho, že sprostredkúva ucelenú a pokiaľ vieme u nás tú najrozsiahlejšiu informáciu o tematike, autoroch a kritickej reflexii pojmu, nevnucuje čitateľovi svoj názor, ale podáva mu pomoc k tomu, aby si ho vytvoril sám.

Mgr.Martin Štúr, PhD.
Department of Romance Languages
Faculty of Letters
Constantine the Philosopher University
Hodzova 1
949 74 Nitra
Slovakia
mstur@ukf.sk

Príručka Fabiana Grittiho a Moniky Grittiovej Konverzácia v taliančine

Grittiová, Monika - Gritti, Fabiano: Konverzácia v taliančine. Konverzačná príručka v talianskom jazyku pre pokročilých. Nitra: UKF, 2011. 87 p. ISBN 978-80-558-0023-3.

Predkladaný učebný text, nazvaný *Konverzácia v taliančine,* je koncipovaný ako konverzačná príručka v talianskom jazyku a je určený pre pokročilých študentov. V minulosti prevládal názor, podľa ktorého je nutné počas výučby cudzí jazyk zámerne zjednodušiť, inak je príliš náročný a študent stratí odvahu. Zjednodušiť však znamená "sfalšovať", čiže spôsobiť, že jednotlivé pravidlá už nebudú pravé, ale budú pôsobiť umelo. Lepšie je teda dodržať všetky platné vzory neporušené tak, že sa využije autentický materiál. Učebnica ponúka antologickú zbierku autentického didaktického materiálu, ktorý predstavuje prostriedok rozvoja jazykových a komunikatívnych kompetencií študentov. Fabiano Gritti a Monika Grittiová podávajú zvolený autentický materiál ako zdroj motivácie študentov na hodine, no taktiež ako zdroj na rozvoj jazykových prostriedkov a jazykových zručností, kultúrneho povedomia a tvorivosti študentov.

Pri zostavovaní konverzačnej príručky autori vychádzali z názoru P. E. Balboniho, ktorý definuje komunikačnú kompetenciu ako vnútorný priestor trojstrannej pyramídy, pričom jednotlivé strany – kompetencie ďalej vysvetľuje. Prvú kompetenciu definuje ako „saper fare lingua" (porozumieť, čítať, písať, tvoriť monológy a dialógy, prekladať), druhú ako „saper fare con la lingua" (táto kompetencia obsahuje spoločenský, pragmatický a kultúrny rozmer) a tretiu ako „sapere i linguaggi verbali e non verbali" (ide o kompetenciu lingvistickú – morfosyntaktickú, textovú, fonologickú, paralingvistickú a kompetenciu extralingvistickú.

Štruktúra konverzačnej príručky je jednotná a prehľadne spracovaná. Každá kapitola obsahuje autentické, alebo poloautentické texty, umožňujúce študentom uchopiť niektoré aspekty talianskej jazykovej reality. Za ponúknutými textami nasleduje glosár idiomatických výrazov a termínov, otázky súžiace k pochopeniu textov a nakoniec námety pre konverzáciu.

Nazdávam sa, že príručka *Konverzácia v taliančine* je učebným textom s viacstranným využitím a autorom sa podarilo dosiahnuť cieľ vytýčený v úvode, preto odporúčam jej vydanie.

Mgr. Eva Mesárová, PhD.
Department of Romance Studies
Faculty of Letters
University Matej Bel
Tajovského 40, Banská Bystrica, 974 01
Slovakia
emesarova@gmail.com

O Svevových románoch

Lukáčová, Martina: Svevova románová tvorba v kontexte modernej talianskej literatúry. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2012, 144 p. ISBN 978-80-558-0070-7.

Vedecká monografia Martiny Lukáčovej má spletitý „koreňový systém" s rozsahom 144 strán. Autorka ako starostlivá kultivátorka nenechá vyschnúť ani ten najmenší korienok. Venuje rovnakú pozornosť celej spleti koreňov a odmenou jej je košatý strom poznania Svevovej románovej tvorby v kontexte modernej talianskej literatúry.

Text začína prehľadným úvodom komponovaným s až dokonalou logikou, ktorý v hrubom náčrte obsiahne všetky požiadavky kladené na úvod vedeckej monografie (formulovanie hypotézy, zámerov, metodologický aparát, štruktúra). Je, dá sa povedať, ekvivalentom identifikačnej karty alebo rodného listu, ktorým nieto čo vytknúť, lebo sú úplne vo svojej podstate.

Prvú kapitolu autorka nazvala *Svevo a kultúrno-literárna situácia v Terste v 1. polovici 20. storočia*. Táto kapitola (jej tvorivý postup determinuje latinské *per longum et latum* v zhode s voľbou metódy literárnej histórie*)* cez poznanie najširšieho kontextu severotalianskeho mesta Terst ako rodiska Itala Sveva, cez jeho geografiu, históriu, kultúru, politiku, ideológiu, ekonómiu, náboženstvo, národnostnú, etnickú a jazykovú otázku, nastoľuje centrálnu problematiku výskumu, ktorou je kríza identity moderného človeka v širších reláciách (otázka židovstva na území kozmopolitného a mnohojazyčného Terstu) a jej literárne vyjadrenie v tvorbe I. Sveva, U. Sabu, S. Slatapera a C. Michelstaedtera.

Aj v druhej kapitole – *Dobová poetika a moderný román* – autorka situuje východiskový bod svojho výskumu do kontextu, aby podobne ako v predchádzajúcej našla cestu k literárnej problematike, lebo všetky cesty jej bádania premyslene a dôsledne smerujú od talianskej literárnej tradície ku vzniku a vývinu moderného románu, konkrétne k trom románom Itala Sveva. V súvislosti s nástupom novej poetiky širokospektrálne pertraktuje otázku jej terminológie (analytický román, analytická próza, psychoanalytický román: román diania, román charakteru, román priestoru, román času, román priestoru a času, román prehovoru, monologicko-asociatívny román). Teoretické územie napokon cielene redukuje na román charakteru (objekt jej bádania) a jeho naratologické kategórie rozpracované N. Friedmanom a N. Krausovou. Pri orientácii sa v psychoanalytickej oblasti jej pomáha predovšetkým J. Kocourek, S. Freud, L.T. Levčuková, C.G. Jung, M. Peprník a ďalší autori, s ktorými súhlasne vidí v literatúre umelecký výraz celkovej osobnosti autora. Ak uvádzame mená autorov zdrojov výskumu M. Lukáčovej, neznamená to, že ju vysúvajú z práce. Jej rola je presne determinovaná: kompetentnou komunikáciou so zdrojmi, autorským dotváraním zdrojových konceptov, originálnou ilustráciou konceptov, ich novým usúvzťažňovaním a syntézou.

Tretiu kapitolu *Svevo a moderný román* autorka otvára údajmi získanými z dostupných biografických prameňov. Mapuje celú Svevovu tvorbu a sleduje proces jej recepcie od počiatočného neúspešného prijatia až po neskoršie pozitívne hodnotenie a tiež jej vývinovú líniu s dôrazom na umelecké výrazové prostriedky a literárne vplyvy (francúzske vzory z naturalistického prostredia, Nietzscheho a Schopenhauerova filozofia, S. Freud, M. Proust, J. Joyce, Darwinova teória). V poslednej podkapitole tejto časti Martina Lukáčová podáva komplexnú charakteristiku Svevových románov (zdôrazňujúc kategóriu literárnej postavy, ktorú definuje pojmom neschopnosť a daný pojem podopiera motívom psychoanalýzy) s následnou generalizáciou získaných literárnovedných faktov.

Ťažiskom štvrtej kapitoly je *Analýza Svevových románov.* Ako inštrumentárium na bádanie súvisiace s témou tejto kapitoly autorke slúži biografická kontextualizácia troch románov Itala Sveva (*Príbeh života Alfonsa Nittiho*, *Senilita* a *Zenovo vedomie*).

Dopĺňa ju interpretáciami, textologickými výkladmi a formalizáciami súvislostí, ktoré romány evokujú. Kvôli hlbšej analýze pracuje s textom románov. Texty vyberá „podľa kritéria poetologickej a manifestačnej nosnosti“ (M. Lukáčová, s. 96). Autorka postupne a minuciózne analyzuje dve literárne kategórie: kategóriu prostredia a kategóriu postavy a napokon prítomnosť psychoanalýzy. Výskum realizuje paralelne na ploche všetkých troch románov, ktoré jej slúžia ako databáza fiktívneho a reálneho, ktorému autorka prisudzuje atribúty topografické i biografické. Analýzy oboch kategórií sú uzatvorené synteticky.

Na tomto mieste považujeme za dôležité upozorniť ešte raz na už uvedenú skutočnosť, že drobnohľadu Martiny Lukáčovej naozaj neuniká ani detail, ani možný vzťah či príbuznosť. Napr. pri kategórii literárnej postavy s ľahkosťou nachádza mostík, ktorý ju prepojí s teóriou žánrov (s teóriou románu), a tak obohatí literárnovednú spleť koreňov a korienkov svojho výskumu. Je teda podnetná v nachádzaní súvislostí.

Záver vedeckej monografie patrí otázkam komplexnej charakteristiky Svevovej románovej tvorby a jej začleneniu do širšieho kontextu dejín celoeurópskej a talianskej literatúry, otázke modernity v románoch I. Sveva, problematike literárnej postavy ako hlavnému prvku modernosti románu (individualizácia), problematike prostredia ako prvku modernosti románu (zvnútornenie), spôsobu využitia techník psychoanalýzy a prúdu vedomia a ich dosahu na Svevovu modernosť.

Vedecká monografia na úrovni celku prináša svedectvo o jej autorke: kvalifikuje ju ako zainteresovanú, nie neutrálnu, čo oceňujeme. Takú mieru zainteresovanosti sme a priori neočakávali vzhľadom na aplikáciu historickej a biografickej metódy, ktorých kombinácia tvorí metodologický pilier výskumu. A tiež ju kvalifikuje ako autorku kritického myslenia: „Prirodzene, kritický pohľad na hľadanie identity v historickom ponímaní sa mení. Mám na mysli predovšetkým krízu identity v určitom časovom období pôsobenia Itala Sveva, ktorý bol súčasťou terstskej literatúry.“ (M. Lukáčová, s. 23) A v neposlednom rade aj ako autorku symbolických dosahov: v zrkadle jej knihy sa literárne dielo prezentuje ako „umelecká reflexia a transfigurácia“ (M. Lukáčová, s.24) neústupčivej témy krízy a hľadania identity, témy, ktorá autorov a ich diela rozdeľuje a spája.

Doc. PhDr. Viera Marková, PhD.
Department of Romance Languages
Faculty of Letters
Constantine the Philosopher University
Hodzova 1
949 74 Nitra
Slovakia
vmarkova@ukf.sk

K skutočnej interdisciplinarite

Hornáčková – Klapicová, Edita: Lexikografia, preklad a teologický slovník. Bratislava: PEEM 2010, 216 p. ISBN 978-80-8113-029-8.

Nedávno som mal potešenie prečítať si túto zaujímavú, tvorivú a pritom vedecky rigoróznu monografiu, od ktorej čakám, že prispeje k oživeniu a rozšíreniu dialógu nielen o problematike lexikografie, ale aj vývinu a funkciách španielskeho, slovenského a anglického jazyka z hľadiska aktuálnej potreby interdisciplinárneho výskumu, ktorý zapĺňa prázdno medzi jednotlivými etablovanými vednými disciplínami a vzájomne ich plodne obohacuje. Recenzia je pokusom zapojiť sa do tohto dialógu a podporiť ho, rovnako ako aj autorku v tejto zmysluplnej práci.

Zásadným pozitívom knihy je, že namiesto toho, aby interdisciplinaritu proklamovala, vlastne ju ani nespomína, rovno sa púšťa do práce v tejto oblasti. Konkrétne v tomto prípade do oblasti medzi lexikografiou, širšie lexikou, terminologizovanou aj nie, a ešte širšie lingvistikou a teológiou. Správne vychádza z faktu, že interdisciplinarita nefunguje medzi ostro vymedzenými oblasťami jednotlivých vedných disciplín, ale medzi disciplínami ako celkami. Alebo, presnejšie, akýkoľvek reálny problém hodný výskumu má nutne komplexný charakter a vyžaduje si multidisciplinárny prístup a celostné nazeranie. To neznamená zrušenie pomyselných hraníc medzi jednotlivými odbornosťami, ale naopak prehĺbenie a individualizáciu rozlíšení z hľadiska konkrétnej potreby, ktorá vedie k úspešnej syntéze až na základe potrebnej kvality aj kvantity analýzy. To vedie k tomu, že výskumné tímy bývajú nutne multidisciplinárne a je veľmi užitočné, ak je člen špecialistom vo viacerých oblastiach, čo je však obmedzené jeho kapacitou udržať sa na úrovni najnovších metód a poznatkov a nedopustiť sa povrchnosti a chýb, ktoré by mohli viesť k neúspechu. Teoretické myslenie, aristotelovská najvyššia forma životosprávy, je oproti tomu individuálne, hoci závislé aj od dialógu a praxe, z ktorej čerpá podnety a v ktorej nachádza aj svoje uplatnenie. Tento vzťah však nie je a pri komplexnosti spoločnosti a poznatkov nemôže byť ani priamy, ani zmysluplne riadený, každý redukcionizmus a pragmatizujúci zásah zvonka je kontraproduktívny, teda nepragmatický. Aj preto v humanitných vedách vznikajú tímy ťažko a spolupráca sa rozbieha pomaly, no dialóg je do budúcna nevyhnutný a spolupráca rovnako.

Interdisciplinárny priestor medzi humanitnými disciplínami, ako sú lingvistika, translatológia aj teológia, či už chcú alebo nie, je preto nielen široký, ale aj do veľkej miery nepreskúmaný, čo na jednej strane sľubuje nečakané objavy, na druhej v ňom hrozia nepredvídateľné nebezpečenstvá. Preto sa treba čo najpevnejšie a najplošnejšie oprieť o poznatky disciplín, ktoré prepájame. Tu hrozí, že nám uniknú nejaké detaily, omylom alebo povrchnosti sa však dá vyhnúť iba v dialógu s ďalšími špecialistami alebo teoretikmi.

Konkrétnemu výskumníkovi je pri takejto práci vždy bližšie stanovisko jednej disciplíny. V tomto šťastnom prípade má autorka filologické vzdelanie a špecializuje sa na španielsku a anglickú lingvistiku, teoreticky sa venuje lexikografii aj všeobecnej lingvistike, oproti tomu s teológiou ju spája osobný záujem a v praxi sa opiera o vlastnú prácu na trojjazyčnom teologickom slovníku. Interdisciplinárny charakter je daný aj tým, komu je práca určená. Ako píše Hornáčková - Klapicová (s. 5), slovník je určený *„ odborníkom, prekladateľom, študentom a všetkým, ktorí sa týmto odvetvím (pojmovou sústavou kresťanskej teológie) zaoberajú v slovenskom, španielskom a anglickom jazyku.“*

Prístup autorky dosahuje najvyššiu, detailnú, vedecky rigoróznu, ucelenú a samostatnú vedeckú úroveň hlavne v oblasti lexikografie. Opis vývinu jednotlivých jazykov a teologickej reflexie kresťanstva v knihe je stručný a jasný, aj keď miestami tejto jasnosti a elegancii padá za obeť vedecká presnosť. Oproti tomu sa však k teológii prejavuje ako hlboký, jasne konzervatívny, individuálne interiorizovaný

a pritom pevný postoj, bez pochýb, v súlade nielen s učením, ale aj oficiálnymi postojmi katolíckej cirkvi a protestantských cirkví, nenájdeme ani náznak kritického prístupu a až zúfalstva, ako by sme očakávali po novovekých mysliteľoch kresťanstva ako bol Kierkegaard alebo v katolicizme Unamuno. To však z hľadiska praktického využitia v preklade nie je na škodu, pretože zodpovedá postoju väčšiny čitateľov monografie a požívateľov slovníka, pre ostatných si stačí uvedomiť, že sa nestretnú s moslimskou, predmonoteistickou ani inou nekresťanskou teológiou a vedľa objektívnych terminológií a vedeckých názorov sa oboznámia aj s oficiálnymi, aj tradičnými cirkevnými postojmi.

Už v úvode nájdeme tvrdenia, ktoré si pre náležitú reflexiu vyžadujú vyššiu mieru voľnosti a kontextualizácie. Samotné motto úvodu (s. 4) možno akceptovať iba ako metaforu, navyše zodpovedá rozšírenému klišé, ktoré korešponduje možno s bežným alebo veľmi širokým chápaním jazyka, ako je rozšírené aj v psychológii, neurovedách alebo iných pozitivistických smeroch, snáď zodpovedá americkej tradícii, no nie jeho úzkemu terminologickému vymedzeniu u Saussurea alebo Unamuna. Jazyk ako podmienka myslenia platí iba pre reflexívne myslenie, kde je systémom konvenčných a formou arbitrárnych abstraktných čiastkových znakov určených na komunikáciu myšlienok, neplatí však pre reflexné myslenie individuálnej mimetickej obrazotvornosti, ktoré je očividne vlastné aj iným tvorom ako človeku, a už vôbec neplatí pre najnižšiu úroveň reflexnej aktivity, nevyhnutnej pre život, ktorá sa však možno ani nedá nazvať myslením. No práve reflexívne myslenie je pojmovým myslením, podmienkou náboženstva ako predstavy niečoho, čo presahuje možnosti nášho pochopenia, čo je paradox, ktorý umožňuje predstavu záhrobia, duchov, bohov a na najvyššom stupni Boha. V tomto zmysle jazyk skutočne umožňuje ľudskosť a aj náboženské myslenie, a teda aj teológiu, ktorá je jeho reflexiou.

K aspektu 9 na strane 21 by sme poznamenali, že veľké, komplexné a hlavne kritické slovníky sú síce nákladné, nespratné a náročné na používateľa, zato sú však neporovnateľne hodnotnejšie z vedeckého aj praktického hľadiska, preto majú stále svoje miesto. To ostatne ukazuje aj autorkin slovník, ktorý vydarene spája výkladový, prekladový, etymologický a pragmatický aspekt.

Zaujali nás kapitoly II.9 a II.10 o pôvode anglického a španielskeho jazyka. Na s. 85 nájdeme tvrdenie, že „Španielsko neudržiavalo veľké kontakty s ostatnými románskymi kolóniami, z čoho vyplýva, že si zachovalo archaickú formu latinčiny". Aj tu je realita nepomerne zložitejšia. Ako archaická latinčina sa odborne označuje historický jazykový útvar predchádzajúci spisovnú kultúrnu latinčinu Rímskeho impéria aj ľudovú latinčinu, čo je súhrnný názov nespisovných dialektov a sociolektov impéria, ktoré majú spoločný azda iba latinský pôvod a po rozpade impéria sú ich pokračovaním románčiny a z nich sa vyvinuli románske jazyky a dialekty. Archaické latinské prvky zachováva paradoxne baskičtina (archaické *pike*(ryba) a nie klasické *piscis*, dnes španielske *pez*). Podobne starobylý ráz má iba sardínčina. Na Iberskom polostrove nikdy nebola jedna provincia, bolo ich viac a ich vzťah k centru sa rôznil. *Baetica* približne na území dnešnej Andalúzie bola aj počas impéria senátnou provinciou, pokojnou, konzervatívnou, bohatou a kultivovanou, konzervatívny charakter sa prejavil v mozarabčine, ktorá sa z jej jazyka vyvinula, no tento jazyk zanikol a dnešné andalúzske dialekty majú prevažne inovatívny charakter oproti severokastílskym. Oproti tomu *Tarraconensis* mala omnoho dynamickejší charakter a omnoho bližšie a častejšie kontakty s centrom, čo vidno aj na charaktere katalánčiny.

Pri hodnotení germánskeho vplyvu na španielčinu sme dnes čoraz opatrnejší. Ako vizigótske sa označujú texty v latinčine, v ktorej sa objavujú ľudové prvky smerujúce ku modernej španielčine. Prakticky takmer všetky germanizmy v slovnej zásobe modernej španielčiny okrem vlastných mien sú franského pôvodu, prešli z taliančiny alebo boli prebraté ešte do latinčiny.

Podľa nás cieľom vedeckej monografie nie je odpovedať na všetky otázky a vzbudiť všeobecný súhlas. Kriticky nazerané a prácou vydobyté riešenie totiž vždy viac otázok otvára, ako zodpovedá. A tak to má byť. Cieľom tejto publikácie je reflektovať prácu na výkladovom trojjazyčnom slovníku tak, aby čo najlepšie slúžil adresátom. Tento cieľ je nesporne splnený. Otázky, ktoré v uvedenej súvislosti práca postulovala, nie sú a ani nemôžu byť dokonale formulované. Svedčia však o šírke záberu, ktorý na jednej strane bádateľ sám nemôže vyčerpávajúco obsiahnuť, na druhej strane sa ukazuje ako nevyhnutný pre riadnu interdisciplinárnu prácu. Sme presvedčení, že zvolený autorský prístup je prínosný a správny a v samostatnej praktickej práci zodpovedný i dôsledný. Hoci zaznamenávame aj niektoré drobné nedostatky, celkový obraz nenarušujú a možno sú pre budúci rozvoj disciplíny prínosnejšie než úspechy bežných prác. Monografia je u nás ojedinelým počinom, výrazne nad bežným štandardom. A takých by sme potrebovali omnoho viac.

Mgr.Martin Štúr, PhD.
Department of Romance Languages
Faculty of Letters
Constantine the Philosopher University
Hodzova 1
949 74 Nitra
Slovakia
mstur@ukf.sk

Edita Hornáčková-Klapicová: Bilingual Lexicography and a Slovak-Spanish-English Theological Dictionary

The present study aims at pointing out to the necessity of the pragmatic approach to modern bilingual lexicography with the focus on specific Christian terminology. It shows how this approach is and should be used when elaborating the parameter of equivalence, lexical stability, lexical-semantic connection potentiality and context applicability of the entry word. Moreover, the study focuses on some of the essentials of composing the entry word and the set of parameters that determine its conent in a bilingual dictionary.

Key Words

bilingual lexicography, terminography, pragmatics, semantics, theological terminology, entry word

Fabiano Gritti: The Sense of the Holy in Pasolini's Poetics

The paper is focused on some peculiar aspects of the conception of the holy in the Pasolini's poetics, with the intent to understand the meaning of the contradiction between this conception and his declared Marxism. Attention is paid to the Friulian period, when Pasolini began to perceive the intimate connection between the nature and her sacredness, through the relationship with Friulian peasants and their dialect. Then, the paper considers the sense of holy for the sub-proletariat in opposition to the imposed homologation of the neo capitalistic society and culture, which forgot the sense of the holy.

Key words

sense of the holy, sacredness, neo-capitalistic society, sub proletarian culture, dialect in literature, Pasolini's poetics, homologation of culture

Ingrid Kaláziová: Specifying the Reasons for the Absence of a Universally Accepted Definition of Irony

Although the concept of irony is a complex one, there is no universally accepted single definition of the concept. Not only are there diverse views about the elements that constitute irony, but also different reasons leading to the impossibility of creating a universal definition. Attempts of the theorists to find their own approach to irony have resulted in vast number of approaches, rather than creating a universal definition. The diversity of irony types and forms, as well as the fact that comprehension of irony is culture-bound has an impact on defining irony. The presented paper deals with some of the reasons that prevent a universally applicable definition of irony to be established.

Key words

verbal irony, types of irony, forms of irony, pragmatic approach, cultural context

Magda Kučerková: On Spiritual and Apologetic Aspects of the Autobiographical Prose by Sor Juany Inés de la Cruz

The thesis presents the autobiographical prose by Sor Juana Ines de la Cruz, the distinguished representative of the Hispano-American literary baroque. Pivotal for the thesis is a letter written by Sor Filotea de la Cruz (Respuesta a Sor Filotea de la Cruz, 1691), especially its spiritual and apologetical aspect. It focuses on those aspects of her works that help to understand her profound longing for the complexity of knowledge. It can be perceived as a defence of one's own intellectual direction and as such also as a defence of other women's rights for education in the context of the Bible and the Tradition.

Key words
biographical coordinates, letter as an essay, spiritual and apologetic aspects, autobiographical gesture of a woman, loci theologici

Lýdia Čechová: Between Sacredness and Ordinariness in the Works by the Irish Writer John McGahern

When reading John McGahern´s work, we often stand in between two worlds - the sacred and the everyday - which are usually understood as opposites. The study presents the literary elements in his texts that suggest their overlap. Displaying the mysterious essence of nature, visualising epiphanic moments, using rituals on both levels - content and form, emphasising the absence of a spiritual element in McGahern´s prose are those elements that suggest the mutual overlap of both worlds. The study brings this specific literary phenomenon into deeper cultural, historical and literary context.

Key words
sacredness, Ordinariness, Celtic spirituality, Irish literature, epiphany, rituals, poetics

XLinguae Submission Guidelines

The Publisher enables prospective authors to contact the editor by mail xlinguae(at)xlinguae.eu. Only original previously unpublished (empirical) studies might be proposed for the XLinguae journal. According to the Slovak law statute Act n. 618/2003, the editor decides about copyright and does not offer any remuneration. It is a condition of publication that authors assign copyright or license the publication rights in their articles, including abstracts, to the SVO, s.r.o. This enables us to ensure full copyright protection and to disseminate the article, and of course the XLinguae journal, to the widest possible readership in paper and electronic formats as appropriate. The articles that were not called for will not be sent back to the authors. We strongly encourage you to send the final, revised version of your article, electronically, by mail to xlinguae(at)xlinguae.eu. Contributions and studies are double-blind peer-reviewed.

If the XLinguae journal decides to call for extensive emperical studies (up to 108 000 signs or 60 SP), these will be also peer-reviewed. Only after the decision of their publication, names of the reviewers will appear at the end of each long study. And this due to its easy registration as a journal monography.

Proofs will be sent to authors if there is sufficient time to do so. They should be corrected and returned to the Editor within three days. Major alterations to the text cannot be accepted.

As a double-blind peer-reviewed journal, it comprises these types of studies:

1. Scientific studies (standard-page length: 20 pages)
2. Contributions and materials (standard-page length: 10 pages)
3. Extensive empirical studies (standard-page length: 60 pages)

- actual themes and problematic fields from linguistics, applied linguistics and philology
- title of the study, name of the author, full address of the institution the author works for, e-mail
- noticeable text paragraphing (titles, subtitles)
- translated citations coming from foreign authors´ work as well as citations from original works (in the text)
- if the contribution is a part of research, please indicate the full name and project registration number
- abstract in language you write the contribution as well as in English (max. 600 signs per each of them)
- key words in both languages (5-6)
- citations are part of the text (see below)
- notes (make point about basic pieces of information - e.g. citation from original work between quotes, short message and so on.)

4. Book reviews

- a full bibliographic reference about the book that is (being) reviewed: author, title, town, editor, year, number of pages, ISBN (as title of the book review)
- types of the book reviews: a) informative (max. 1 SP), b) analytical (max. 5 SP)
- author of the book review, full name and address of the institution the author works for, e-mail.

Citation form:

- message in text: (HARMER, 1991: 12)or (1991: 12)
- footnote: HARMER, J.: The Practice of English Language Teaching …, 1991.
- full bibliographic reference in the list of bibliographic references:

Book bibliographic reference: HARMER, J.: The Practice of English Language Teaching. London: Longman, 1991. ISBN 0582 04656 4

Journal bibliographic reference: LAH, M.: Évolutions des manuels. In: Didactique du FLE dans les pays slaves, vol. 2, 2009, n. 2, p. 9-12. ISSN 1337-9283

If there is a number of works cited from one author from the same year, please use the following form: e.g. 1971a, 1971b...

Publication Ethics and Malpractice Statement

Agreement upon standards of expected ethical behavior for all parties involved in the act of publishing: the author, the journal editor-in-chief, the peer reviewers and the publisher. (The following ethic statements are based on COPE's Best Practice Guidelines for Journal Editors).

Publication decisions

The publication of an article in our double-blind peer-reviewed journal concerns linguistics, applied linguistics and philology fields. The editor-in-chief of the XLinguae journal is responsible for deciding which of the articles submitted to the journal should be published. The editor-in-chief may be guided by the policies of the journal's editorial board and constrained by such legal requirements as shall then be in force regarding libel, copyright infringement and plagiarism. The editor-in-chief confers with other editors or reviewers in making this decision. They evaluate manuscripts for their intellectual

content without regard to race, gender, sexual orientation, religious belief, ethnic origin, citizenship, or political philosophy of the authors. The editorial staff must not disclose any information about a submitted manuscript to anyone other than the corresponding author, reviewers, other editorial advisers, and the publisher, as appropriate. Unpublished materials disclosed in a submitted manuscript must not be used in an editor's own research without the express written consent of the author.

Duties of Reviewers

Double-blind peer review assists the editor in making editorial decisions and through the editorial communications with the experts form the scientific board ant the author may also assist the author in improving the paper.

If any selected editor referee who feels unqualified to review the research and the manuscript article should notify the editor-in-chief and excuse himself from the review process.

Manuscripts received for review are treated as confidential documents and are reviewed by anonymous editor staff. They will not be shown to or discussed with others except the editor-in-chief˙s authorisation.

Reviews should be conducted objectively: editor referees express their views clearly with supporting arguments.

Privileged information or ideas obtained through peer review is to be kept confidential and not used for personal advantage.

Reviewers should identify relevant published work that has not been cited by the authors. Any statement, an observation, derivation, or argument that had been reported should be accompanied by the relevant citation. A reviewer should also call to the editor's attention any substantial similarity or overlap between the manuscript under consideration and any other published paper of which they have personal knowledge.

Duties of Authors

Authors of contributions and studies research should present an accurate account of the work performed as well as an objective discussion of its significance. Underlying data should be represented accurately in the paper. A paper should contain sufficient detail and references to permit others to replicate the work. Fraudulent or knowingly inaccurate statements constitute unethical behavior and are unacceptable.

Authors are asked to provide the raw data in connection with a paper for editorial review. The authors should ensure that they have written entirely original works, and if the authors have used the work and/or words of others that this has been appropriately cited or quoted.

Authors should not publish manuscripts describing essentially the same research in more than one journal or primary publication. Submitting the same manuscript to more than one journal concurrently constitutes unethical publishing behaviour and is unacceptable.

Proper acknowledgment of the work of others must always be given. Authors should cite publications that have been influential in determining the nature of the reported work.

Authorship should be limited to those who have made a significant contribution to the conception, design, execution, or interpretation of the reported study. All those who have made significant contributions should be listed as co-authors. Where there are others who have participated in certain substantive aspects of the research project, they should be acknowledged or listed as contributors.

The corresponding author should ensure that all appropriate co-authors and no inappropriate co-authors are included on the paper, and that all co-authors have seen and approved the final version of the paper and have agreed to its submission for publication.

All authors should disclose in their manuscript any financial or other substantive conflict of interest that might be construed to influence the results or interpretation of their manuscript. All sources of financial support for the project should be disclosed.

When an author discovers a significant error or inaccuracy in his/her own published work, it is the author’s obligation to promptly notify the journal editor or publisher and cooperate with the editor to retract or correct the paper.

XLinguae

From contents

Bilingual Lexicography and a Slovak-Spanish-English Theological Dictionary *by Edita Hornáčková-Klapicová*

The Sense of the Holy in Pasolini's Poetics *by Fabiano Gritti*

Specifying the Reasons for the Absence of a Universally Accepted Definition of Irony *by Ingrid Kálaziová*

On Spiritual and Apologetic Aspects of the Autobiographical Prose by Sor Juany Inés de la Cruz *by Magda Kučerková*

Between Sacredness and Ordinariness in the Works by the Irish Writer John McGahern *by Lýdia Čechová*

Book reviews

Abstracts